

Centar za prava deteta

TRGOVINA DECOM U SRBIJI

pretnja i realnost

Centar za prava deteta

Save the Children

Beograd, 2006.

Trgovina decom u Srbiji - pretnja i realnost

Izdavač
CENTAR ZA PRAVA DETETA
Beograd, Dositejeva 4
<http://www.cpd.org.yu>
cpd@eunet.yu

Za izdavača
Ljubomir Pejaković, direktor

Urednik svih izdanja
Vesna Dejanović

Lektura / Korektura
Jasna Alibegović

Dizajn i priprema i štampa
Colorgrafx, Beograd

Tiraž
1000

ISBN 86-83109-33-X

Štampanje ove publikacije omogućio je
Save the Children UK, Program za Srbiju.

Sadržaj

PREDGOVOR	5
Dr Vesna Nikolić-Ristanović ODREĐENJE I RAZGRANIČENJE OSNOVNIH POJMOVA	7
Biljana Mihić TRGOVINA DECOM U SRBIJI	10
Sladana Vorkapić ZAŠTITA DECE ŽRTAVA TRGOVINE I ODABRANI MEĐUNARODNI DOKUMENTI	30
Aleksandra Jovanović TRGOVINA DECOM - ISKUSTVA IZ PRAKSE	41
Sanja Kljajić i Milka Ignjatović MESTO I ULOGA SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA, S POSEBNIM OSVRTOM NA DECU ŽRTVE TRGOVINE	47
Sergej Uljanov ULOGA INTERPOLA U BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM	54
Snežana Nikolić Garotić PRAVOSUĐE - ULOGA I MESTO PRAVOSUDNIH ORGANA U PREVENCIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM	61
Vesna Stanojević SKLONIŠTE ZA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA TRGOVINU DECOM	72
Dr Đorđe Alempijević i prof. Dr Slobodan Savić KLINIČKA SUDSKA MEDICINA - PRIMENA U SLUČAJEVIMA TRGOVINE LJUDSKIM BIĆIMA	78
Miša Stojiljković TRGOVINA DECOM I MEDIJI	85
Tanja Zogović INTERNET - OPASNOSTI I POTENCIJALNE KORISTI	88

PREDGOVOR

Prevenција i borba protiv trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, zahteva sveobuhvatan međunarodni pristup u zemljama porekla, tranzita i krajnjeg odredišta. Taj pristup bi trebalo da obuhvati mere prevencije i kažnjavanje onih koji se bave takvom trgovinom, zaštitu žrtava, tako što će biti zaštićena i njihova međunarodno priznata ljudska prava. S obzirom na to da su prava deteta međunarodno prihvaćena i priznata oblast ljudskih prava, pojavu trgovine decom potrebno je sagledavati kao posebnu u okviru pojave trgovine ljudskim bićima uopšte. Celokupna društvena reakcija mora da uzme u obzir specifičnosti vezane za psihofizičke karakteristike i nivo mentalne zrelosti deteta.

Trgovina decom predstavlja jedan od najtežih oblik kršenja prava deteta jer su u lancu trgovine prisutni najrazličitiji oblici zloupotreba, nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja, kojima se ugrožavaju ili narušavaju njegov fizički i lični integritet.

Svako bavljenje kršenjem pojedinih ili svih prava kao pretpostavku mora imati poznavanje celokupne oblasti prava deteta. Razumevajući nameru zakonodavca, odnosno duh Konvencije o pravima deteta – najautoritativnijeg ugovora u ovoj oblasti, moramo obezbediti to da koraci preduzeti u cilju zaštite ne predstavljaju i sami kršenje prava deteta. Ili, zaštita dece od trgovine mora se zasnivati na poštovanju njihovih osnovnih prava.

Takođe, zaštita prava deteta žrtve trgovine je samo segment celokupne borbe protiv trgovine decom i isključivo bavljenje detetom žrtvom je uvek bavljenje posledicom tj. propustom celokupnog sistema odgovornog za brigu o detetu. Zajedničkim naporom i koordinisanom akcijom svih sistema, ustanova i organizacija, jedino je moguće efikasno sprečavati i suzbijati ovu pojavu, a zatim i pružiti adekvatnu pomoć žrtvi.

Centar za prava deteta uz podršku kancelarije Save the Children UK u Beogradu je u martu 2005. godine pokrenuo seriju seminara na temu trgovine decom namenjenih predstavnicima sistema socijalne zaštite, pravosuđa, policije, obrazovnog, zdravstvenog sistema, nevladinih organizacija i medija. Sastav učesnika oslikava multidisciplinarni pristup problemu koji je neophodan i jedino ispravan kako bi se pružio adekvatan odgovor tj. višestruka i diferencirana društvena reakcija. Nedovoljna znanja o ovoj pojavi, odsustvo specifičnih metodoloških modela i slaba povezanost i saradnja pojedinih sistema, ustanova i organizacija, koji imaju određene uloge i odgovornosti u obezbeđivanju prava deteta umanjuju njihovu efikasnost i negativno utiču na kvalitet njihovih intervencija. Prvi seminari su organizovani u Raškom i Jablaničkom okrugu, a namera je da se obuhvate i svi ostali pogranični okruzi. Održani seminari su imali funkciju predstavljanja i upoznavanja problematike trgovine decom kao specifične u okviru pojave trgovine ljudskim bićima uopšte i njeno sagledavanje sa različitih aspekata. Daljim razvojem projekta, uz dodatne ciljne obuke za predstavnike pojedinih sistema u skladu sa izraženim potrebama i delatnošću koju obavljaju, krajnji cilj se postiže osposobljavanjem i funkcionisanjem multidisciplinarnih timova na nivou lokalne

zajednice tj. povezivanjem i usklađivanjem aktivnosti svih učesnika u zaštiti. Kao i inače u sistemu zaštite prava deteta, a pogotovo usled činjenice da je reč o delu organizovanog kriminala, takve ozbiljnosti, složenosti i društvene opasnosti, potreba za timskim radom tj. saradnjom i zajedničkim delovanjem svih društvenih aktera je posebno naglašena i izražena.

Ova publikacija je nastala kao rezultat održanih seminara i njome su obuhvaćena izlaganja predavača. Sam program seminara takođe oslikava intersektorski pristup problemu tj. njegovo sagledavanje sa više aspekata, bez pretenzije da su obuhvaćeni svi mogući uglovi posmatranja. Predavači su bili predstavnici vladinog i nevladinog sektora u najširem smislu te reči. Redosled radova u ovoj publikaciji prati redosled izlaganja na seminarima i moguće ju je koristiti kao model, odnosno pristup u organizovanju istih ili sličnih seminara.

Koristim priliku da se iskreno zahvalim predavačima - Sanji Milivojević i Sanji Čopić (Viktimološko društvo Srbije), Mariji Anđelković, Tamari Vukasović i Aleksandri Jovanović (ASTRA), Sanji Kljajić i Milki Ignjatović (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike), Mitru Đuraškoviću (Odeljenje za strance, suzbijanje ilegalnih migracija i trgovinu ljudima, MUP RS), Sergeju Uljanovu (Odeljenje za međunarodnu policijsku saradnju Uprave kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije i pripadnik Nacionalnog centralnog biroa INTERPOL-a Beograd), Snežani Nikolić Garotić (Okružni sud Beograd), Vesni Stanojević (Savetovalište protiv nasilja u porodici), dr Đorđu Alempijeviću i dr Slobodanu Saviću (Institut za sudsku medicinu Beograd), Miši Stojiljkoviću (Radio B92) i Tanji Zogović (Centar za prava deteta) što su svojim znanjem, iskustvom i radom u ovoj oblasti pružili značaj i kvalitet ovoj temi onakav kakav ona i zaslužuje. Takođe, što su pristup zasnovan na pravima deteta usvojili i prezentovali kao neophodan i time doprineli uspostavljanju standarda u bavljenju ovom oblašću. Nadam se da ćemo i ubuduće uspešnom zajedničkom saradnjom doprinositi što potpunijem ostvarivanju prava deteta.

Zahvaljujem se i organizaciji Save the Children UK, kancelariji u Beogradu koja je i sada, kao i ranijih godina, ne samo finansijskom podrškom već i uspostavljenim pravim partnerskim odnosom omogućila sprovođenje ovog projekta i time doprinela realizaciji misije naših organizacija – ostvarivanje, unapređivanje i zaštita prava deteta.

Jul 2005. godine,
u Beogradu

Slađana Vorkapić
Centar za prava deteta

Dr Vesna Nikolić-Ristanović
Viktimološko društvo Srbije

ODREĐENJE I RAZGRANIČENJE OSNOVNIH POJMOVA¹

Definisanje osnovnih pojmova važan je preduslov svakog empirijskog istraživanja. Međutim, to je posebno značajno kada se radi o oblicima kriminaliteta, poput trgovine ljudima, o kojima ima malo empirijskih istraživanja i teorijskih uopštavanja, nasuprot velikom prostoru koji im se poklanja u medijima, od strane raznih vladinih i nevladinih organizacija i u drugim oblicima javnog (nenaučnog) bavljenja. Nepostojanje sistematičnog znanja, kao i prikrivenost, komplikovanost i varijabilnost (u vremenu i prostoru) same pojave, uticali su na čitav niz nejasnoća i konfuzija u pogledu pojmova koji se koriste u medijima, zvaničnim i nezvaničnim izveštajima, pa i u akademskim radovima kod nas i u svetu.

Trgovina ljudima često se ne razlikuje od prostitucije ili ilegalne migracije, što može da rezultira pogrešnim ili neadekvatnim sagledavanjem prirode samog fenomena. Takođe, trgovina ljudima često se ne razlikuje od krijumčarenja ljudi, što može voditi neadekvatnoj pravnoj regulativi i drugim oblicima neadekvatnog reagovanja države, ali i pogrešnom istraživačkom pristupu. Najzad, trgovina ljudima se često neopravdano svodi samo na jedan oblik – trgovinu ženama, a sama trgovina ženama na trgovinu u cilju seksualne eksploatacije.

Upravo stoga, za potrebe ovog istraživanja bilo je neophodno jasno definisati osnovne pojmove. Određenje i razgraničenje pojmova izvršile smo na način koji je opisan u tekstu koji sledi, a na bazi pregleda raspoložive literature i imajući u vidu definicije ovih pojava koje je dala Međunarodna organizacija za migracije, kao i definicije sadržane u međunarodnim dokumentima, posebno u Protokolu o trgovini ljudima iz Palerma.

Pod trgovinom ljudima podrazumevale smo namamljivanje, *prevoz odnosno drugi način transfera, prijem ili držanje u nekom prostoru drugih lica i to upotrebom pretnji silom ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teške situacije u kojoj se ta osoba nalazi, ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi osobi koja ima kontrolu nad drugom osobom sa ciljem njene seksualne, radne ili neke druge eksploatacije.. Pod krijumčarenjem ljudi podrazumeva se posredovanje, odnosno učestvovanje u obezbeđivanju ilegalnog ulaska u drugu zemlju osobama koje su sa time saglasne i to sa ciljem ostvarivanja direktne ili indirektno materijalne koristi, ali bez namere eksploatacije ovih osoba.*²

Eksploatacija, odnosno držanje u ropskom odnosu je najvažniji elemenat trgovine ljudima, koji je istovremeno razlikuje od krijumčarenja ljudi. Dakle,

1) Pravo na objavljivanje ovog rada, koji je preuzet iz knjige Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Milivojević, S., Simeunović-Patić, B., Mihić, B. (2004) Trgovina ljudima u Srbiji. Beograd: VDS i OEBS, uz prethodnu saglasnost autorke, ustupilo je Viktimološko društvo Srbije. ©Viktimološko društvo Srbije

2) IOM Pristina, Situation report - February 2000 to May 2001.

krijumčarenje ljudi nije isto što i trgovina ljudima. Međutim, ono lako može da preraste u to, imajući u vidu nezaštićenost ilegalnih migranata i njihovu upućenost na ilegalna tržišta dokumenata, rada i sl., kao i povezanost krijumčara ljudi sa raznim agencijama koje posreduju u nalaženju posla na ilegalnom tržištu rada. Takođe, krijumčarenje ljudi uvek podrazumeva prelaz granice, dok se trgovina ljudima može izvršiti i unutar granica jedne zemlje.

Za bolje razumevanje problema trgovine ljudima potrebno je odrediti i šta se podrazumeva pod transnacionalnim, a šta pod organizovanim kriminalitetom.

Transnacionalni kriminalitet predstavlja kriminalitet koji se vrši na teritoriji više zemalja i kojim se krše zakoni više zemalja.³ Osnovna karakteristika organizovanog kriminala, pak, jeste da on predstavlja proces ili metod vršenja krivičnih dela, a ne specijalni tip krivičnog dela ili kriminalca. On se u literaturi naziva još i "kriminalno preduzeće" ("criminal enterprise"), koje se prevashodno bavi trgovinom nedozvoljenim robama i servisima, ali uz to koristi još i pretnje, nasilje, ucene (reket), zastrašivanje ili korupciju.⁴ To praktično znači da je u organizovani kriminalitet inkorporiran čitav niz međusobno povezanih oblika konvencionalnog kriminaliteta. Savremeni organizovani kriminalitet karakteriše profesionalizacija, fleksibilnost i oslanjanje na osobe van organizacije (biznismeni, političari i birokrate).

Najzad, važno je napomenuti još jednu odliku organizovanog kriminala koja je važna za razumevanje trgovine ljudima kao krivičnog dela koje uključuje više ljudi koji imaju različite pozicije i zadatke, a to je da izvršilac, odnosno organizovani kriminalac vrši krivično delo na osnovu zauzimanja određenog mesta u kriminalnoj organizaciji.⁵ S tim u vezi je i pojam kriminalne organizacije. U savremenoj kriminološkoj literaturi smatra se da su kriminalne organizacije integralni deo ilegalnog tržišta, ali one nisu jedini učesnici trgovine ljudima. One su na čelu mreže snabdevanja, ali pored njih učesnici su i razne legalno registrovane firme i pojedinci (turističke agencije, agencije za zapošljavanje koje nude i legalne i ilegalne poslove, prijatelji koji rade kao namamljivači) kao i korumpirani službenici, policija i slično.⁶

Trgovina ljudima sama po sebi predstavlja oblik ilegalnog tržišta. Sa stanovišta kriminalnih organizacija, ljudi su roba kao i svaka druga.⁷ Pod ilegalnim tržištem podrazumevaju se mesta na kojima se razmenjuju robe i usluge čija proizvodnja, promet i korišćenje su zabranjeni ili strogo regulisani međunarodnom regulativom i/ili nacionalnim zakonodavstvima većine zemalja.⁸ Iako se ilegalna tržišta javljaju i nezavisno od postojanja sive ekonomije, njihovom javljanju posebno pogoduje društveni kontekst u kome dominiraju ilegalna tržišta, odnosno siva ekonomija. Naime,

3) Williams, P. (2001) "Organizing Transnational Crime: Networks, Markets and Hierarchies" in P.Williams and D.Vlasis *Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses*, London and Portland: Frank Cass, str. 61.

4) Adamoli, S., Di Nikola, A., Savona, E. i Zoffi, P. (1998) *Organised Crime around the World*, Helsinki: HEUNI.

5) Cressay, D. (1997) "The Functions and Structure of Criminal Syndicates" u P.J.Ryan i G.E.Rush (ur) *Understanding Organised Crime in Global Perspective: A Reader*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, str. 14.

6) Williams, P., op. cit. str.79-80.

7) Williams, P.(1999) "Trafficking in Women and Children: A Market Perspective", *Transnational Organized Crime, Special Issue "Illegal Immigration and Commercial Sex - the New Slave Trade"* (ed. P.Williams), Vol. 3-4., str. 145-170.

8) Arlacchi, P. (1998) "The Dynamics of Illegal Markets" u P.Williams and D.Vlasis (ur) *Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses*, Milano:ISPAC, str. 203.

postojanje neformalnih tržišta,⁹ odnosno društveni kontekst u kome nema jasne granice između legalnog i ilegalnog, je kontekst koji ohrabruje pojavu ilegalnih (crnih) tržišta (npr. kod nas za vreme rata i sankcija, i posledice toga koje se još uvek osećaju).

Trgovina ljudima je uobičajeno povezana i sa drugim ilegalnim tržištima, poput crnog tržišta dokumenata (pasoši, vize, radne dozvole, dozvole boravka), crnog tržišta rada, sa trgovinom drogama, oružjem, švercom cigareta i sl. Neki kriminalci se ograničavaju na krijumčarenje migranata, ali neki, takođe, nude i adrese poslodavaca. Ovi trgovci ljudima istovremeno predstavljaju i posrednike između migranata i poslodavaca, pa se mogu smatrati i skrivenim agentima za zapošljavanje. No, time se, ne tako retko, bave i legalno registrovane agencije za zapošljavanje koje imaju na raspolaganju ponude kako legalnih tako i ilegalnih poslova. Različiti oblici ilegalne trgovine, odnosno različiti oblici delovanja unutar ilegalnog tržišta često se kombinuju ili, što je još češće, sa rizičnijih se prelazi na trgovinu ljudima kao visoko profitabilnu a manje rizičnu.

Najčešće žrtve trgovine ljudima su žene, deca i muški migranti.

Iako je trgovina ženama u cilju seksualne eksploatacije oblik trgovine ženama o kome se najviše zna i najviše govori u javnosti, trgovina ženama je širi problem i i javlja se u tri osnovna oblika:

- Trgovina ženama u cilju seksualne eksploatacije
- Trgovina ženama u cilju eksploatacije (domaćeg) rada
- Trgovina ženama u cilju sklapanja braka (mail-order brides)

Kade se govori o trgovini ženama u cilju seksualne eksploatacije treba praviti razliku između trgovine ženama i prostitucije. Osnovna razlika sastoji se u tome da trgovina ženama podrazumeva ropski odnos, odnosno potpuno odsustvo slobode odlučivanja i kretanja - žena je vlasništvo osobe koja ju je kupila i ne može svojom voljom prestati da se bavi prostitucijom, odnosno napustiti svog vlasnika. Na drugoj strani, ma koliko, takođe, uključivala različite oblike prinude i eksploatacije, prostitucija podrazumeva mogućnost raspolaganja sopstvenim telom i zaradom, slobodu kretanja, slobodu odlučivanja o bavljenju ili neavljenju prostitucijom i slično.

Žrtva trgovine ljudima može biti kako žena koja je na prevaran način primorana da se bavi prostitucijom tako i žena koja je svojevolsjno počela da se bavi prostitucijom ali je kasnije uvučena u lanac trgovine ljudima i došla u ropski odnos.

Trgovina decom,¹⁰ takođe, pored trgovine u cilju seksualne eksploatacije i eksploatacije rada, obuhvata i trgovinu decom koja ima za cilj njihovu eksploataciju za vršenje krivičnih dela i drugih asocijalnih ponašanja (npr. prosjačenje, upotreba u pornografiji), za trgovinu organima, radi usvojenja, upotrebe u oružanim sukobima i slično.

Trgovina (muškim) migrantima je u tesnoj vezi sa krijumčarenjem migrantima i u osnovi se svodi na razne oblike eksploatacije rada (prisilni rad).¹¹ Poznate su organizovane kriminalne grupe koje trguju kineskim i drugim migrantima iz azijskih zemalja.

9) Neformalna tržišta/siva ekonomija se mogu definisati kao ilegalna trgovina inače legalnim robama i uslugama.

10) U ovom istraživanju pod decom smo, u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, podrazumevale lica oba pola mlađa od 18 godina.

11) Pod prisilnim radom podrazumevale smo svaki rad pod prinudom, u uslovima dužničkog ropstva i pod drugim uslovima u kojima se ostvaruje eksploatacija nečijeg rada. Prinudu na prosjačenje i vršenje krivičnih dela smatrale smo posebnim oblicima prisilnog rada.

Biljana Mihić
Viktimološko društvo Srbije

TRGOVINA DECOM U SRBIJI¹²

Trgovina decom predstavlja veoma opasan oblik kriminaliteta koji se izdvaja nizom svojih specifičnosti u odnosu na ostale oblike trgovine ljudskim bićima, i obuhvata:

- trgovinu decom radi seksualne eksploatacije, dečije pornografije i pedofilije,
- trgovinu decom radi eksploatacije rada,
- trgovinu decom radi prosjačenja,
- trgovinu decom radi vršenja krivičnih dela,
- trgovinu nerođenom decom ili tek rođenim bebama radi usvojenja,
- trgovinu decom radi sklapanja braka,
- trgovinu decom radi učestvovanja u oružanim sukobima.

Reč je o teškom obliku kriminaliteta čije su žrtve deca, kao najosetljiviji deo populacije, ali istovremeno i najnevinije žrtve. Trgovina decom je još prikrivenija nego što je to slučaj sa ostalim oblicima trgovine ljudskim bićima. Tamna brojka u ovoj oblasti je još veća nego kod drugih oblika trgovine, tako da je veoma teško doći do realnih podataka o stvarnom obimu i rasprostranjenosti ove pojave.

U ovom odeljku biće izneti rezultati istraživanja o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama trgovine decom, kao i saznanja o posrednim indikatorima. Podaci su prikupljeni uglavnom putem intervjuisanja stručnjaka, aktivista nevladinih organizacija, naučnih radnika i drugih osoba za koje se smatralo da mogu biti izvor informacija o pojavi trgovine decom. Reč je o saznanjima koja su o pojavi trgovine decom imali navedeni ispitanici, a na osnovu kojih se može realnije sagledati ovaj fenomen. Analizirana su, pre svega, saznanja ispitanika o neposrednim pokazateljima obima, rasprostranjenosti, strukture i karakteristika trgovine decom u, iz i kroz Srbiju, kao i trgovina koja se odvija unutar njenih granica. Pored toga, analizirana su i saznanja o posrednim pokazateljima postojanja trgovine decom, kao što su podaci o seksualnoj eksploataciji dece, prosjačenju, prisilnom radu i prinudi dece na vršenje krivičnih dela, zatim podaci o otmicama, nestancima i krijumčarenju dece, koji mogu predstavljati dobar paravan za trgovinu decom.

1. Neposredni pokazatelji obima, rasprostranjenosti, strukture i karakteristika trgovine decom

Od ukupnog broja ispitanika (123), njih 43 je imalo saznanja o ukupno 94 slučaja-žrtava trgovine decom na teritoriji Srbije.

12) Pravo na objavljivanje ovog rada, koji je preuzet iz knjige Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Milivojević, S., Simeunović-Patić, B., Mihić, B. (2004) Trgovina ljudima u Srbiji. Beograd: VDS i OEBS, uz prethodnu saglasnost autorke, ustupilo je Viktimološko društvo Srbije. ©Viktimološko društvo Srbije

Saznanja o trgovini decom zabeležena su u sledećim gradovima: Beograd (49), Novi Pazar (22), Novi Sad (6), Niš (5), Zrenjanin (3), Zaječar (3), Požarevac (2), Vlasotince (1), Sombor (1), Velika Plana (1), Vrnjačka Banja (1).

U navedenim slučajevima žrtve su najčešće deca strani državljani (40), i to uglavnom maloletnice iz Moldavije, Ukrajine, Rumunije i Bugarske, zatim deca naši državljani-romske nacionalnosti (34) i deca naši državljani-neromske nacionalnosti u 20 slučajeva.¹³

Na osnovu analize neposrednih saznanja ispitanika o slučajevima trgovine, došlo se do saznanja da je Srbija, kada je u pitanju transnacionalna trgovina decom predstavljala zemlju porekla žrtava u 30 slučajeva, a zemlju tranzita, odnosno privremene destinacije za decu strane državljanu u 43 slučaja. Međutim, trgovina decom se odvija i unutar granica Srbije, tako da su naši ispitanici imali saznanja o 21 slučaju unutrašnje trgovine decom. Saznanja o Srbiji kao isključivoj zemlji tranzita prilikom trgovine decom su nešto ređa i ona se uglavnom odnose na slučajeve kada su maloletna ženska lica uključena u lance trgovine radi seksualne eksploatacije koji se kreću ka Kosovu ili ka zapadnim zemljama, ili pak u slučajevima kada se u grupi krijumčarenih ljudi nađu čitave porodice koje se kreću od istoka ka zapadu.¹⁴

Kada su u pitanju oblici trgovine decom, prema saznanjima ispitanika, najčešće se radi o trgovini decom radi seksualne eksploatacije (65), zatim trgovini radi prosjačenja (17), kao i trgovini radi sklapanja braka (12), što je posebno karakteristično za romsku populaciju.

1. 1. Trgovina decom radi seksualne eksploatacije

Najčešći oblik trgovine decom karakterističan za Srbiju jeste trgovina decom radi seksualne eksploatacije (65 slučajeva).

Srbija se, kada je u pitanju ovaj oblik trgovine decom, pojavljuje kao zemlja porekla, ali i zemlja tranzita ili bolje rečeno privremene destinacije žrtava (transnacionalna trgovina decom). Deca iz Srbije se prodaju u zemlje zapadne Evrope (najčešće u Italiju i Francusku), ali i na Kosovo, koje se i kada je u pitanju trgovina decom izdvaja kao značajna tačka destinacije. Osim toga, decom iz Srbije se veoma često trguje i unutar teritorije, odnosno u granicama Srbije (unutrašnja trgovina decom).

Kada je u pitanju trgovina decom iz Srbije u druge zemlje, ovde se najčešće pojavljuju deca romske nacionalnosti, dok je trgovina radi seksualne eksploatacije unutar granica Srbije više karakteristična za devojčice neromske nacionalnosti. Srbija se, prema rezultatima istraživanja, često pojavljuje i kao zemlja tranzita,

13) Mnogi ispitanici su imali saznanja o pojavi prodaje romske dece unutar romske populacije, ali s obzirom da nisu naveli konkretne slučajeve, oni nisu uvršćeni u broj slučajeva o kojima se imaju konkretna saznanja

14) Za prvih pet meseci 2003. godine, Uprava pogranične policije, za strance i upravne poslove je evidentirala da je uhvaćeno 268 stranih državljana u nedozvoljenom prelasku državne granice. Tu je bilo muškaraca, žena i dece, odnosno čitavih porodica iz Irana, Avganistana, Turske, Rumunije i Kine, koje se krijumčare sa Istoka na Zapad.

tačnije privremene destinacije, maloletnim devojkama iz istočnoevropskih zemalja (Moldavije, Ukrajine, Rusije, Rumunije i Bugarske), kada su one praktično uključene u međunarodne lance trgovine ženama koje se iz navedenih zemalja kreću ka zemljama zapadne Evrope ili ka Kosovu ili Bosni, pa na teritoriji Srbije bivaju seksualno eksploatisane i po nekoliko meseci.

1. 1. a. Karakteristike trgovine decom radi seksualne eksploatacije

Trgovina decom radi seksualne eksploatacije obuhvata tri glavne faze: namamljivanje, transport, odnosno transfer, i razne oblike eksploatacije/viktimizacije kojima su deca izložena.

Načini namamljivanja

Analiza dobijenih podataka o trgovini decom pokazuje da postoji nekoliko najčešćih načina namamljivanja dece-žrtava trgovine radi seksualne eksploatacije. To su: prodaja od strane roditelja, rođaka ili predstavnika romske zajednice, kidnapovanje, ponude posla u inostranstvu i u zemlji (veoma često se pojavljuje ponuda posla u nekim gradovima, na primer u Novom Pazaru i Tutinu, gde se zapućuju devojke iz cele Srbije), kao i prevare u vezi sa radom za tzv. modne kuće i raznim izborima za mis.

Najčešći oblik namamljivanja kada je u pitanju trgovina decom jeste prodaja od strane roditelja koja je posebno karakteristična za romsku populaciju, o čijem obimu i rasprostranjenosti se veoma teško može doći do realnih podataka, s obzirom da je romska zajednica veoma zatvorena, a pojavu prodaje dece često objašnjava kulturološkim obeležjima.

O prodaji romske dece najviše saznanja imaju predstavnici nevladinih organizacija koje se u svakodnevnom radu bave pitanjima vezanim za pružanje pomoći i zaštite Romima. Predstavnik jedne ovakve organizacije, na primer, tvrdi:

“Naši Romi se najviše prodaju u Italiju. Prodaju se i dečaci i devojčice: dečaci radi prosjačenja i prinudnog rada, a devojčice radi prosjačenja i prostitucije. Deca se transportuju u kartonskim kutijama. U Italiji je na najvećoj ceni dete od 5 godina, jer može da radi još 10 godina.”

O namamljivanju unutar romske populacije jedan ispitanik imao je sledeća saznanja:

“Vrbovanje (koje i nije klasično vrbovanje) dešava se na sledeći način: svaka romska zajednica ima svoju organizovanu grupu koja kontroliše sve što se dešava unutar zajednice, između ostalog i šverc robom, podmićuju policiju da tu ne uđu, ako neko hoće bilo šta da radi u toj zajednici mora prvo sa njima da se dogovori, čak su oni ti koji uzimaju deo (procenat) od humanitarne pomoći koja se daje Romima u tom naselju i slično. Unutar te grupe postoji podela posla: neko drži trgovinu farmerkama iz Novog Pazara, drugi je zadužen za distribuciju kradene robe i sl. Ta ista grupa kontroliše i odlaženje dece u inostranstvo. Naime, oni se kreću po gradu, lokalima, kafanama i sreću sa drugim Romima koji dolaze iz Italije, sa kojima stupaju u kontakt i tako saznaju da je neki od ljudi iz Italije ostao ‘bez

dece'. Onda ovaj predstavnik romskog naselja kaže da može da vidi da li ima dece tog uzrasta kod njega. Zatim odlazi u porodice gde ima takve dece, nudi pomoć da dete ode u inostranstvo gde će mu biti bolje i obično se tom prilikom porodici daje neka novčana pomoć (mada je pitanje koliko novca od onog što čovek koji je došao iz Italije po decu da, ode porodici tog deteta, a koliko, on kao deo organizovane ekipe uzme za sebe. Kasnije se dešava da ta deca šalju porodici novac iz inostranstva. Ne čudi što roditelji romske dece pristaju na ovo, ako se ima u vidu da 46% romske dece kod nas nema obrok svakog dana.”¹⁵

Jedan od veoma čestih načina namamljivanja posebno kada su u pitanju starije maloletnice predstavljaju i prevare u vezi navodno legalnog posla u inostranstvu, ili unutar zemlje. Najčešće je reč o poslu konobarice, bebisiterke i slično. Prema kazivanju jednog ispitanika, za srednje škole je karakteristično da namamljivači uglavnom počnu da jure devojke krajem maja, pred kraj školske godine i u avgustu, kada su popravni ispiti. Namame ih tako što ih sa sobom “vuku” 24 sata neprekidno, kupuju im, oblače ih i slično. Posle desetak dana im kažu da imaju bogatog prijatelja koji je zainteresovan za njih, a koji ima firmu “preko”. Ukoliko devojka poželi da se tada izvuče iz lanca, počinje fizički da je kažnjava. Neke devojke budu snimane za vreme seksualnog odnosa, pa ih ucenjuju da će snimke poslati porodici ili industriji porno filmova.

O još jednom načinu namamljivanja, tipičnom za maloletnice srednjih škola, i slučaju koji se dogodio u Školi za negu lepote u Beogradu, koji na sreću nije završio tragično, govori sledeći primer, koji nam je ispričala jedna ispitanica:

“Slučaj je iz 1999. godine. Jednom od zaposlenih, koordinatore nastave, koji stalno nešto trguje i pravi dogovore u vezi nabavke kozmetike i sredstava potrebnih za nastavu u školi se obratio čovek koji se predstavio kao dizajner iz Grčke, koji otvara modnu prodavnicu u Knez Mihajlovoj ulici. Pošto je čuo da naša škola ima atraktivne devojke, koje umeju i da sređuju frizure, on bi ih angažovao za modne revije. Trebalo mu je desetak devojaka. Kolega je, ne sluteći prevaru, uzeo na sebe odgovornost da odabere devojke. Međutim, sasvim slučajno se otkrilo šta se krije iza ove ponude. Naime, navedeni kolega je u to hteo da ubaci i svoju kćerku, koja je završila dizajn. Međutim, kada se devojka vratila sa razgovora, bilo joj je sumnjivo što je čovek insistirao da sve bude u čipki, kao da je hteo da otvori javnu kuću. Koordinator nastave je pozvao policiju, koja je trebala da dođe u vreme sledeće ugovorene posete. Policija je uhapsila čoveka za koga se ispostavilo da nije Grk nego naš čovek, koji vrbuje maloletne devojke za prostituciju. Radilo se o veoma opasnoj situaciji, s obzirom da je sve išlo preko škole, pa roditelji imajući poverenja u profesore nisu posumnjali da se radi o mogućoj prevari.”

Inače, Škola za negu lepote spada u jednu od najbezbednijih škola u Beogradu, koja ima svoje obezbeđenje, bivšeg policajca koji dežura u hodniku, što je, po rečima ispitanice, veoma važno, jer dok nisu angažovali obezbeđenje, “momci sa kajlama “su prosto “kidisali” na učenice.

15) Navedeni način namamljivanja je karakterističan za trgovinu romskom decom za različite oblike eksploatacije (seksualna, prosijačenje i slično).

Kao poseban, nov način namamljivanja, kada je u pitanju trgovina decom i ženama izdvaja se ponuda posla u tzv "modnim kućama." Jedan ispitanik, predstavnik policije, na sledeći način je objasnio sistem funkcionisanja tzv."modnih kuća", putem kojih se vrši prezentacija naših devojaka u inostranstvu, obećava im se lagodan život u svetu mode, a u stvari se iza toga krije trgovina:

"Pre mesec dana je sprečen odlazak devojaka preko jedne žmodne kuće' u inostranstvo u šta su trebale da budu uključene sasvim mlade devojke, maloletnice. Koordiniranom akcijom žMiraž', sa zemljama u okruženju, gde je policija dala značajan doprinos borbi protiv trgovine ljudima sprečen je njihov odlazak i sada se preduzimaju sve mere da se dokaže da se iza toga krije trgovina ljudima."

Jedan broj ispitanika imao je saznanja o specifičnom obliku namamljivanja mladih devojaka (često maloletnih) u trgovinu radi seksualne eksploatacije i to prevarama u vezi raznih takmičenja odnosno izbora za mis, na koje se mogu prijaviti i devojčice od 13-15 godina, iza kojih se ponekad krije trgovina decom radi seksualne eksploatacije.

Trgovina decom se odvija i unutar Srbije i tu su ispitanicima uglavnom poznati slučajevi maloletnica iz unutrašnjosti koje su u lanac uključivane prodajom od strane roditelja, ili pak namamljivanjem u vezi dobro plaćenog posla u Beogradu ili Novom Pazaru, a potom na prevaru uvučene u lanac trgovine decom radi seksualne eksploatacije. U manjem broju slučajeva ispitanici su naveli i prodaju dece neromske populacije od strane roditelja, mada je ovaj način namamljivanja češći unutar romske populacije. Tako, na primer, prema kazivanju jednog ispitanika, Beograđanka, stara 37 godina, koja se od svoje 16 godine bavi prostitucijom prodala je svoju maloletnu kćerku (14) jednom vlasniku kafane u Tutinu. Jedno vreme je majka ostala u toj kafani i sa kćerkom delila klijente, a onda se izgubila. Kćerka je još uvek u istoj kafani.

O mogućoj vezi između prostitucije i trgovine decom radi seksualne eksploatacije, jedan ispitanik je istakao da je šema uglavnom ista: prostitutke kreću sa uličnom prostitucijom, podvode ih ili prodaju tetke, majke, što su mlađe, to im je cena viša. Dok su još nevine rade analni i oralni seks, kako bi sačuvale nevinost i kasnije ostvarile višu cenu.

Kidnapovanje dece se takođe pojavljuje u određenom broju slučajeva. Primer je devojčica iz Zaječara, tada maloletna koja je nestala sa ulice u Nišu, tačnije nepoznati ljudi su je ugurali u automobil. Na osnovu telefonskog poziva koji je njena majka primila posle nekoliko meseci sumnja se da je devojčica na Kosovu i da je žrtva trgovine.¹⁶

U ulozi namamljivača, odnosno prvih u lancu trgovine decom su, kada su u pitanju mlađa deca roditelji, uglavnom romske nacionalnosti koji sklapaju najčešće usmene dogovore sa trgovcima i koji, praktično, uglavnom iz ekonomskih razloga žrtvuju svoju decu u nadi da će im obezbediti bolji život ili bolji život ostatka porodice. Tu su zatim u ulozi namamljivača (posebno kada je u pitanju neromska populacija) poznanici/ce, mladići devojčica od 14-18 godina, stranci koje upoznaju

16) Slučaj se dogodio pre dve godine, kada je devojčica bila maloletna, a sada ima 19 godina.

u diskotekama, kafićima ili ispred škola, drugarice koje su na samom početku pa “dobro zarađuju i dobro se provode” ili pak zaposleni u različitim agencijama za manekene, fotomodele ili u turističkim agencijama.

“U Novom Pazaru postoji grupa kriminalaca koji rade po principu klasične ucene. Tu grupu čine devojke i mladići. Devojke iz grupe, koje su za to plaćene imaju zadatke da primame žrtvu (obično su to učenice osnovnih i srednjih škola, najčešće od 14 do 16 godina), tako što prilaze devojčici, počinju razgovor sa njom, govore im o momku kome se sviđa, a koji ima mogućnosti da im pruži lagodan život.”(predstavnik medija)

Transport/transfer

Transport, odnosno transfer dece žrtava se, kada je u pitanju trgovina radi seksualne eksploatacije, uglavnom odvija kao i transport žena, po unapred utvrđenim kanalima, pri čemu se koriste ilegalni načini prelaska granice, sa falsifikovanim pasošima, zatim prelasci sa odraslim licem koje takođe ima falsifikovane isprave u vezi srodstva sa detetom. Jedan broj dece se preko granice prevoze kao “slepi putnici” u vozovima, kamionima, u kartonskim kutijama, pokriveni ćebetom, kao što je slučaj sa romskom decom (ovaj način transporta romske dece pominje se i kod slučajeva trgovine decom radi prosjačenja).¹⁷

Veoma često se za decu koja su uključena u trgovinu koriste falsifikovana dokumenta, kakav je slučaj i maloletne M.A. (15) iz Opova, čiju su prodaju i odlazak u Italiju sprečili na aerodromu Surčin-Beograd radnici Sekretarijata unutrašnjih poslova u Beogradu. Reč je o pokušaju trgovine decom i napuštanja teritorije Srbije i Crne Gore sa falsifikovanom putnom ispravom Bugarske. Devojčica je bila u pratnji dva naša državljana. Slučaj je otkriven tako što ju je policajac na pasoškoj kontroli pitao nešto na bugarskom, a ona nije znala da odgovori. U ovom slučaju je protiv njene majke podneta krivična prijava nadležnom tužilaštvu zbog krivičnog dela iz čl.155 stl.3 KZ SRJ, a koje se odnosi na zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, jer ju je majka prodala. Maloletna M.A. je smeštena u Pratihvatilište za decu i omladinu u Beogradu, a potom predata socijalnom radniku iz Centra za socijalni rad Kovačica-Odeljenje u Opovu.¹⁸

Prema rečima Dušana Zlokasa, zamenika načelnika Uprave pogranične policije, za strance i upravne poslove Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i koordinatora Nacionalnog tima za borbu protiv trgovine ljudima:

“Kada je u pitanju trgovina decom, žrtve veoma često ulaze u zemlju sa starijom osobom koja im nije roditelj. U ovim slučajevima se traži određena dokumentacija. Naime, pratioci dece moraju da imaju ovlašćenje roditelja da deca putuju sa njima, pri čemu se ovim licima u pasoš upiše da su ušli sa tom decom, a dešava se da izađu bez njih iz zemlje. Ove stvari je, međutim, veoma teško kontrolisati, posebno kada su u pitanju mešoviti brakovi.”

17) Koordinatorica nevladine organizacije Dečiji romski centar je na osnovu svedočenja romske dece trafikovane u Bosnu, koju je njihova organizacija uspela da spasi, saznala da su deca granicu prešla ilegalno, u automobilu, prekrivena ćebetom.

18) Podaci dobijeni intervjuisanjem stručnjaka Uprave pogranične policije, za strance i upravne poslove Sekretarijata u Beogradu, a koji je zabeležen i u izveštaju Ministarstva unutrašnjih poslova Sekretarijata u Beogradu, Uprava pogranične policije, za strance i upravne poslove.

Oblici eksploatacije/viktimizacije

Oblici eksploatacije, odnosno viktimizacije dece žrtava su, prema saznanjima ispitanika, najčešće fizičko zlostavljanje i zastrašivanje, ali i seksualno zlostavljanje i ucena čime se posebno starije maloletnice drže u strahu da će, ukoliko se pobune ili pobjegnu, sve biti rečeno njihovim roditeljima. O uceni, kao najčešćem obliku eksploatacije maloletnica uključenih u trgovinu radi seksualne eksploatacije ili u prisilnu prostituciju, govore i sledeće reči jednog od ispitanika:

“Kada namamljivači/ce žobrade’ devojkju, zakažu joj sastanak sa momkom koji je navodno zainteresovan za nju i odvedu je u pripremljenu prostoriju. Tu je obično snime u nezgodnoj pozi sa momkom ili je omamljenu nateraju da se skine, pa je tako slikaju. U tom trenutku se pojavljuje lice iz grupe, prekida sve to, uzima kasetu i pusti je. Devojčica je u šoku, nema izlaza. Ucenjena, pristaje da pruža seksualne usluge klijentima koje joj oni dovedu.”

U kućama u kojima su smeštene, devojčice-žrtve trgovine radi seksualne eksploatacije često bivaju surovo maltretirane i ponižavane. Prema svedočenju devojčice koja je bila uključena u trgovinu radi seksualne eksploatacije, makroi primamljuju devojke tako što počnu sa njima da se zabavljaju, a zatim ih drže zatvorene u kući:

“U kući je držao još nekoliko starijih prostitutki koje su devojkju maltretirale izuzetno brutalno, stavljajući joj smrdljivu kofu na glavu. Makro ju je podvodio na najbrutalniji način, tako što su je klijenti silovali. Devojčica je, na sreću, uspela da pobjegne iz te kuće, posle čega ju je policija dovela u Dom”.

1. 2. Trgovina decom radi prosjačenja

Analizom rezultata dobijenih istraživanjem, došlo se do saznanja da na teritoriji Srbije postoje slučajevi trgovine decom radi prosjačenja (17). Tačnije, radi se uglavnom o deci romske nacionalnosti koja bivaju prodana najčešće u Italiju radi prisiljavanja na prošnju (nekada i na sitne krađe).

1. 2. a. Karakteristike trgovine decom radi prosjačenja

Načini namamljivanja

Deca Romi bivaju prodavana najčešće od strane roditelja koji u toj odluci često vide rešenje svojih problema, a prema saznanjima ispitanika, ne retko se dešava da deca prodajom u Italiju imaju bolje uslove nego što su imali kod bioloških roditelja. Jedna devojčica, Romkinja, naša državljanka, je uspela da pobjegne, a u pitanju je bila trgovina radi prosjačenja i prisilnog braka, mada su u trgovinu radi prosjačenja uključena i deca albanske i rumunske nacionalnosti. Osim romske dece naših državljana, jedna od ispitanica je imala saznanja o desetoro dece romske populacije bugarske nacionalnosti koji su na teritoriji naše zemlje prodati radi prosjačenja.

Prema saznanjima ispitanika - novinara “trenutno se u Italiji najviše trguje romskom decom sa Kosova. Najviše ih biva prodato u Bolonju, gde ih preuzima Rom iz Beograda, koji prihvata žene i decu romske nacionalnosti koji rade za njega.

U slučajevima kada deca polome ruku ili nogu, ne vode ih kod lekara, jer je, po pravilu, veća zarada na deci-prosjacima koja imaju neki telesni deformitet.” Drugi ispitanik je istakao da je prilikom posete jedne profesorke sa Univerziteta u Bolonji saznao za postojanje kampa sa romskom decom u tom gradu, za koji samo pretpostavljaju da se krijumčarena deca iz naše zemlje nalaze u njemu.

Namamljivači su i kod trgovine decom radi prosjačenja najčešće roditelji i rođaci, kao i predstavnici određene romske zajednice. Jedan ispitanik je imao saznanja o romskim porodicama koje prikrivaju broj dece, odnosno, uopšte ih ne prijavljuju da su rođena i onda ih rentiraju i slično.

Transport/transfer

Transport dece kojima se trguje radi prosjačenja, slično kao i transfer dece u cilju seksualne eksploatacije, je najčešće ilegalan, sa falsifikovanim dokumentima ili se deca prebacuju kao “slepi putnici” u kamionima, putničkim automobilima i slično. Ako granicu prelaze van graničnog prelaza obično imaju vodiča, ili pak prelaze sa falsifikovanim grupnim pasošima kada se deca tretiraju kao deca “trgovaca” što obično na granici niko ne kontroliše.

Jedan broj dece prelazi granicu i legalno, pošto se “procedura oko usvajanja” obavi na teritoriji Srbije. Poznat je slučaj u kome su roditelji Romi pokušali da prodaju svoju decu (dečaka od 10 i dečaka od 2 godine) drugim Romima “gastarbajterima”. Radnici Centra za socijalni rad u Velikoj Plani “samo” je trebalo da daju dozvolu za putovanje dece sa “usvojiteljima”. Međutim, pošto su posumnjali da se radi o prodaji, Centar za socijalni rad je odbio da izda potvrdu.

Oblici eksploatacije

Oblici eksploatacije kojima se najčešće kontrolišu deca uključena u trgovinu radi prosjačenja su fizičko kažnjavanje, ali i neposedovanje dokumenata (ukoliko se radi o deci koja su prodana u Italiji, što se često dešava), nepoznavanje jezika i nepostojanje svesti kod deteta da se nalazi u ulozi žrtve.

1. 3. Trgovina decom radi sklapanja braka

Analizom dobijenih saznanja od strane ispitanika, kao poseban oblik trgovine decom, takođe karakterističan za romsku populaciju, izdvaja se trgovina decom radi sklapanja braka (12), koja se često objašnjava kulturološkim karakteristikama Roma. Međutim, imajući u vidu da se radi o mladim devojkama, često i o veoma maloj deci, kao i o deci sa posebnim potrebama, ovaj oblik trgovine decom je takođe, ozbiljan oblik kriminaliteta. U tom pogledu ilustrativan je sledeći primer:

“Iz Specijalne osnovne škole “Dušan Dugalić” je u Centar stigla informacija da su 16-godišnju lako mentalno retardiranu devojčicu roditelji hteli da ispišu iz škole u nameri da je prodaju radi sklapanja braka. Iz škole je stigla informacija da devojčica nije želela da se uda, ali je Centar za taj slučaj saznao tek kada je već bilo kasno. Centar za socijalni rad je pozvao roditelje devojčice, koji naravno ništa nisu priznavali. Obavestili su i opštinski SUP, čak su se povezali i sa SUP-om odakle je mladoženja. Sve je, na žalost, dobilo vid dobrovoljnosti. Za ovu prodaju devojčice

sa posebnim potrebama niko nije odgovarao, jer je sve podvedeno pod kulturološke običaje romskog naroda, a devojčica se navodno dobrovoljno udala.”

Osim za romsku populaciju, prodaja dece radi sklapanja braka karakteristična je i za vlašku populaciju, posebno za istočnu i jugoistočnu Srbiju:

“U Osnovnoj školi “Sveti Sava” u Velikoj Plani desio se takav slučaj, kada je škola trebala da da saglasnost za sklapanje maloletničkog braka jedne njihove učenice. Čovek koji je došao sa devojčicom izgledao je kao da joj je otac, a u stvari se radilo o budućem suprugu. Škola, naravno, nije dala saglasnost. Ali je sasvim izvesno da je do tada devojčica već bila seksualno zloupotrebljena.”

2. Posredni pokazatelji trgovine decom

Osim pokazatelja koji neposredno ukazuju na pojavu trgovine decom, prilikom proučavanja ovog složenog oblika kriminaliteta, neophodno je uzeti u obzir i one indikatore koji u sebi kriju određeni oblik eksploatacije dece (koji element zajedno sa zasnivanjem ropskog odnosa poseduje trgovina ljudima, odnosno decom), a koji predstavljaju veliki rizik od trgovine decom. U tim slučajevima ima dosta onih koji su granični i gde je nekad teško utvrditi da li se radi o trgovini ili ne, pa ispitanici nisu sa sigurnošću mogli da ih podvedu pod trgovinu. U tom smislu se izdvajaju saznanja o seksualnoj eksploataciji, prosjačenju, radu na crno i prisilnom radu dece, otmicama, nestancima i krijumčarenju dece, kao i prinudi dece na vršenje krivičnih dela.

2. 1. Seksualna eksploatacija dece

Od ukupnog broja ispitanika (123), saznanja o nekom od oblika seksualne eksploatacije dece imalo je 27 ispitanika, i to uglavnom inspektora SUP-a, predstavnika Centara za socijalni rad, opštinskih tužilaca, sudija za prekršaje, ali i predstavnika nevladinih organizacija iz Beograda, Zaječara, Novog Sada, Vlasotince, Novog Pazara, Vrnjačke Banje i Šapca. Deca o kojima su ispitanici imali saznanja u vezi sa njihovom seksualnom eksploatacijom su uglavnom deca ženskog pola, između 11 i 17 godina starosti, iz porodica u kojima su privremeno ili trajno narušeni porodični odnosi, kao i deca bez roditeljskog staranja, deca sa posebnim potrebama i deca koja pokazuju izvesne poremećaje u ponašanju. Romska deca su, takođe, veoma često bila žrtve seksualne eksploatacije.

Kada su u pitanju oblici seksualne eksploatacije dece o kojima su ispitanici imali saznanja, uglavnom se radilo o: podvođenju dece i prisiljavanju na prostituciju, kao i o seksualnom zlostavljanju dece od strane roditelja ili drugih starijih osoba.

Prisiljavanje dece na prostituciju je posebno karakteristično za velike gradove Beograd, Novi Pazar, Niš, ali su ove pojave primećene od strane ispitanika i u Vrnjačkoj Banji, Zaječaru i Vlasotincu.

Deca su, prema saznanjima većine ispitanika najčešće uključena u uličnu prostituciju, mada je za starije maloletnice u poslednje vreme izraženo nudenje seksualnih usluga po kafićima i barovima.

U Beogradu postoje posebne lokacije gde se osim punoletnih, mogu naći i veoma mlade maloletnice koje nude seksualne usluge. To je Plavi most, park pored

Ekonomskog fakulteta, u blizini autobuske i železničke stanice, koja mesta su kao takva identifikovali svi ispitanici iz Beograda (19) koji su imali saznanja o ovoj pojavi.

Jedna ispitanica je opisala slučaj maloletnice uključene u prostituciju koja je na pitanje gde radi odgovorila da radi kod škole "Gavrilo Princip" u Beogradu, na šta je ispitanica pomislila da je možda zaposlena kao spremačica u školi, a u stvari se radilo o parku kod Ekonomskog fakulteta gde je devojčica pružala seksualne usluge.

U posebnoj riziku od seksualne eksploatacije se, prema saznanjima većine ispitanika, nalaze i deca smeštena u domove za decu bez roditeljskog staranja. Međutim, prema rečima pojedinih ispitanika iz tih domova, zaposleni u domovima reaguju brzo čim postoje neke indicije da se radi o tome. Tako je kod dve devojčice-štićenice doma primećen novac veći od uobičajene količine i veliki kredit za mobilni telefon. Osoblje doma ih je pratilo i vidane su često u jednom restoranu u Beogradu u društvu starijih muškaraca. Upravnica doma ih je pozvala i zapretila im da ih prati policija i da to kažu osobama sa kojima se viđaju. Ovaj slučaj nije prijavljen policiji, jer nisu bili sigurni da se radi o prostituciji.

U posebno rizičnom položaju od seksualne eksploatacije nalaze se i deca koja imaju neki stepen mentalne retardacije i tzv. granični slučajevi. O tome govori sledeći slučaj koji je opisala jedna ispitanica:

"Devojčica, koja je imala laku mentalnu retardaciju, smeštena u Prihvatilište, pošto je nađena na ulici, dve godine je bila seksualno eksploatisana najpre od strane sopstvenog oca, a kasnije ju je "ustupio" čoveku koji ju je prisiljavao na prostituciju. Posle smeštaja u Prihvatilište "makro" je dolazio predstavljajući se kao stric i pokušavao da je izvede. Pošto u tome nije uspeo, počeo je da se kreće oko ustanove i da vrbuje devojke za prostituciju. Uz pomoć jedne štićenice koja je imala njegov broj telefona i policije, on je uhvaćen i sada mu se sudi za prisiljavanje na prostituciju, a i ocu za saučesništvo, ali i za seksualno zlostavljanje žene i kćerke."

Prema rečima Milanke Lukić, direktorke Centra za porodični smeštaj dece "Rada Mladenović-Đulić-Crna" u Miloševcu, oko 10% dece smešteno u centar se ranije bavilo prostitucijom, o čemu saznaju iz njihove dokumentacije, mada postoji visok rizik za ovu populaciju dece i prilikom napuštanja doma, jer se tada od njih očekuje da se samostalno brinu o sebi, a jedan broj dece na to, na žalost, nije pripremljen.

Kod uključivanja u dečiju prostituciju se, kao i kod trgovine decom radi seksualne eksploatacije, izdvaja posebna faza-namamljivanja. Prema saznanjima ispitanika, najveći broj dece biva na silu uvučen u dečiju prostituciju ili razne druge oblike seksualne eksploatacije (često od strane roditelja ili bliskih srodnika). O tome jedna ispitanica kaže:

"Tokom svog rada sretala sam se sa majkama koje uvode svoje kćerke u prostituciju. Ima dosta slučajeva da majke koje su napustile svoju decu na rođenju dolaze da ih izvedu iz doma kada imaju 13-14 godina da bi počele da se bave prostitucijom".

Međutim, s obzirom na društvene prilike karakteristične za period u kome živimo, jedan broj devojčica, uglavnom starijih maloletnica se "dobrovoljno" odlučuje za bavljenje prostitucijom ili pak za "ulogu sponzoruje".¹⁹

19) Mlade devojke koje se odlučuju za seksualne veze sa bogatim muškarcima, dobijajući za uzvrat skupocenu garderobu, šminku, nekada i automobil, stan i slično.

Kao veoma atraktivno područje kada je u pitanju bavljenje prostitucijom za mlade devojke se, osim Beograda, izdvojilo područje Novog Pazara, u koji često dolaze maloletne devojke iz cele Srbije u potrazi za poslom, jer su “čule da se tamo dobro zarađuje”. Ekonomska kriza poremećen sistem vrednosti, velika nezaposlenost, kao i veliki broj izbeglica i raseljenih lica sa Kosova utiče na ogroman porast maloletničke prostitucije u ovom gradu u Sandžaku. Prostitucija, uključujući i dečiju prostituciju, se odvija uglavnom u noćnim barovima koji su poznati po tome da osim pića “nude” i mlade devojke za zabavu. Prema rečima jednog ispitanika:

“U Novom Pazaru cveta prostitucija u koju je, najčešće prisilno, uključen veliki broj maloletnica. Prostitucija je najrasprostranjenija u ugostiteljskim objektima, noćnim barovima i kafanama. Za pružanje seksualnih usluga postoje prostorije na spratu ili neka pomoćna prostorija u okviru objekta. Žene i devojke, često maloletnice, zvanično rade kao konobarice ili spremačice, a nezvanično se bave i prostitucijom. Žene i devojke su naše domaće, veoma mali broj čine strankinje. Ima ih iz cele Srbije: iz Beograda, Čačka, Novog Sada, Kragujevca, Kraljeva, Raške, najviše iz južne Srbije. Vlasnik jedne kafane u Tutinu izloži gostima devojke, njih osam ili deset, starosti od 15 do 40 godina, i nudi goste da biraju. Cena je od 5 do 50 evra.”

Ogromni porast prostitucije u Novom Pazaru poslednjih godina jedan ispitanik komentariše na sledeći način:

“Prostitucija ima poguban uticaj na školsku omladinu, jer se sve više prevarom i ucenama uvlače u “posao”, uz obećanja dobre i brze zarade i ponudom svega onoga što roditelji ne mogu da im priušte. Naravno tu su i obećanja da mogu otići, odnosno napustiti posao kad požele. Ubrzo, međutim, shvataju da su prevarene, jer ih makroi ne puštaju, a od zarade ne bude ništa. Tu su i devojke tzv. “sponzoruje”, koje pružaju seksualne usluge bogatim biznismenima, najčešće u zamenu za stan, dobra kola, luksuznu garderobu i slično.”

Inače, prema rečima istog ispitanika, tokom 2002. godine je zbog prostitucije na području Novog Pazara prijavljeno 6 maloletnih osoba, od kojih su dve kažnjene.

Prema saznanjima većine ispitanika, dečija prostitucija je uglavnom organizovana, a organizatori su uglavnom makroi koji kontrolišu i prostituciju odraslih osoba.

U Vlasotincu, naizgled mirnom gradiću na jugu Srbije, takođe “cveta” maloletnička prostitucija, uglavnom locirana po kaficima i noćnim barovima i, prema saznanjima nekih ispitanika, ima osnova za verovanje da je reč o organizovanoj prostituciji:

“Skoro je u prostorije SOS-a uletela majka jedne srednjoškolke. Bilo joj je čudno kako je kćerka počela lepo da se oblači. Na pitanje odakle joj takva garderoba, kćerka je prvo odgovorila da je pozajmila od drugarice, a posle da su joj poklonile žene koje rade na SOS telefonu. Majka je, dakle, u prostorije ove nevladine organizacije došla sa pitanjem da li su joj one dale garderobu. Iako njihova organizacija povremeno ugroženim ženama daje garderobu, ali uglavnom polovnu, bilo im je jasno da se devojka bavi nekim nelegalnim poslom. Ubrzo je devojčica priznala o čemu je reč i tako se lanac pokrenuo... Policija je preuzela slučaj.”

Saznanja o pojavi dečije prostitucije postoje i kada je u pitanju Zaječar. U skorije

vreme tamo je identifikovano nekoliko slučajeva prisiljavanja dece na prostituciju. Jedan takav slučaj je i slučaj devojčice romske nacionalnosti od 11 godina koju je majka, inače mentalno zaostalo lice, prisiljavala na oralni seks sa radnicima na železnici za 50 dinara. Tu je i slučaj maloletnog dečaka smeštenog u internat specijalne škole, koga seksualno iskorišćavaju na autobuskoj stanici za 50-ak dinara, kao i slučaj devojčice bugarske nacionalnosti, 12-13 godina, koja je pre tri godine nađena u kafiću u Zaječaru gde je radila kao konobarica u 1 sat posle ponoći. Kada je pronađena i upitana sa kim je spavala za novac, devojčica je počela da govori. Na pitanja je odgovarala vrlo prosto, karakterističnim rečnikom, koji je čula od "mušterija". Ispitivanjem se došlo do saznanja da je devojčica prisiljavana na seksualni odnos sa sveštenim licem iz Zaječara. Protiv njega je podneta krivična prijava, kao i protiv vlasnika lokala koji je podvodio devojčicu i za usluge uzimao 20-30 nemačkih maraka. Brzom akcijom SUP-a i Centra za socijalni rad devojčica je vraćena u zemlju porekla sa majkom, ali se majka periodično vraća u Srbiju, jer ima bliznakinje ovde sa našim državljaninom. Devojčica je sada smeštena u internat zatvorenog tipa u Bugarskoj. Pop je raspropljen i osuđen na 6 meseci zatvora, dok je vlasnik lokala osuđen na 1 godinu zatvora.²⁰

2. 2. Prosjačenje i skitničenje

Prosjačenje i skitničenje, koji su kada su u pitanju deca, gotovo uvek prisilni, su veoma bitni posredni indikatori u kojima se može kriti i trgovina, posebno kada je u pitanju romska populacija.

Saznanja o pojavi prosjačenja i skitničenja kod dece imalo je 76 ispitanika, stručnjaka različitih profila, a čak 52 ispitanika je smatralo da je prosjačenje organizovano i to uglavnom kada su u pitanju veći gradovi (Beograd, Novi Sad, Novi Pazar, Niš), dok je za manje gradove karakteristično prosjačenje "iz nužde" u kome uvek učestvuju ista lica, odnosno čitave porodice.²¹ Prosjačenje dece je evidentirano u svim gradovima u kojima je izvršeno istraživanje i prema rečima ispitanika, uglavnom se odvija u centru gradova, oko pijace, (mestima gde je fluktuacija stanovništva najveća), u blizini autobuskih i železničkih stanica, kao i na grobljima.²² Osim toga, za manja mesta je karakteristično i prosjačenje dece "od vrata do vrata".

Svi ispitanici koji su imali saznanja o prosjačenju (76) su smatrali da najveći broj prosjaka čine žene i deca, misleći na sve prisutniju pojavu prosjačenja majki sa malim bebama u naručju, za koje se često ispostavlja da nisu njihova, nego su iznajmljena i slično.²³ Osim toga, primećeno je da veliki broj dece, nešto starijeg uzrasta prosi naizgled samostalno, bez prisustva odraslih, ali su veoma često kontrolisani od strane istih.

20) Prema saznanjima ispitanika, u Zaječaru se ne može sa sigurnošću govoriti o organizovanosti dečije prostitucije, s obzirom da su navedeni slučajevi međusobno potpuno odvojeni.

21) Sama činjenica da su u prosjačenje uključene čitave porodice može predstavljati podatak o izvesnom stepenu organizovanosti i u ovim slučajevima.

22) Pojava prosjačenja na grobljima prema rečima većine ispitanika do sada nije bila izražena, međutim, primećeno je da se iz Beograda, ovaj oblik prosjačenja seli i u gradove u unutrašnjosti, kao nova lokacija prosjaka.

23) Živomir Rakić-Krlan, predsednik udruženja "Romski zamak-Krlan" je jednom prilikom na Terazijama prišao mladoj Romkinji koja je prosila sa dva deteta u naručju i pitao je da li su to njena deca, na šta mu je ona odgovorila da je jedno dete njeno, a drugo iznajmljeno.

Kao zanimljiv primer može poslužiti sistematsko posmatranje pojave prosjačenja na Novom groblju u Beogradu od strane istraživačice Viktimološkog društva Srbije u kome je primećeno da deca romske nacionalnosti povremeno pritrčavaju mladiću od oko 20 godina, koji stoji naizgled nezainteresovano u blizini crkve Svetog Nikole, i daju mu nešto (verovatno isprošeni novac).²⁴

Prosjačenje je, prema mišljenju većine ispitanika, najviše izraženo među romskom populacijom, mada su primećeni i slučajevi prosjačenja dece stranih državljana, uglavnom iz Rumunije, kojima je ovo "porodični biznis". Inspektor Dragan Živković iz Prihvatilišta za strance u Padinskoj Skeli je o prosjačenju stranih državljana izneo svoja zapažanja:

"Kada su u pitanju prosjaci koji nisu naši državljani, a prose na teritoriji naše zemlje, oni većinom nisu umreženi, nego se radi o porodičnom žposlu", gde otac negde radi na crno, a deca su od strane roditelja prisiljena na prosjačenje. Dakle, izvesna organizacija ipak postoji, ali je to kada su u pitanju strani državljani uglavnom po porodičnom, eventualno po familijarnom principu. Sa druge strane, kada je u pitanju prosjačenje naših državljana, uglavnom Roma, mislim da tu postoji dobro organizovana mreža u koju su uključena najčešće deca i žene prosjaci. Oni imaju svog šefa kome svakodnevno donose novac. To je izuzetno mučena i maltretirana populacija romske dece."

Milica Simić, koordinatorica nevladine organizacija "Dečiji romski centar" je istakla problem "dece ulice" u Beogradu koji najviše pogađa romsku populaciju, koja se smatra populacijom u visokom riziku od viktimizacije raznim oblicima kriminaliteta i zloupotreba:

"Naša organizacija učestvuje u projektu 'Deca ulice', čiji je zadatak da pomognu deci prosjacima. U projekat je trenutno uključeno 55 dece romske nacionalnosti koja prose, skitaju i prostituišu se na ulicama Beograda. Osim pružanja materijalne pomoći (u hrani i odeći) i medicinske pomoći, projekat obuhvata i radionice sa decom koje vode psiholog i psihijatar, a koje tretiraju probleme na koje deca nailaze, i edukaciju dece o bolestima zavisnosti, jer su sva deca uključena u projekat i zavisna od droga. Oni duvaju lepak, puše marihuanu i piju tablete sa alkoholom. Inače, deca uključena u projekat najčešće prose u centru grada, u Knez Mihajlovoj ulici, na Slaviji, kod restorana 'Dušanov grad', kod Narodnog pozorišta. Sa njima prose i deca neromske nacionalnosti iz Srbije i deca sa Kosova. 'Deca ulice' nisu uključena u organizovanu mrežu, uglavnom prose za sebe, da se prehrane i da imaju novaca za drogu."²⁵

Kada je reč o "deci ulice", jednom od najozbiljnijih problema kada je u pitanju ovaj deo populacije, ispitanica iz Beograda je imala sledeće mišljenje:

"Naša država nema nikakvu strategiju u odnosu na ždecu ulice' Neke aktivnosti za rešavanje tog problema su preduzeli Dom žVasa Stajić, Dečiji romski centar,

24) Posmatranje je izvršeno u periodu od 26.4.-28.6.2003. godine u tri navrata.

25) Milica Simić, koordinatorica Dečijeg romskog centra smatra da prosjačenje među romskom populacijom nije organizovano od strane ljudi "spolja", i ako je organizovano onda je to od strane porodice ili nekog starijeg rođaka (stric, npr.)

Ministarstvo za socijalna pitanja i naša ustanova-Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine. Poznato je da su gotovo sva 'deca ulice' zavisnici od psihoaktivnih supstanci, odnosno da duvaju lepak. Međutim, na samom početku se ispostavilo da ne postoji nijedna psihijatrijska niti neuropsihijatrijska ustanova koja leči zavisnike na tako malom uzrastu, čak ni Institut za mentalno zdravlje. Istovremeno se povećao broj dece koja borave na ulicama, što je povezano sa siromaštvom, dezintegracijom, slabljenjem porodice i porodičnih funkcija, kao i ratovima koji su se poslednjih godina odvijali na ovim prostorima. Pre 2-3 godine su počele sa radom tzv. zelene ili humane patrola, čiji cilj je bio skloniti decu prosjake sa ulica. Istovremeno nije pronađen adekvatan smeštaj za tu decu, odnosno alternativa, tako da su deca ostala na ulici. Međutim, u toku je pravljenje projekta za formiranje Sigurnih kuća za decu ulice."

Violeta Laketić, rukovodilac Prihvatilišta za decu i omladinu, koje se nalazi u okviru Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu je iznela podatak, da je od ukupnog broja dece koja su tokom 2002 godine dovedena u Prihvatilište (369), 11-oro dece dovedeno zbog prosjačenja, a čak 86 zbog skitnje. Razlog tome može biti i u tome što tzv. humane patrola, koje su ranije redovno funkcionisale i sklanjale sa ulica prosjake i skitnice, ne funkcionišu poslednjih godina, zbog malih smeštajnih kapaciteta Prihvatilišta. Deca-prosjaci od 2-7 godina se, međutim, odvođe u dom "Dragutin Filipović- Jusa".²⁶

Novi Pazar se, i kada je reč o ovoj sociopatološkoj pojavi, pojavljuje kao područje u kome je prosjačenje naročito izraženo i, prema rečima ispitanika koji se na neki način bave ovim problemom, organizovano. Žene i deca romske nacionalnosti iz svih krajeva Srbije, kao i raseljena lica sa Kosova čine preko 80% prosjaka, uglavnom su skoncentrisani u centru grada, oko crkve i džamija. Prema mišljenju većine ispitanika iz Novog Pazara, prosjačenje je veoma rasprostranjeno poslednjih 10 godina u ovom gradu, a sada postoji tendencija njegovog povećanja. Na ogromnu rasprostranjenost prosjačenja je uticao niz faktora: blizina ratom zahvaćenih područja omogućila je priliv izbeglica i raseljenih lica (najviše Roma sa Kosova), koji su se uglavnom bavili prosjačenjem, zatim ekonomska kriza, a i sredina je takva da joj vera nalaže milosrđe ("udeliti svakome ko pruži ruku da prosi") iz straha da se u suprotnom neće steći "sevap".²⁷ Prema kazivanju jednog ispitanika, prosjaci se organizovano dovoze u grad kombijem ili autobusom i raspoređuju se po unapred utvrđenim mestima (pored verskih objekata, pijace, bolnice). Posebno raspoređuju žene sa malom decom, jer one najviše zarade. Lica koja kontrolišu prosjake često dolaze i skupljaju isprošeni novac. Preko leta se prosjaci obično ne vraćaju u svoja mesta, već žive pod šatorima nedaleko od grada u selu Batnjiku pored deponije, ili pak iznajmljuju stanove. U Novom Pazaru u

26) Svi pokušaji istraživačica da stupe u kontakt sa zaposlenima u Domu "Dragutin Filipović- Jusa" su propali, jer niko od njih nije bio raspoložen za saradnju.

27) Verovanje da se neće steći nagrada od Boga - "sevap" ako se ne učini dobro delo i ne udeli novac prosjaku.

jednoj iznajmljenoj kući živi Rom sa sedmoro muške dece, koja mu nisu sinovi, ali koji prose za njega i donose mu novac. Jedan broj ispitanika je imao saznanja i o kućama u Novom Pazaru u kojima stanuju romska deca i to u vrlo lošim uslovima: spavaju i po desetero u jednoj sobi koja se zimi ne zagreva, a preko dana prose i od te zarade plaćaju prenočište.

O problemu prosjačenja, koji je i pored toga što je oduvek postojao, poslednjih godina naročito izražen, ispitanica iz Centra za zaštitu odojčadi, dece i omladine u Beogradu kaže:

“Ima puno dece u prošnji. Mislim da oni tako daju doprinos kućnom budžetu. Čini mi se da je SUP neosetljiv za problem prosjačenja, što je delom posledica popunjenosti kapaciteta u ustanovama za smeštaj dece bez roditeljskog staranja i prihvatilišta. Tokom svog rada došla sam do saznanja da deca u romskim porodicama nemaju značaja ako “ne privređuju.”

2. 3. Rad na crno i prisilni rad dece

Saznanja ispitanika o prisilnom radu dece, kao posrednom indikatoru trgovine decom uglavnom se vezuju za prisiljavanje na prosjačenje i prostituciju i u manjem broju, sakupljanje stare hartije i pranje stakala automobila na semaforima, koje se takođe smatra organizovanom pojavom u većim gradovima. Saznanja ispitanika o prisilnom radu dece se većinom odnose na romske višočlane i siromašne porodice neromske nacionalnosti.

Tako, na primer, prema rečima ispitanika, na području Novog Pazara je u 2002. godini registrovano 40 dece koja rade na crno, a koji broj se odnosi na decu koja su od strane roditelja prisiljena da rade, uglavnom u magacinima na pakovanju robe ili na čišćenju lokala, ili pak na devojčice koje su unutar ugostiteljskih objekata u kojima rade kao konobarice ili spremačice prisiljene i na prostituciju.

Prema rečima ispitanika, uzroci povećanja rada na crno i prisilnog rada dece na području Novog Pazara poslednjih 12-13 godina su raznovrsni. Jedan od bitnih uzroka je nezaposlenost i osiromašenje najvećeg broja porodica u gradu. Na teritoriji Novog Pazara preko 20 hiljada ljudi je ostalo bez posla i ljudi su morali da se snalaze. Jedan deo tih ljudi je počeo da se bavi trgovinom, zapravo švercom (siva ekonomija) da bi porodici obezbedili kakvu-takvu egzistenciju. Drugi su počeli da rade kod privatnika i tako obezbeđuju svojoj porodici osnovne uslove za život i školovanje dece. Pritisak na vlasnike fabrika za prijem novih radnika bivao je sve veći i oni su počeli da upošljavaju veliki broj ljudi, a da ih ne prijavljuju odgovarajućim državnim organima. Nije isključeno da su tu bila uposlena i maloletna lica. Porodice koje su se izdržavale radeći na pijačnim i uličnim tezgama, često su u rad uključivale i svoju maloletnu decu (naročito samohrane majke). Neka deca su prinuđena da u kafanama, kafićima i na ulici prodaju cigarete. Veliki broj mladih radi u kafićima da bi mogao da nastavi školovanje.

Saznanja o specifičnom obliku prisilnog rada dece dobijena su i posmatranjem navedene pojave u Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu, gde su čitavog leta (a

eksploatacija dece još uvek traje) dva dečaka romske nacionalnosti od 6 i 7 godina pod budnim okom strogog oca “uveseljavala” Beograđane svojom svirkom, a kojima se povremeno priključivala i njihova petogodišnja sestrice koja je igrala.²⁸

Jedan broj ispitanika smatra da i roditelji alkoholičari često iskorišćavaju svoju decu, prisiljavajući ih na obavljanje nekog posla (prodaja raznih repertoara, cveća i slično) ili na prosjačenje kako bi zaradili za alkohol.

Jedna ispitanica je tako navela slučaj učenika koji je dobio bruh, jer ga je otac primoravao da radi na gradilištu sa njim, gde je gurao kolica sa šutom. Takođe, ispitanici su ukazali i na pojavu prisilnog rada dece na njivama u selu Miloševac, pored Velike Plane. Reč je o hraniteljskim porodicama u kojima su smeštena deca bez roditeljskog staranja. Prema svedočenju same dece sa kojima je jedna ispitanica radila radionice, deca su pre podne prisiljena na rad na njivama, a posle podne idu u školu. Prema njenim rečima, u hraniteljskim porodicama se svašta dešava, od fizičkog zlostavljanja dece do incesta, ali na tu pojavu niko ne reaguje.

Jedan ispitanik je skrenuo pažnju i na pojavi organizovane prošnje gluve dece od strane starijih, čujućih osoba u Nišu. Međutim, i pored toga što ovaj oblik prosjačenja podrazumeva izvestan stepen organizovanosti (prošnja sa karticama kojima se traži pomoć za kupovinu slušnog aparata), ispitanik smatra da ova pojava nema duboku i čvrstu organizaciju, niti da se iz nje izvlače značajna novčana sredstva. U Pirotu je, međutim, prema saznanjima istog ispitanika, uhapšen i osuđen stariji rođak gluvog učenika koji je izrađivao kartice i navodio gluvu decu na ovu aktivnost.

2. 4. Otmice, nestanci i krijumčarenje dece

Saznanja ispitanika o ovoj pojavi su se uglavnom odnosila na otmice dece bogatih biznismena poznatih iz medija, ili otmice od strane razvedenih roditelja, koji nisu dobili starateljstvo nad decom, pa pokušavaju da izmene sudsku odluku otimanjem sopstvenog deteta. Prema saznanjima pojedinih ispitanika iz Beograda, bilo je nekoliko slučajeva u kojima je roditelj kome dete nije dodeljeno na staranje oteo dete i odveo ga kod sebe bez znanja drugog roditelja. U tim slučajevima je obavestavana policija i u saradnji sa Centrima za socijalni rad deca su vraćena roditelju koji ima starateljstvo nad detetom.

Jedan broj ispitanika je ukazao na nestanke beba iz porodilišta o čemu su takođe imali posredna saznanja i to najčešće iz medija, kao i na slučaj od pre pet godina nestanka novorođenčeta iz GAK “Narodni Front” u koje krivično delo su bili umešani lekar-pedijatar i babica, a slučaj se još uvek nalazi na sudu.

Ispitanici iz Niša i Zaječara su imali saznanja o otmici maloletne devojčice iz Zaječara, koja je na ulici u Nišu oteta i na silu ugurana u automobil, posle čega joj se izgubio svaki trag. Takođe se zna da je nestao veliki broj dece sa Kosova.

Kada su u pitanju nestanci dece, jedan broj ispitanika (11) je ukazao na pojavu

28) Posmatranje je obavljeno u periodu od 14. 6.-26. 7. 2003. god. i to u tri navrata. Predmet posmatranja bio je prisilan rad dece romske nacionalnosti, uzrasta između 4 i 7 godina, koji su od strane oca prisiljeni da u večernjim satima sviraju u Knez Mihajlovoj ulici. Tom prilikom je istraživačica VDS-a stupila u kontakt sa ocem dece i saznala da sviranjem zarađuju novac za put u Beč, gde će nastaviti da zarađuju na isti način.

bekstva dece iz ustanova socijalnog staranja (domova za decu bez roditeljskog staranja i prihvatilišta), ili pak bekstva dece od kuće, koje pojave uglavnom predstavljaju bunt dece, ali se uz pomoć policije i socijalnih službi ova deca brzo pronađu. Naveden je slučaj grupe dečaka iz jedne osnovne škole iz Novog Pazara koji su se dogovorili da pobegnu od kuće zbog slabih ocena. Jedan od njih je uzeo pare od kuće i otišli su u Ulcinj. Posle tri dana bezuspešnog traganja, roditelji su obavestili SUP, deca su pronađena i vraćena kući.

Deca koja se nalaze u bekstvu često postaju žrtve različitih oblika kriminaliteta. Karakterističan je slučaj mentalno retardirane devojčice iz doma za decu bez roditeljskog staranja, koja je pobešla iz doma da traži rođake. Ona je prespavala kod konduktera iz autobusa koji ju je sutradan vratio u dom. Devojčica je odmah odvedena kod lekara koji je utvrdio da je virgo intacta. Čovek se predstavio kao rođak i rekao da će doći po nju da je izvede iz doma, ali se to nije desilo. Devojčica, međutim, nije u stanju da opiše šta joj je čovek uradio.

Podatke o broju krijumčarene dece nije imao nijedan ispitanik, osim što se u Prihvatilištu za strance u Padinskoj Skeli u grupama krijumčarenih ljudi od istoka ka zapadu, među Kurdima i Kinezima ponekad nađu i čitave porodice sa decom, o čijem broju nema nikakvih podataka, jer ustanova inače ne zbrinjava maloletnike osim u slučajevima kada su uhvaćeni sa roditeljima.

2. 5. Prinuda dece na vršenje krivičnih dela

Prinuda dece na vršenje krivičnih dela, kao specifičan oblik kontrole i eksploatacije dece, je pojava koja se najčešće vezuje za prinudu od strane starijih maloletnika ili mlađih punoletnih lica na krađu, ali i na dilovanje droge, gde se deca angažuju kao tzv “narkokuriri”.²⁹ Jedan ispitanik, na primer kaže:

“To su deca od 10-ak godina, pa na više. Svaki kriminalac ima svoje ‘vojnike’ koji za njega vrše krivična dela. To su kriminalne grupe iz naselja Braće Jerković, Medaković; unutar svakog kriminalnog klana postoje maloletni ‘vojnici’. Takođe, domovi za maloletnike su pravi ‘rasadnik’ kriminalaca. Deca se tamo bilduju i pripremaju za kriminalnu karijeru.”

Pojava je, prema mišljenju većine ispitanika, naročito izražena među srednjoškolskom omladinom i decom smeštenom u domovima, kao i među romskim dečacima, tzv. “decom ulice”. Postoji međutim, prema saznanjima pojedinih ispitanika, jedna grupa Roma koja se bavi prinudom dece na vršenje krivičnih dela. Uspeli su čak da im “ukradu” dva dečaka koji su ranije bili uključeni u projekat “Deca ulice”. Oni decu “batinaju” i tako ih prisiljavaju na krađu. Pri tom je veoma opasno da ih kontaktiraju kako bi oslobodili decu.

Kada su u pitanju deca smeštena u domove, jedna ispitanica ističe:

“Ponekad se dešava da starija deca zlostavljaju mlađe štice, prisiljavajući ih na ‘žickanje’ novca. Zbog toga stručnjaci u domovima idu ka homogenizaciji dece bez roditeljskog staranja. Posebno se vodi računa da dileri droge ne ‘navuku’ neko

29) Na pojavu prinude maloletnika na dilovanje droge posebno u školama ukazalo je više ispitanika iz raznih gradova Srbije.

dete iz doma davanjem droge ‘gratis’ u početku. Bilo je doduše sporadičnih slučajeva kada je neko dete iz doma bilo u riziku od ovakve situacije, ali se u tim situacijama odmah reagovalo. Konkretno, radilo se o dva slučaja gde su narko-dileri skoncentrisani u prostoru između dve škole, ponudili deci iz doma da unesu drogu u dom i da daju svojim drugarima. To je, na sreću, odmah otkriveno i sprečeno. Prilikom svake sumnjive situacije, radnici doma pozivaju SUP-ovo odeljenje za maloletnike, sa kojim inače imaju veoma dobru saradnju. Zovu ih i radi provere dece sa kojima stupaju u kontakt štićenici doma.”

Slično je i saznanje drugog ispitanika:

“Deca u Prihvatilištu i u Domu ‘Vasa Stajić’ imaju dosijee koji su visoki jedan metar iako nisu napunili ni 14 godina. Čim napune 14 godina šalju ih u Kruševac. Radi se o deci našim državljanima koji nekada rade za sebe, a nekada ih drugi organizuju. Vaspitne mere upućivanja u Vaspitno-popravni dom nikada nisu dale neki rezultat. Poznata je stvar da je boravak u Kruševcu i Valjevu u stvari njihov diplomski ispit.”

Jedan deo ispitanika je imao saznanja i o prinudama na vršenje krivičnih dela od strane roditelja i rođaka, takođe pojavi veoma raširenoj među romskom populacijom, ali i među decom rumunske nacionalnosti koji su od strane roditelja prisiljeni na prosjačenje i na sitne krađe. U posebnom riziku od prinude na vršenje krivičnih dela se nalaze i deca iz siromašnih i “problematičnih” porodica i deca koja žive sama. O tome govori sledeći primer:

“Maloletnik (11) iz Zubinog Potoka je više puta provaljivao u magacin tehničke robe prolazeći kroz ventilacioni prozor dimenzija 25x50cm. Inače dečak je bio sićušan i mršav, tako da je nesmetano mogao proći i kroz manji otvor. Pretpostavlja se da to nije mogao sam da uradi i da je sa njim bilo još neko lice. Nešto od ukradene robe je pronađeno kod starijeg čoveka koji je pokušao da navedenu robu proda na pijaci, prilikom čega je uhapšen, ali je poricao bilo kakvu vezu sa dečakom. Ispitivanjem je utvrđeno da je on dečaka prisiljavao na krađu. Inače, dečak je povremeno boravio u Novom Pazaru sam i neprijavljen. Oštećeni iz čijeg magacina je dečak krao navedenu robu je odustao od krivičnog gonjenja.”

Deca sa posebnim potrebama, prema saznanjima ispitanika, takođe često postaju žrtve prinude na vršenje krivičnih dela. Takav slučaj je, na primer, slučaj dečaka sa Voždovca, koga je Centar za socijalni rad pratio od njegovih 4-5 godina života. Znali su da je žrtva okoline, odnosno starijih kriminalaca, koji su ga ubacivali u kuće, a dečak je krao za njih. Protiv dečaka, inače lako mentalno zaostalog, podneto je više krivičnih prijava. Više puta je boravio u Domu u unutrašnjosti, pa se sam vraćao u Beograd autobusom, pošto je “beogradsko dete”.

3. “Deca u riziku”

Kada su u pitanju viktimološka istraživanja, posebna pažnja se pridaje karakteristikama žrtvi. U slučajevima trgovine decom može se govoriti o deci koja su se na osnovu analize postojećih saznanja stručnjaka izdvojila kao deca koja su u visokom riziku od trgovine decom i drugih različitih oblika eksploatacije (seksualne

eksploatacije, prinude na prosjačenje, na vršenja krivičnih dela i slično)

Kao deo dečije populacije koja se i u saznanjima ispitanika o trgovini decom, i u saznanjima o drugim navedenim sociopatološkim pojavama najčešće pojavljuje, izdvojila su se deca romske nacionalnosti, deca bez roditeljskog staranja, kao i deca smeštena u vaspitne ustanove otvorenog tipa, koja imaju punu slobodu kretanja van ustanove i koja zbog specifične situacije u kojoj se nalaze, ali i velikog broja namamljivača koji se "motaju" oko ustanova i "mame" devojčice, veoma lako mogu postati žrtve trgovine ili drugih oblika eksploatacije. Kao deca u posebnom riziku pojavljuju se i deca sa posebnim potrebama (lako i umereno mentalno retardirana deca),³⁰ deca sa poremećajima u ponašanju, kao i deca iz porodica u kojima su poremećeni porodični odnosi.

Jedan od najdrastičnijih primera rizika u kome se nalaze deca bez roditeljskog staranja je sledeći slučaj:

"Devojčica iz Moldavije žrtva trgovine od svoje 14-te godine, ranije smeštena u Dom za decu bez roditeljskog staranja, odakle su je namamili, pre svega zato što je nevina, a poznato je da se za nevine devojčice više plaća. Devojčica je nađena u jednom noćnom baru blizu Sombora, ali je pre toga prodavana na Kosovu, u Crnoj Gori, Bosni, Republici Srpskoj, da bi je na kraju doveli u Srbiju. Na svim mestima je bila eksploatisana po par meseci. Kada je otišla u Moldaviju imala je već 18 godina, što znači da su njene patnje trajale 4 godine."

Ljiljana Ivanišević, koordinatorica za stručni rad u Centru za zaštitu odojčadi, dece i omladine u Beogradu o rizicima dece odmah po otpuštanju iz domova je iznela sledeće zapažanje:

"Potrebe dece koja su smeštena u dom su zadovoljene dok su u zaštitu. Deca imaju stan, hranu, odeću, obuču, džeparac, pa nemaju mnogo razloga da uđu u prostituciju, osim već pomenute naivnosti koja je karakteristika domske dece. Naime, ta poluzaštićena pozicija ih ne osposobljava potpuno za samostalan život, pa smatram da su deca kada ih otpuste u najvećem riziku od trgovine, prostitucije i sl. Dom se trudi da deca završe srednju školu, da izađu zaposleni, da nađu neki stan, ali je upravo samostalan život najveći rizik za ovu decu."

4. Zaključak

Rezultati sprovedenog istraživanja sadržani u neposrednim pokazateljima, ali i posrednim indikatorima rizika trgovine decom, nesumnjivo pokazuju da trgovina decom u Srbiji postoji i da ovaj opasan oblik organizovanog kriminala, na žalost, ima ozbiljne razmere.

Srbija se, kada je u pitanju trgovina decom, najčešće pojavljuje kao zemlja porekla žrtava, posebno kada su u pitanju romska deca, ali i kao zemlja tranzita i privremene destinacije maloletnica koje su zajedno sa punoletnim ženama uključene u organizovane lance trgovine ženama radi seksualne eksploatacije.

30) Navedeni slučaj devojčice iz Osnovne škole "Dušan Dugalić" u Beogradu, str. 86.

Analiza dobijenih saznanja pokazuje da se trgovina decom, uglavnom našim državljanima, odvija i unutar granica Republike Srbije, i ovaj oblik trgovine se uglavnom odvija iz manjih gradova najčešće ka Beogradu, Novom Pazaru i Nišu.

Prema podacima dobijenim istraživanjem, najčešće žrtve trgovine su upravo deca državljanima Srbije (ukupno 54), u gotovo istom broju deca romske³¹ i neromske nacionalnosti i to uglavnom ženska deca. Pored toga, žrtve su i deca strani državljanima uključeni u transnacionalnu trgovinu.

U ovom istraživanju su se kao deca koja se nalaze u visokom riziku od trgovine decom, ali i od ostalih ispitivanih sociopatoloških pojava koje su sa njom tesno povezane, izdvojila deca romske nacionalnosti, deca iz domova za decu bez roditeljskog staranja (posebno osetljiva neposredno posle napuštanja doma), deca sa posebnim potrebama, deca sa poremećajima u društvenom ponašanju, kao i deca iz siromašnih i porodica sa trajno narušenim porodičnim odnosima.

Rezultati dobijeni istraživanjem koji se odnose na posredne indikatore (prostitucija, prosjačenje, prinuda na vršenje krivičnih dela, prisilni rad, otmice i sl.) ukazuju na veliku rasprostranjenost ovih oblika eksploatacije kojima su deca izložena, kao i na sve češću organizovanost navedenih pojava, što dodatno pojačava rizik od trgovine decom koja može vešto biti sakrivena iza njih.

Analiza izneta u ovom tekstu, koja će, nadamo se, biti dalje razrađivana i potkrepljivana rezultatima budućih empirijskih istraživanja, treba da bude iskorišćena u izgradnji efikasnog sistema suzbijanja i prevencije svakog oblika eksploatacije dece. Pri tome je od posebnog značaja preventivan rad sa decom koja se nalaze u najvećem riziku od navedenih oblika kriminaliteta i raznih sociopatoloških pojava.

31) Podatke o rasprostranjenosti trgovine romskom decom treba uzeti sa rezervom s obzirom da se radi o veoma zatvorenoj romskoj zajednici, koja veoma često trgovinu unutar same zajednice podvodi pod kulturološka obeležja. Svi indikatori ukazuju na to da je broj romske dece uključene u trgovinu daleko veći i da je tamna brojka ovde ogromna.

Sladana Vorkapić

Centar za prava deteta, Beograd

ZAŠTITA DECE ŽRTAVA TRGOVINE I ODABRANI MEĐUNARODNI DOKUMENTI

Kada govorimo o zaštiti dece žrtava trgovine ljudskim bićima u okviru zaštite žrtava trgovine ljudskim bićima uopšte, moramo imati na umu da su deca u međunarodnom pravu, ne tako davno, prepoznata kao posebno osetljiva i specifična kategorija za čiju zaštitu nisu dovoljni uobičajeni mehanizmi zaštite predviđeni pravom ljudskih prava. Tačnije rečeno, detinjstvo kao posebna faza u razvoju ljudskog života je socijalni konstrukt, ljudska tvorevina Evrope 17. veka. Do tada, usled velike smrtnosti dece, verovanja da je njihov život u rukama viših sila, nepostojanja institucionalnih formi obrazovanja, ljudi nisu posmatrali decu kao osobe sa posebnom odlikom ili prirodom. Negde od 17. veka dete počinje da se tretira kao posebno osetljivo biće i može se smatrati da dolazi do buđenja svesti o detinjstvu kao pojmu. Zahvaljujući razvojnim psiholozima, prepoznate su karakteristike i postojanje autonomije ličnosti deteta i nužnost da iste uvažimo, poštujemo, normativno uobličimo i garantujemo ili da stvorimo ambijent u kome se prava deteta zaista priznaju i ostvaruju. Postavljanje pitanja da li je u oblasti ljudskih prava trebalo izdvojiti u posebnu oblast prava deteta je moguće na nivou teoretskih rasprava, ali u praksi je brojnim međunarodnim ugovorima ova teza prihvaćena i potvrđena. Prava deteta su danas činjenica, realnost priznata međunarodnim pravom. Ona su normativno uređena i proces normiranja će, kao i u drugim oblastima, teći i napredovati prateći tokove razvoja društvenog života. Stalne su izmene, dopune i usvajanja novih dokumenata u okviru raznih međunarodnih i regionalnih organizacija, a i u cilju što potpunije i adekvatnije zaštite deteta od raznih mogućih zloupotreba.

Detinjstvo označava fazu života u kojoj se manifestuje posebnost deteta. Pod pojmom posebnost deteta mislimo na specifičnosti vezane za psihofizičke karakteristike i nivo mentalne zrelosti deteta. Pod pojmom prava deteta mislimo na prava koja su po svojoj prirodi ljudska i koja svako dete ima bez obzira u kojoj državi živi, političkom, kulturnom, ekonomskom okruženju, u skladu sa kakvim tradicijama, običajima i verovanjima se razvija. Međunarodno pravo u oblasti prava deteta predstavlja vrhovnu vrednost u vidu pravne norme. Sve navedene, postojeće i moguće različitosti (u smislu tradicija, verovanja, običaja itd.) su dužne da poštuju prihvaćene vrednosti uobličene u norme međunarodnih ugovora. To je korpus prava iznikao prvenstveno iz dve osnovne ideje:

- deca su autonomne ličnosti sa specifičnim potrebama i pravima, u skladu sa tim, nosioci pravnih zahteva tj. aktivni subjekti prava, a ne isključivo objekti zaštite od strane odraslih;
- usled specifičnih psihofizičkih karakteristika, zavisno od uzrasta i nivoa mentalne zrelosti deca su i posebno osetljiva i ranjiva kategorija koja zaslužuje posebnu, dodatnu zaštitu.

SCG je strana ugovornica skoro svih najvažnijih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama nalaže neposrednu primenu ratifikovanih međunarodnih ugovora o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama. Drugim rečima, u našem zakonodavstvu postoji primat međunarodnog prava nad unutrašnjim. Ovo je bitno kako bismo stalno imali na umu veliki značaj potpisanih i ratifikovanih međunarodnih ugovora. Činom ratifikacije, osim preuzetih obaveza u smislu usklađivanja nacionalnog zakonodavstva, postoji i niz drugih zahteva u pogledu uspostavljanja primerenih mehanizama, mera, procedura, politika, aktivnosti itd, koji će oživotvoriti ratifikovani međunarodni ugovor.

Kao što trgovina ljudskim bićima postoji od davnina, neki autori je pominju još u antičkom dobu, tako i trgovina decom nije nova pojava. Menjani su pojavni oblici - rute, načini vrbovanja, prevoz, oblik iskorišćavanja zavisno od istorijskog razdoblja, socio-ekonomskog miljea, kulturnog perioda. Iako nemamo pouzdane i validne podatke o broju dece žrtava trgovine, ono na šta ukazuju sva istraživanja, kako svetska tako i domaća, jeste nažalost narastajući broj ove dece.

Prvi dokumenti usvojeni na međunarodnom planu imaju upravo protektivni karakter u odnosu na decu i pružaju delimičnu zaštitu i to od ekonomske i seksualne eksploatacije dece. To su bile Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 5 o minimalnom uzrastu za zapošljavanje u industriji (1919) i Konvencija Lige naroda o suzbijanju prometa žena i dece (1921). Iz navedenog bismo mogli zaključiti da su radna eksploatacija dece i trgovina decom najranije prepoznate zloupotrebe dece koje zahtevaju oštru osudu i reakciju međunarodne zajednice. Usvajanjem pomenute dve konvencije, na međunarodnom planu se pokazalo prepoznavanje najgorih oblika iskorišćavanja i postojanje volje za pojačanom zaštitom dece. Time je na legislativnom nivou učinjen prvi korak i započet proces koji traje do danas. Usvojeni i otvoreni za ratifikaciju su brojni dokumenti u okviru najrazličitijih organizacija, specijalizovanih agencija itd. koji svojim odredbama direktno ili indirektno garantuju i zaštitu dece od trgovine ljudskim bićima. Neki se bave problemom trgovine ljudskim bićima uopšte pa i dece, a neki isključivo problemom trgovine decom. Kažemo da je danas u međunarodnom pravu dete zaštićeno opštim dokumentima o ljudskim pravima i onima koji se bave samo decom.

Iz sfere opštih dokumenata usvojenih pod okriljem UN-a, u borbi protiv trgovine decom svakako najveći značaj ima *Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol o prevenciji, eliminisanju i kažnjavanju trgovine ljudskim bićima, posebno ženama i decom, usvojeni 2000. godine.*³² U sferi dokumenata UN-a i specijalizovanih agencija koji se isključivo bave decom najznačajniji su: *Konvencija o pravima deteta, Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji*³³ i *Konvencija (Međunarodne organizacije rada) 182 o najtežim oblicima dečjeg rada.*³⁴

32) Naša država je oba dokumenta ratifikovala 2001. godine.

33) Usvojen od strane GS UN-a 2000. godine, ratifikovan od strane SCG 2002. godine.

34) Usvojena od strane Međunarodne konferencije rada MOR-a 1999. godine, ratifikovana od strane SCG 2003. god.

Svi usvojeni međunarodni ugovori imaju istu svrhu:

- prevencija i borba protiv trgovine ljudskim bićima, uz poklanjanje posebne pažnje ženama i deci;
- zaštita i pomoć žrtvama takve trgovine, uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava;
- unapređivanje saradnje među državama potpisnicama kako bi se ostvarili ovi ciljevi, a koja je neophodna jer govorimo o delu koje spada u domen organizovanog kriminala.

Napred pomenuti ugovori će biti predstavljeni prvenstveno u delovima najznačajnijim za ostvarivanje adekvatne zaštite dece.

Svako bavljenje kršenjem pojedinih ili svih prava deteta kao pretpostavku mora imati poznavanje celokupne oblasti prava deteta. Razumevajući nameru zakonodavca, odnosno duh Konvencije o pravima deteta, moramo obezbediti da koraci preduzeti u cilju zaštite ne predstavljaju i sami kršenje prava deteta. Ili, zaštita dece od trgovine mora se zasnivati na poštovanju njihovih osnovnih prava.

Konvencija o pravima deteta³⁵ (u daljem tekstu Konvencija), je najautoritativniji međunarodni ugovor u oblasti prava deteta. Usvojen je u okviru Generalne skupštine UN-a 20. novembra 1989. godine.³⁶ Usvajanju ove konvencije prethodile su dve deklaracije o pravima deteta, jedna iz 1924. i druga iz 1959. godine. Obe su značajne jer su postavile osnovne principe na kojima se razvijala ideja dečjih prava, ali kao deklaracije nisu imale obavezujući karakter za države potpisnice. Usledili su pritisci, lobiranja i naponi na međunarodnom planu da se usvoji dokument koji bi imao snagu obavezujućeg međunarodnog ugovora. Kao rezultat donesena je Konvencija o pravima deteta i u njoj dat precizan katalog prava. Usvojen je dokument koji ukazuje na posebnost deteta i na posebnost detinjstva. Sudeći po broju ratifikacija³⁷ Konvencija je opšteprihvaćena i ukazuje na sazrelu svest čovečanstva u pogledu postojanja prava deteta i potrebe za njihovom promocijom i zaštitom. S druge strane, moguće je da je čitava oblast nedovoljno ozbiljno shvaćena baš zbog toga što se kao nosioci pravnih zahteva javljaju deca – „armija” od koje ne preta velika opasnost? Kako god bilo, na međunarodnom planu, država je ta koja se obavezala da će sva pobrojana prava priznati i stvarati takav ambijent u kome će ih deca moći nesmetano uživati. Znači, prvenstvena je odgovornost države da se prava deteta ostvaruju, iako Konvencija navodi roditelje kao odgovorne za podizanje dece tj. porodicu kao osnovnu jedinicu društva i prirodnu sredinu za njihov razvoj i blagostanje. Krajnja odgovornost države proizilazi iz zahteva postavljenog članom 18, stav 2: „strane ugovornice će pružiti odgovarajuću pomoć roditeljima ili zakonskim starateljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje deteta i obezbeđivati razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu dece.”

35) Konvencija o pravima deteta, Sl. list SFRJ (Međunarodni ugovori), 15/90; Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 4/96, 2/97

36) Ratifikovana od strane SFRJ 1990. godine.

37) Ovo je međunarodni ugovor sa najvećim brojem ratifikacija, ratifikovale su ga sve države sveta osim SAD.

Sama Konvencija definiše dete kao svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života. Garantovana su sledeća prava deteta: pravo na roditeljsko staranje, na ime i državljanstvo, na očuvanje identiteta, na slobodu izražavanja, na informisanje, na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, na obrazovanje, itd. Sva prava su podjednako važna i nedeljiva, ali ipak su četiri prava uzdignuta na nivo osnovnih principa:

PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ (čl. 6)

NAJBOLJI INTERESI DETETA (čl. 3)

PRAVO NA NEDISKRIMINACIJU (čl. 2)

PRAVO NA PARTICIPACIJU (čl. 12)

Osnovni principi su „filter“ za svaku pojedinu situaciju u kojoj se dete nalazi ili za svaku konkretnu odluku koja se donosi. Naime, smatra se da ako se neki od navedenih principa Konvencije ne poštuje u konkretnoj situaciji pretpostavlja se da se ne poštuju ni sva druga garantovana prava deteta. Ili, kada god se donosi pojedinačna odluka u konkretnom slučaju prvenstveno se vrši provera da li su tom odlukom ispoštovani pravo na život, opstanak i razvoj deteta, pravo na nediskriminaciju, pravo deteta na participaciju i uvažan najbolji interes deteta.

Pravo deteta na participaciju podrazumeva da će detetu koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje biti obezbeđeno pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja o svim pitanjima koja ga se tiču, s tim što se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta. Ovo pravo je inovativnog karaktera i, čini se, ogroman zahtev i za odrasle jer njegovo poštovanje iziskuje promenu stavova i ponašanja.³⁸ Poštovanje ovog prava je zahtevno jer podrazumeva da su odrasli ti koji su odgovorni da procene da li je zajedničko donošenje odluke moguće i prilagode oblast uzrastu i zrelosti deteta. Ovo svakako ne opravdava stav da su deca nezrela za donošenje svih ili većine odluka koje ih se tiču. Takođe, poštovanje ovog prava podrazumeva interakciju dete – odrasli u najmanje tri smera, ali ne u smislu da se svaka detetova odluka mora nužno ispoštovati nego da se detetu pruže potrebne informacije, sasluša njegovo mišljenje i da povratna informacija - bilo da je to mišljenje uvaženo ili ne iz razloga poštovanja najboljeg interesa deteta. Drugim rečima, odgovornost odraslih se ogleda u stvaranju konteksta u kome će se uvažavati ličnost deteta. Pri tom treba imati na umu da poštovanje prava na participaciju ne znači prebacivanje prevelikog tereta odgovornosti na dete, nego kontinuiran proces razmene na nivou dete – odrasli.

S druge strane, poštovanje najboljeg interesa deteta je pravni standard koji zahteva operacionalizaciju jer su lako moguće zloupotrebe – ko je to ko procenjuje šta je najbolji interes deteta i kako da budemo sigurni da je donesena odluka u konkretnom slučaju ispravna? Zato se često i govori o nedeljivosti prava, a da bismo bili sigurni da će odluka odražavati najbolji interes deteta, osim senzibilisanih i obučenih profesionalaca, potrebno je i aktivno učešće dece (participacija) u proceni sopstvenog najboljeg interesa.

38) Posebno u našem društvu - još uvek pripadamo zaštitničkom modelu - deca su mala, nejak a i nezrela bića koja treba da uče i da se igraju, a odrasli su tu da donose sve važne odluke o njima.

Pored gore pomenutih prava garantovanih Konvencijom, postoji i grupa prava koju bismo mogli nazvati prava pretežno protektivnog, zaštitničkog karaktera. Ili kako se Komitet za prava deteta³⁹ opredelio - prava deteta u posebnim situacijama. Tu spadaju prava deteta na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja, zloupotreba droga, seksualnog, ekonomskog i drugih oblika iskorišćavanja, zaštita deteta u oružanim sukobima.

Pravo deteta na zaštitu od otmice i trgovine spada u pomenutu grupu prava. Ono je regulisano članom 35 Konvencije kojim se nalaže:

»Da će države ugovornice preduzeti sve nacionalne, bilateralne i multilateralne mere da bi sprečile prodaju, otmicu ili trgovinu decom u bilo koju svrhu ili bilo kojoj formi.«

Ovako široko postavljena norma prepoznaje postojanje problema trgovine decom, ali svakako ne pruža jasan zahtev u smislu obaveza država u cilju sprečavanja i borbe protiv trgovine decom. Zbog toga i ozbiljnog i stalno rastućeg problema, u maju 2000. godine, u okviru UN-a su usvojena dva dodatna protokola - Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji. Time je pružena konkretizovanja i dodatna zaštita dece od ovih oblika eksploatacije od one predviđene samom Konvencijom.

Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji⁴⁰ (u daljem tekstu Protokol) je usvojen, imajući u vidu da bi, radi daljeg postizanja ciljeva Konvencije o pravima deteta i sprovođenja njenih odredaba, a posebno članova: *čl. 1 – definicija deteta, čl. 11 – nezakonito prebacivanje i nevraćanje dece, čl. 21 – usvojenje, čl. 32 – dečji rad, čl. 33 – zloupotreba štetnih supstanci, čl. 34 – seksualno iskorišćavanje* bilo prikladno da se prošire mere koje države ugovornice treba da preduzmu kako bi garantovale zaštitu deteta od prodaje, dečje prostitucije i pornografije. U ovom dokumentu su kao faktori rizika, koji doprinose ovim oblicima iskorišćavanja dece, prepoznati: nedovoljna razvijenost, siromaštvo, privredni dispariteti, nejednaka društveno-ekonomska struktura, nefunkcionalne porodice, nedostatak obrazovanja, migracije iz sela u grad, diskriminacija među polovima, neodgovorno seksualno ponašanje odraslih, štetni tradicionalni običaji, oružani sukobi. Analizom svakog pojedinog faktora i poređenjem sa situacijom u našoj državi lako bismo došli do zaključka o izloženosti i ugroženosti ovim problemom.

U smislu ovog Protokola prodaja dece podrazumeva:

»Bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu« (član 2 (a) Protokola).

Države ugovornice imaju obavezu da svojim krivičnim zakonodavstvom (bez obzira da li su takva dela izvršena u zemlji ili su oblik transnacionalnog,

39) Nadzorno telo sastavljeno od 18 nezavisnih eksperata u cilju praćenja procesa implementacije Konvencije o pravima deteta u državama ugovornicama.

40) Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 7/02.

organizovanog kriminala) inkriminišu:

- »Nuđenje, isporuku ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog deteta u svrhu:
- seksualne eksploatacije deteta;
 - prebacivanje organa deteta radi ostvarivanja profita, i
 - angažovanje deteta u okviru prinudnog rada« (član 3, stav 1 (a)).

Protokol naglašava potrebu obraćanja pojačane pažnje i kontrole procesima međunarodnog usvajanja dece i strogog poštovanja međunarodnih pravnih dokumenata o usvajanju. S obzirom da nepoštovanje navedenih dovodi do brojnih zloupotreba ovaj zahtev bi prevenirao tj. onemogućio brojne takve slučajeve.

Zahtevi državi postavljeni ovim Protokolom, a u cilju poštovanja prava deteta su posebno jasni i konkretizovani u delu predviđanja odgovarajućih mera za zaštitu prava i interesa dece žrtava radnji zabranjenih Protokolom u svim fazama krivičnog pravosudnog procesa, a naročito:

- a) priznavanjem ugroženosti dece žrtava i prilagođavanjem postupaka da bi se priznale njihove posebne potrebe, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka;
- b) obaveštavanjem dece žrtava o njihovim pravima, njihovoj ulozi i obimu, vremenskom rasporedu i napredovanju postupka i razmatranju njihovih slučajeva;
- c) dopuštanjem da se u postupku u kom su ugroženi njihovi lični interesi prezentiraju i razmotre gledišta, potrebe i preokupacije dece žrtava, na način koji je u skladu sa pravilima nacionalnog procesnog prava;
- d) obezbeđivanjem odgovarajućih službi podrške deci žrtvama tokom čitavog pravnog procesa;
- e) zaštitom, kada je to odgovarajuće, privatnosti i identiteta dece žrtava i preduzimanjem mera u skladu sa nacionalnim pravom kako bi se izbeglo nepodesno širenje informacija koje bi mogle dovesti do identifikovanja dece žrtava;
- f) obezbeđivanjem, u odgovarajućim slučajevima, bezbednosti dece žrtava, kao i bezbednosti njihovih porodica i svedoka koji svedoče u njihovo ime, od zastrašivanja i odmazde;
- g) izbegavanjem nepotrebnog odlaganja razmatranja slučajeva i izvršavanja naloga ili uredbi o davanju obeštećenja deci žrtvama (član 8 Protokola).

U pomenutom članu se nalazi okosnica pristupa detetu žrtvi trgovine baziranog na poštovanju njegovih prava. On predstavlja osnov na kome su se kasnije gradile odredbe brojnih međunarodnih ugovora u delu zaštite dece žrtava trgovine. Sve planirane akcije, mere, programi i dr, na nacionalnom nivou moraju predstavljati ispunjenje zahteva postavljenih ovom odredbom, kao i Protokola u celini.

Takođe, države ugovornice su se obavezale da će obezbediti da neizvesnost u pogledu stvarne starosne dobi žrtve ne spreči pokretanje krivičnog postupka, uključujući istražne radnje usmerene na utvrđivanje starosne dobi žrtve. To znači da u svakom konkretnom slučaju u kome nismo sigurni da li pred sobom imamo punoletnu ili maloletnu žrtvu, uvek polazimo s pretpostavkom da je žrtva maloletna

i postupamo u skladu s tom pretpostavkom. Manja će šteta biti učinjena ako prema punoletnoj žrtvi postupamo s pojačanom pažnjom nego obratno.

Zatim, u postupanju od strane sistema krivičnog pravosuđa, sa decom žrtvama nezakonitih radnji opisanih u ovom Protokolu, najbolji interes deteta mora biti prioritet.

Obavezno je i preduzimanje mera kako bi se obezbedila odgovarajuća obuka, posebno pravna i psihološka, za lica koja rade sa žrtvama nezakonitih radnji zabranjenih prema ovom Protokolu i usvajanje mera kako bi se zaštitile bezbednost i integritet lica i/ili organizacija uključenih u sprečavanje i/ili zaštitu i rehabilitaciju žrtava takvih nezakonitih radnji.

Posebno važno je da sva deca žrtve imaju pristup odgovarajućim postupcima kako bi tražila, bez diskriminacije, obeštećenje od pravno odgovornih lica. Postavljanjem odštetnih zahteva i obeštećenjem žrtva dobija sredstva neophodna za nastavak njenog života kako za egzistencijalne potrebe tako i za npr. školovanje⁴¹ koje ima posebnu važnost kada govorimo o deci žrtvama.

*Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*⁴² i *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*,⁴³ usvojeni 2000. godine su ključni dokumenti u regulisanju ove oblasti.⁴⁴ Namera zakonodavca je da na efikasniji način unapredi saradnju u pogledu sprečavanja i borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Protokol dopunjuje Konvenciju i kao što se iz samog naziva vidi kao posebno ugrožene kategorije koje ujedno zahtevaju i primerene mere zaštite izdvojene su žene i deca. Do njegovog usvajanja je došlo usled činjenice da uprkos postojanju niza međunarodnih instrumenata koji sadrže pravila i praktične mere za borbu protiv eksploatacije ljudskih bića, naročito žena i dece, nema univerzalnog instrumenta koji se bavi svim aspektima trgovine ljudskim bićima.

Trgovina ljudskim bićima, u smislu ova dva dokumenta podrazumeva čitav niz ponašanja kao što su: vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje lica, a u cilju eksploatacije i zloupotrebe žrtve.

41) Pravo deteta na obrazovanje je garantovano članom 28 Konvencije o pravima deteta i pravo o kome se nužno mora voditi računa pri rehabilitaciji deteta žrtve. Posebno mesto zauzima potreba postojanja posebnih programa inkluzivnog i stručno usmerenog obrazovanja za decu žrtve trgovine.

42) Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 6/01.

43) Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 6/01.

44) Doneseni u Palermu u Italiji od 12. do 15. decembra 2000. godine, na međunarodnoj Konferenciji na visokom nivou, pod okriljem UN-a. Otud čest naziv u literaturi Palermo konvencija i/ili Protokol. Na istoj je usvojen i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom. Usaglašen je, ali nije potpisan i treći akt - Protokol protiv nedozvoljene proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem, njihovim delovima, komponentama i municijom. Ovaj protokol je konačno usvojen 31. maja 2001. godine.

Pojam eksploatacija podrazumeva: prostituciju lica i druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnose slične ropstvu, kao i uklanjanje organa.

Ključni element bića ovog krivičnog dela su sredstva koja se primenjuju: upotreba pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem i koja ovom delu daju obeležja trgovine.

Izuzetno važno je da je Protokolom predviđeno kažnjavanje trgovine decom čak i ukoliko nije upotrebljeno neko sredstvo prinude, prisile, zloupotrebe... To podrazumeva da i u slučaju pristanka deteta, ono se ima smatrati žrtvom trgovine ljudskim bićima i uživati posebnu zaštitu! Time se ustvari ispoštovala posebna ugroženost dece i potreba za njihovom pojačanom zaštitom.

Kada je reč o pomoći žrtvama nelegalne trgovine ljudima i njihovoj zaštiti ponovo se naglašava:

- zaštita privatnosti i identiteta žrtava, poverljivo vođenje zakonskih postupaka,
- obaveštenja žrtve o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima,
- pomoć da njihovi interesi i stanovišta budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka,
- sprovođenje mera za fizički, psihološki i socijalni oporavak žrtava, a naročito obezbeđivanje:
 - a) odgovarajućeg stanovanja
 - b) pružanje saveta i informacija, posebno vezanih za njihova zakonska prava na jeziku koje žrtve nelegalne trgovine ljudima mogu da razumeju
 - c) lekarska, psihološka i materijalna pomoć
 - d) zaposlenje, mogućnost obrazovanja i obuke

Svaka država potpisnica će prilikom primene gore pomenutih odredaba uzimati u obzir godine starosti, pol, i posebne potrebe žrtava nelegalne trgovine ljudima, a posebno specifične potrebe dece, uključujući i odgovarajuće stanovanje, obrazovanje i brigu o njima!

Takođe se ističe potreba o vođenju računa o fizičkoj bezbednosti žrtava kao i o mogućnosti nadoknade na ime pretrpljene štete. Regulisana su i pitanja statusa žrtve nelegalne trgovine ljudima u državama koje ih primaju, njihova repatrijacija, neophodne mere za sprečavanje nelegalne trgovine ljudima: razmena informacija i obuka profesionalaca, mere na granici, sigurnost i kontrola dokumenata itd.

Konvencija MOR koja se odnosi na zabranu i direktno delovanje radi ukidanja najtežih oblika dečjeg rada (br. 182)⁴⁵

U junu 1996. godine, vlade država širom sveta su se, na redovnom zasedanju Međunarodne konferencije rada,⁴⁶ saglasile da započnu proces sastavljanja nove konvencije koja bi se posebno odnosila na dečji rad. Predlog je bio da se u novoj

45) Konvencija MOR koja se odnosi na zabranu i direktno delovanje radi ukidanja najtežih oblika dečjeg rada (br. 182), Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 2/03.

46) Organ Međunarodne organizacije rada.

konvenciji težište stavi na onu vrstu dečjeg rada koja se ne može više tolerisati, s ciljem da se zabrane oblici dečjeg rada koji su najštetniji, najopasniji i omogućavaju najviši stepen iskorišćavanja. Konvencija MOR koja se odnosi na zabranu i direktno delovanje radi ukidanja najtežih oblika dečjeg rada (u daljem tekstu Konvencija MOR-a 182) usvojena je 17. juna 1999. godine na 87. zasedanju Konferencije MOR u Ženevi zajedno sa Preporukom br. 190. Ovaj međunarodni dokument odnosi se na sve osobe mlađe od 18 godina i obavezuje strane ugovornice da preduzmu hitne i efikasne mere kojima će se obezbediti zabrana i ukidanje najtežih oblika dečjeg rada. Pored definicije najtežih oblika dečjeg rada, u ovom dokumentu se državama nalaže da zabrane svaki rad dece koji, po svojoj prirodi i okolnostima pod kojima se obavlja, može verovatno da ošteti njihovo zdravlje, sigurnost i moral. Usvajanje ove Konvencije MOR-a predstavlja krupan događaj u oblasti međunarodnopravne zaštite deteta. Konvencija je stupila na snagu 19. novembra 2000. godine.

Rad deteta od ranog uzrasta i u teškim uslovima nije nova pojava. Naprotiv, toga je uvek bilo, a posebno je došlo do izražaja u doba industrijalizacije. Niti je svaki rad deteta vezan za iskorišćavanje. Kada dete pomaže roditeljima u obavljanju kućnih poslova, učestvuje u porodičnom biznisu ili zarađuje džeparac u slobodno vreme ili tokom raspusta, a pritom su svi ti poslovi primereni njegovom uzrastu i psihofizičkim sposobnostima, tada ne možemo govoriti o postojanju iskorišćavanja dečjeg rada. Naprotiv, pravovremeno i povremeno uključivanje dece u obavljanje pojedinih poslova doprinosi njihovom razvoju, uči ih veštinama i daje im iskustva bitna za budući život.

Dečji rad odgovara onom radu koji je:

- mentalno, psihički, socijalno ili moralno opasan i štetan za dete i
- utiče na njegovo školovanje tako što:
 - onemogućava ga da pohađa školu,
 - obavezuje ga da napusti školu pre vremena ili je prinuđeno da pohađa školu pod izuzetno teškim uslovima.

Nije svako dete podjednako žrtva iskorišćavanja u radu. Njena priroda zavisi od uzrasta, zdravstvenog stanja, ekonomskih prilika u državi, stepena razvoja tehnologije i stepena opšte svesti o potrebi brige o detetu. Situacija je, ipak, mnogo gora, a često i kritična u siromašnijim zemljama ili onim koje su iz nekog razloga, političkog ili ekonomskog, u krizi. Posebno su pogođeni najsiromašniji slojevi u tim zemljama, uključujući decu imigranata, decu koja žive na ulici, decu pripadnika manjinskih grupa, domorodačkih naroda ili izbeglica. Iskorišćavanje dece u radu je najčešće u Aziji i Africi. Smatra se da na ova dva kontinenta živi preko 90% dece čiji se rad iskorišćava.

Prema *Konvenciji 182 MOR-a* izraz najteži oblici dečjeg rada obuhvataju i:

- sve oblike ropstva ili običaja sličnih ropstvu kao što su prodaja i promet dece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad..., kao i
- iskorišćavanje, nabavljanje ili nuđenje deteta za prostituciju, proizvodnju pornografije ili pornografske predstave (član 3 stavovi 1 i 2 *Konvencije*).

Ovi oblici dečjeg rada predstavljaju najteže kršenje prava deteta i zbog toga se smatraju nedopustivim.

Pored obavezujućih dokumenata na međunarodnom planu se usvajaju i dokumenti kojima se, takođe, štite prava deteta, ali su neobavezujućeg karaktera. Oni se obično kvalifikuju kao „meko pravo,, (soft law), pošto države usaglašavajući u okviru njih stavove, prihvataju neobavezna pravila koja odražavaju određena pravna shvatanja na osnovu kojih se može delovati u pravcu jačanja zaštite dečjih prava. U pitanju su deklaracije, rezolucije, uputstva i druga akta. Pomoću njih se stvaraju uslovi za usvajanje međunarodnih obaveza od strane država. Reč je o značajnom dostignuću karakterističnom za razvoj međunarodnog prava uopšte, koje je prvenstveno rezultat aktivnosti međunarodnih organizacija.⁴⁷ Kao primer takvog dokumenta, na osnovu relevantnih međunarodnih i regionalnih instrumenata u oblasti ljudskih prava, objedinjujući različite standarde u istim postavljene, u maju 2003, UNICEF⁴⁸ je usvojio *Smernice za zaštitu prava dece žrtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi*.⁴⁹ One predstavljaju direktan prikaz politika i iskustava potrebnih da bi se implementirala i zaštitila prava dece žrtava trgovine decom. Ostvarenjem istih bi se uspostavio sistem zaštite i pomoći primeren pravima i potrebama deteta žrtve trgovine decom.

Pored opštih principa da deca žrtve imaju pravo na posebne mere zaštite, i kao deca i kao žrtve, u skladu sa njihovim posebnim pravima i potrebama; najbolji interes deteta žrtve je osnovni prioritet u svim postupcima koji ga se tiču; pravo na nediskriminaciju, poštovanje detetovog mišljenja, pravo na informaciju, pravo na poverljivost, predviđene su i smernice za posebne mere. Smernice za posebne mere regulišu proces identifikacije, imenovanje staratelja, ispitivanje, intervju e i početne aktivnosti, prosleđivanje u odgovarajuće službe, saradnja među svim organima, brigu i zaštitu u prelaznom periodu, regulisanje statusa, primena trajnog rešenja, sigurnost i zaštita žrtve/svedoka.

Na primer, čim se identifikuje dete žrtva, treba imenovati staratelja da bi pratio dete kroz čitav proces dok se ne pronade i ne primeni trajno rešenje u najboljem interesu deteta. Staratelji treba da prođu kroz specijalizovanu obuku i da primaju stručnu podršku tj. pojedinci imenovani kao staratelji moraju posedovati odgovarajuću stručnost u oblasti brige o deci, kao i znanje i sposobnost razumevanja posebnih prava i potreba deteta žrtve.

U meri u kojoj je to moguće, detetu žrtvi treba dodeliti istu osobu za sve vreme trajanja tog procesa itd.

Za sada su ove Smernice najdetaljnije razradile postupanje sa detetom žrtvom trgovine decom u skladu sa poštovanjem njihovih prava. Neophodno je njihovo uvođenje u svakodnevni rad; procedure i postupanje pojedinih organa i službi odgovornih za zaštitu deteta žrtve. Ali, takođe treba stalno imati na umu da je zaštita prava deteta žrtve trgovine samo segment celokupne borbe protiv trgovine decom i da je bavljenje detetom žrtvom bavljenje posledicom tj. propustom celokupnog

47) Videti šire: Šahović Vučković, N. (2000) „Prava deteta u najznačajnijim međunarodnopravnim dokumentima“ u: Prava deteta i međunarodno pravo, Beograd, Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 48 - 49.

48) United Nations Children's Fund

49) www.unicef.org.yu

sistema odgovornog za brigu o detetu. Zajedničkim naporom i koordinisanom akcijom svih sistema - socijalne zaštite, obrazovnog, pravosudnog, zdravstvenog sistema, policije, nevladinih organizacija i predstavnika medija, jedino je moguće efikasno sprečavati i suzbijati ovaj problem i pružati adekvatnu zaštitu žrtvi.

Svi pomenuti međunarodni ugovori u pogledu obaveza država ugovornica, a u vezi zaštite dece žrtava trgovine nalažu:

- usvajanje i jačanje, sprovođenje i širenje zakona, upravnih mera, socijalne politike i programa kako bi se sprečila trgovina decom;
- jačanje svesti u široj javnosti, uključujući i decu, kroz informisanje, obrazovanje i obuku, o preventivnim merama i štetnim efektima trgovine decom;
- ohrabrivanje učešća zajednice, posebno dece i dece žrtava, u preventivnim programima obrazovanja i obuke, uključujući i nacionalni nivo;
- preduzimanje svih mera u cilju potpune reintegracije dece žrtava trgovine i obezbeđivanje njihovog kompletnog fizičkog i psihičkog oporavka;
- preduzimanje svih odgovarajućih mera u cilju efikasne zabrane proizvodnje i rasturanja materijala u kojima se reklamira trgovina dece;
- preduzimanje svih potrebnih koraka potrebnih za jačanje međunarodne saradnje u oblasti zaštite dece od trgovine ljudskim bićima. U tom smislu, preko regionalnih i bilateralnih ugovora učiniće se sve za sprečavanje, otkrivanje, istragu, gonjenje i kažnjavanje lica odgovornih za trgovinu decom;
- unapređivanje međunarodne saradnje i koordinacije između svojih državnih organa, nacionalnih i međunarodnih nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija u cilju prevencije i zaštite dece žrtava trgovine ljudskim bićima;
- činjenje svega kako bi se pomoglo deci žrtvama trgovine na njihovom fizičkom i psihičkom oporavku, socijalnoj reintegraciji i povratku u domovinu.

Ovime su dati pravci u kome se mora odvijati njihova implementacija na nacionalnom nivou.

Aleksandra Jovanović
ASTRA

TRGOVINA DECOM - ISKUSTVA IZ PRAKSE

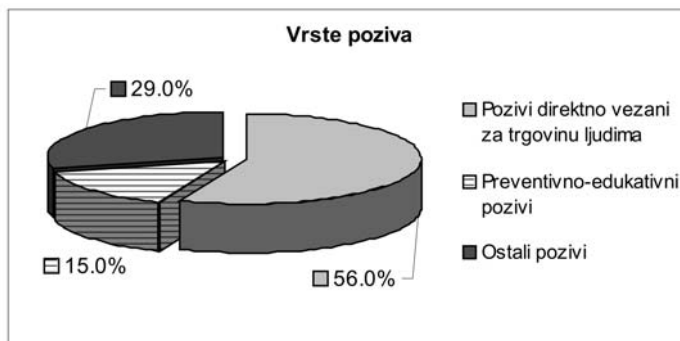
ASTRA je nevladina organizacija posvećena borbi protiv svih oblika trgovine ljudima, a naročito decom i ženama. Kao jedan od inicijatora teme o trgovini ljudima u našoj zemlji, ASTRA je član Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima od njegovog osnivanja i u okviru njega koordinira radnom grupom za prevenciju i edukaciju. ASTRA radi kroz četiri programa:

1. Prevencija i edukacija (kampanje, radionice, treninzi, okrugli stolovi, materijali)
2. Direktna pomoć žrtvama (SOS telefon, terenske akcije, potrage, psihološka, pravna, medicinska, socijalna pomoć)
3. Umrežavanje (lokalno i regionalno)
4. Istraživanje i izveštavanje

S obzirom na to da deca predstavljaju naročito rizičnu grupu, kada je trgovina ljudima u pitanju, posebna pažnja se posvećuje upravo radu sa mladim ljudima. Do sada je održano više od 250 radionica za školsku populaciju, kao i niz predavanja za studente na fakultetima širom Srbije na kojima se mladim ljudima govori o fenomenu trgovine ljudima, rizicima ali i načinima prevencije. Ključne preventivne informacije pružaju se i putem ASTRA SOS telefona. Mladi, ali i ostali građani se, između ostalog, upoznaju s uslovima legalnog odlaska u inostranstvo radi školovanja ili zaposlenja.

Pored ovoga, SOS telefon deluje i u cilju pružanja pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima i njihovim porodicama. Rad na SOS telefonu blisko je povezan sa pružanjem direktne pomoći žrtvama trgovine ljudima. Ova pomoć podrazumeva upućivanje žrtava u sklonište, obezbeđivanje pravne pomoći, svih neophodnih medicinskih usluga, psihološke pomoći, kao i praćenje žrtava kroz sudski postupak i proces resocijalizacije.

STATISTIKA SOS TELEFONA

Od početka rada ASTRA SOS telefona u martu 2002., do 31. marta 2005. godine, primljeno je ukupno 2509 poziva upućenih od strane 712 klijenata. Od tog broja identifikovano je ukupno 142 žena i dece žrtava trgovine ljudima.

Struktura poziva

Razlozi zbog kojih nam se građani/ke obraćaju za pomoć podeljeni su u tri grupe: u prvoj grupi su pozivi koji su direktno u vezi s trgovinom ljudima (građani prijavljuju svoja saznanja o trgovcima, članovi porodice nestanak dece...) – ukupno 1406 poziva (56%), u drugoj grupi su preventivno-edukativni pozivi – 373 poziva (15%), dok se u trećoj grupi nalaze nespecificovani pozivi – kojih ima ukupno 730, odnosno 29% svih poziva.

Identifikacija žrtava putem SOS telefona

Pored osnovnih principa rada na SOS telefonu (anonimnost, poverljivost, individualni pristup svakom slučaju) ASTRA se od početka opredelila za metod koji podrazumeva da se identifikacija žrtava može vršiti u različitim fazama prilikom čega je potrebno razlikovati o kojoj vrsti poziva je reč, tj. da li se radi o prijavi nestanka osobe za koju postoje indicije da je žrtva trgovine ljudima ili se radi o preventivno edukativnim pozivima:

I. Kada je reč o prijavama nestanka osobe za koju postoje indicije da je žrtva trgovine ljudima – prihvataju/proveravaju se sve prijave:

1. Ako ne posedujemo informacije o tome gde se žrtva nalazi, gde je poslednji put viđena, s kim je razgovarala, da li joj je neko ponudio posao i sl., takvu klijentkinju/ta identifikujemo kao moguću žrtvu do trenutka kada istraga ili neka nova saznanja ne potvrde da se radi o žrtvi trgovine.

2. U slučaju da postoje delimični ili potpuni podaci o načinu vrbovanja, njenoj lokaciji, takvu klijentkinju/ta identifikujemo kao žrtvu trgovine, rukovodeći se pri tome sledećim kriterijumima:

- da se osoba nalazi u situaciji nasilja;
- da se nad njom vrši represija;
- da nema slobodu kretanja, odnosno da je u zavisnom položaju u odnosu na trgovca ili njegove pomagače.

Eventualni podaci o načinima vrbovanja ili transporta žrtve, kao i podatak da li se i kome u međuvremenu javljala, takođe su relevantni. Međutim, u ovakvim slučajevima se ne insistira da osoba koja prijavljuje nestanak ima celokupan uvid u situaciju u kojoj se nalazi žrtva.

3. U slučajevima kada nam se obrate osobe koje su već izašle iz situacije nasilja identifikacija žrtve se vrši prema već pomenutim kriterijumima:

- da li je bila prisiljena da radi uz korišćenje prevare, sile, pretnje ili nasilja - da li postoji eksploatacija;
- da li je bila prisiljena da se odrekne prihoda od svog rada (uz korišćenje prevare, sile, pretnje ili nasilja);
- da nije imala pristup ličnim dokumentima;

- da je bila izolovana i pod stalnim nadzorom od strane trgovca;
- podaci o trgovcu, vrbovanju i transportu žrtve su takođe relevantni prilikom identifikacije;
- protok vremena od trenutka kada je osoba izašla iz situacije nasilja do momenta kada se obratila SOS telefonu ne uzima se u obzir prilikom identifikacije žrtve (SOS telefonu se obraćaju devojke/muškarci koji su pre deset i više godine uspeli da se izvuku iz lanca trgovine ljudima, od kojih su neki bili maloletni u trenutku regrutacije).

II. Kada je rec o preventivno-edukativnim pozivima, tj. pozivima koje upućuju klijenti koji planiraju da odu u inostranstvo radi školovanja, zaposlenja, udaje i slično, i to najčešće posredstvom različitih agencija, asistencija obuhvata svu pomoć koja će omogućiti da takvi klijenti legalno/sigurno migriraju. Ova grupa klijenata se vodi kao „risk grupa“ do trenutka kada se ne dobije potvrda o njihovoj bezbednosti na ranije predviđenoj destinaciji.

Pored osnovnih principa i gore navedene metodologije rada na SOS telefonu, u radu sa maloletnim žrtvama trgovine ljudima rukovodi se pravima garantovanim u okviru *Konvencija o pravima deteta*,⁵⁰ a pre svega osnovnim principima:

- pravo na život, opstanak i razvoj (čl. 6),
- najbolji interesi deteta (čl. 3),
- pravo na nediskriminaciju (čl. 2),
- pravo na participaciju (čl. 12).

U praksi nije uvek jednostavno u konkretnom slučaju pomiriti svaki od navedenih principa, naročito kada govorimo o principu najboljeg interesa deteta i prava na participaciju, ali se i pored toga do kraja insistira na svakom od njih.

Kada govorimo o maloletničkoj prostituciji, naš stav je da ne može biti reči o dobrovoljnom bavljenju prostitucijom kada su deca u pitanju.

Državljanstvo – ukupno	#
SCG	101
Moldavija	12
Rumunija	7
Ukrajina	7
Mađarska	4
Bugarska	3
Francuska+SCG (dvojno)	1
Letonija	1
Češka	1
Jermenija	1
Belorusija	1
Nepoznato	1
Irak	1
BIH	1
UKUPNO	142

50) Konvencija o pravima deteta, Sl. list SFRJ (Međunarodni ugovori), 15/90; Sl. list SRJ (Međunarodni ugovori), 4/96, 2/97.

Klijentkinje/i žrtve trgovine ljudima

Od marta 2002. godine do marta 2005. godine putem ASTRA SOS telefona je identifikovano 142 žrtve trgovine, i to 101 državljanka/nin SCG, 40 stranih državljanke/a i 1 maloletna osoba kojoj nije moglo biti utvrđeno državljanstvo.

Deca žrtve trgovine ljudima

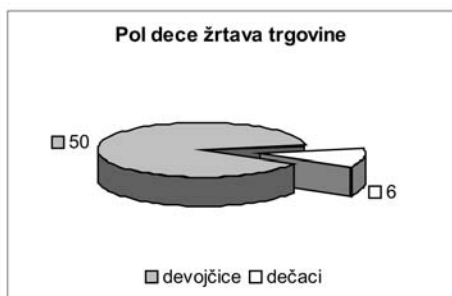
Od 142 identifikovane žrtve trgovine ljudima, njih 86 su bili punoletni, dok je u 56 slučajeva bilo reči o deci žrtvama trgovine (u međuvremenu je njih devetoro postalo punoletno).

U toku 2002. i 2003. procenat zastupljenosti dece u ukupnom broju žrtava trgovine se kretao oko 10%. U 2004. godini taj procenat se znatno uvećava i postaje gotovo alarmantan - 56% od ukupnog broja identifikovanih žrtava su maloletne osobe.

Kada analiziramo podatke kojima ASTRA raspolaže, deca koju smo mi identifikovali kao žrtve, u proseku su starosti između 14 i 17 godina. Do sada se u našem radu nismo susretali sa decom mlađeg uzrasta, što svakako ne znači da i mlađa deca nisu žrtve trgovine ljudima, već da nama takvi slučajevi nisu prijavljivani.

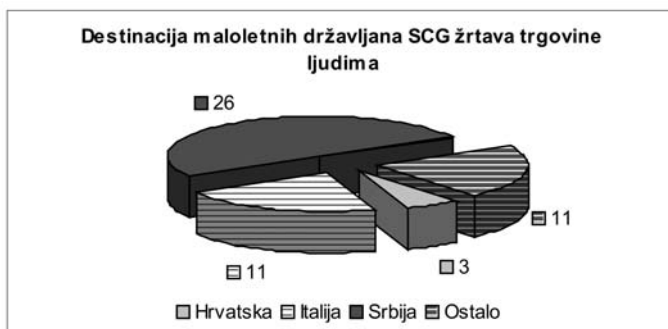
Većina dece, njih 51, koje smo mi identifikovali kao žrtve trgovine ljudima su državljani SCG, dok su ostali strani državljani, i to Rumunije, Iraka, Bugarske i Moldavije, a jednoj osobi nije bile moguće utvrditi državljanstvo.

Kada posmatramo pol dece žrtava trgovine ljudima, većina identifikovanih žrtava su devojčice (50).

Slučajevi sa kojima smo se susretali u praksi pokazali su nama da su najčešći oblici trgovine decom bili u cilju seksualne eksploatacije, prinude na prosjačenje, prinude na vršenje krađa i drugih krivičnih dela, prinudnog braka i prinudnog rada.

Više od polovine dece žrtava koji su naši državljani, njih 26, su žrtve «interne trgovine ljudima» što znači da ostaju na teritoriji SCG. Kada posmatramo ostale destinacije dece žrtava, izdvaja se Italija kao najčešća destinacija, 11 dece državljana SCG je pronađeno upravo u ovoj zemlji. Što se tiče ostalih destinacija, to su: Hrvatska (3), Nemačka (2), BiH (2), Kosovo (2)...

Ostalo: Belgija, Francuska, Slovenija, Makedonija, Švedska

Direktan rad sa decom žrtvama trgovine ljudima pokazao nam je da su najčešći načini ulaska u lanac trgovine ljudima (deca najčešće bivaju «zavrbovana») putem oglasa u kojima se nudi školovanje ili posao u inostranstvu, ali postoje slučajevi kada u prodaji dece učestvuju njihovi roditelji ili njima bliske osobe. Takođe smo se u radu susreli i sa nekoliko slučajeva otmice. Posebno su zabrinjavajući slučajevi u kojima su osobe iz neposrednog okruženja, kao što su npr. prijatelji, rođaci, komšije, dečko, itd., vrbuju decu nudeći poslove u kafićima, čuvanja dece, manekena, statista... S obzirom na to da su ovo osobe koje su deci bliske i kojima oni veruju, nisu očekivali da će njihovo poverenje biti zloupotrebjeno i nisu mislili da je potrebno detaljnije proveravati ove ponude.

Prema svedočenjima dece ona su bila izložena neprestanom psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju od strane trgovaca ljudima. Deca su se nalazila u situaciji u kojoj su bila eksploatisana i u kojoj nisu mogla slobodno da odlučuju. Stalno su bili pod kontrolom i nadzorom, nisu imali slobodu kretanja i kontaktiranja sa «spoljnim svetom». Često su eksploatatori od njih tražili da zarade određenu sumu novca, a ukoliko deca to nisu uspevala da učine bivala su kažnjavana. Deca žrtve izgledaju uplašeno, ne govore slobodno, često na sebi imaju znake zlostavljanja.

Psihofizičko nasilje i tortura kome su bili izloženi dovodi do toga da deca žrtve i nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima imaju zdravstvene posledice. Između ostalog deca su: neuhranjena, dehidrirana, imaju bolesti zuba, loš vid i sluh, polno prenosive bolesti, HIV/AIDS, urinarne infekcije, često su vidljive i modrice, podlivi i prelomi.

Kao posledica silovanja, neke devojčice ostaju u drugom stanju. U poslednje vreme se sve više susrećemo sa bolestima zavisnosti (alkoholizam, narkomanija).

Praksa nam je pokazala da su bekstvo, pomoć klijenta ili treće osobe i policijske racije mogući načini izlaska iz lanca trgovine ljudima.

TRENDOVI

Alarmantan je porast identifikovane dece, žrtava trgovine ljudima. Dok se ovaj broj u toku 2002. i 2003. godine kretao oko 10%, u 2004/5. godini ovaj procenat je porastao na 56%. Deca su svakako i ranije bila predmet trgovine ljudima, ali porastom svesti o ovaj pojavi, kao i edukovanošću zaposlenih u relevantnim institucijama, može se objasniti i veći broj identifikovane dece žrtava. Nažalost, i dalje ostaje veliki procenat dece žrtava koji nisu identifikovani. Neke procene govore da se identifikuje tek između 10 i 25 procenata žrtava. Samim tim konačan broj dece žrtava ostaje tamna brojka. Jedna od poslednjih procena je da u svetu godišnje 1.200.000 dece postanu žrtve trgovine ljudima.⁵¹ Bez licitiranja brojevima žrtava, ostaje činjenica da su razmere ovog problema velike, kao i to da Srbija jeste zemlja porekla, tranzita i destinacije, kada je trgovina ljudima u pitanju.

Takođe, prisutni su i novi oblici vrbovanja dece. Naime, trgovci ljudima su veoma perfidni i često menjaju svoje načine delovanja i lako se prilagođavaju novim uslovima. U tom smislu tokom prošle, 2004. godine, uočili smo porast broja žrtava koje su vrbovane putem Interneta. Tehnološki progres društva doveo je do široke upotrebe Interneta kao globalnog medija i sredstva za brzu razmenu informacija i efikasnu komunikaciju, ali se s druge strane, otvorila mogućnost njegove zloupotrebe i manipulacije, kao što je njegovo korišćenje u svrhe pedofilije, dečje pornografije i vrbovanja žrtava trgovine ljudima. I samo letimičan pregled raznih web stranica pokazuje mnoštvo oglasa, ličnih kontakata u čet sobama, što ukazuje na potencijalnu opasnost koju sa sobom nosi ovaj novi vid komunikacije. S obzirom na to da mladi ljudi najčešće «krstare» Internetom i «četuju», ovaj problem posebno dobija na težini, pogotovo kada se uzme u obzir činjenica da su upravo deca ciljna grupa pedofila i trgovaca ljudima.

Jedan od problema sa kojim se ASTRA susreće u svakodnevnom radu je povratak naših devojaka iz zemalja destinacije, bez prethodnog informisanja naših relevantnih institucija ili nevladinih organizacija, tako da devojke nemaju informaciju da može da im bude pružena medicinska, psihološka, pravna ili druga neophodna vrsta pomoći.

Takođe, otvara se pitanje reintegracije i resocijalizacije dece žrtava trgovine ljudima, koje, ako su uspešno sprovedene, za konkretno dete predstavljaju najbolji vid prevencije od ponovnog vrbovanja i zloupotrebe. S tim u vezi ne treba da prenebregnemo činjenicu da trenutno u Srbiji ne postoji posebno sklonište za decu žrtve trgovine gde bi se u skladu s Konvencijom o pravima deteta i ostalim relevantnim dokumentima iz ove oblasti, ali i na osnovu najbolje prakse u radu sa decom žrtvama trgovine, sprovodili najadekvatniji programi oporavka.

51) Podatak iznesen na OEBS Konferenciji, Beč, mart 2005.

Sanja Kljajić i Milka Ignjatović

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije

MESTO I ULOGA SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA, S POSEBNIM OSVRTOM NA DECU ŽRTVE TRGOVINE

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike je preko svojih predstavnika uključeno u rad Nacionalnog tima za borbu protiv trgovine ljudima, s posebnim aktivnostima u delu pomoći i zaštite žrtava trgovine ljudima. Prilikom formiranja Nacionalnog tima zauzet je stav da se iskoriste svi postojeći kapaciteti u Republici Srbiji i stave u funkciju borbe protiv trgovine ljudima. Analizom stručnih i institucionalnih resursa unutar sistema socijalne zaštite, jasno je bilo da su potencijali ovog sistema centri za socijalni rad i ustanove za smeštaj dece bez roditeljskog staranja kao i zavodi za vaspitanje dece i omladine. Imajući u vidu da svaka opština u Srbiji ima centar za socijalni rad, koji radi na principu timskog rada (tim čine socijalni radnik, pravnik, psiholog i pedagog), može se zaključiti da je ovo multidisciplinarni pristup rešavanja problema i da uz posebne edukacije postojećih stručnjaka iz oblasti trgovine ljudima može dati značajan doprinos i kada je u pitanju prepoznavanje ove pojave i pružanje pomoći i zaštite, a naročito kada su u pitanju deca žrtve trgovine.

Posebno rizičnu grupu iz koje se regrutuju žrtve trgovine ljudima predstavljaju deca. Iz dosadašnje prakse može se zaključiti da je znatan broj dece žrtava u odnosu na ukupan broj žrtava trgovine.

Najčešći uzroci trgovine decom su: siromaštvo, nezaposlenost roditelja, stambena neobebeđenost, poremećeni porodični odnosi, nasilje u porodici.

Dete može biti žrtva trgovine u cilju radne eksploatacije, prošnje, krađe, rada u seks industriji, korišćenja u pornografske svrhe, zaključivanje braka sa maloletnim licem, zatim jedna od novijih pojava je i uzimanje organa u cilju prodaje.

Kada se pođe od osnovne delatnosti centra za socijalni rad, a to je: "pružanje pomoći građanima i njihovim porodicama kada dođu u stanje socijalne potrebe i preduzimanje mera radi sprečavanja nastajanja i otklanjanja posledica takvog stanja", jasno je da je svakoj žrtvi trgovine moguće pružiti neku vrstu pomoći iz okvira usluga koje pruža centar za socijalni rad, a kada je u pitanju dete, obaveza uključivanja ove institucije je posebno značajna.

Usluge i mere zaštite koje pruža centar za socijalni rad, a od značaja su za zaštitu žrtava trgovine su:

Materijalna davanja

Kada su u pitanju materijalna davanja, centar za socijalni rad procenjuje socioekonomske uslove pojedinca i porodice i u skladu sa tim priznaje pravo na

materijalno obezbeđenje (u svakodnevnoj komunikaciji poznato kao socijalna pomoć). Ovo pravo može ostvariti pojedinac, odnosno porodica koja nema prihode ili ima manji prihod od nivoa socijalne sigurnosti utvrđenog zakonom. Materijalno obezbeđenje se isplaćuje mesečno.

Pored mesečne materijalne pomoći žrtvama trgovine se može priznati i jednokratna novčana pomoć ili pomoć u naturi u zavisnosti od trenutnog materijalnog stanja i potrebe. Ova pomoć može da bude najviša do visine prosečne zarade ostvarene u privredi Republike i može da se ostvari više puta u toku godine zavisno od materijalne situacije u kojoj se lice nalazi.

Ukoliko se dete žrtva trgovine smešta u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu (porodični smeštaj) ima pravo na opremu koja obuhvata odeću, obuću i troškove za prevoz do ustanove, odnosno porodice.

Svaka opština može svojom odlukom u skladu sa materijalnim mogućnostima utvrđivati druga prava u oblasti socijalne zaštite, veći obim prava od prava utvrđenih Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana i povoljnije uslove za njihovo ostvarivanje kao i druge oblike socijalne zaštite, kao npr. pomoć u naturi, za nabavku ogreva, rešenje stambenog pitanja, pomoć u zapošljavanju i slično.

Usluge socijalnog rada

Uslugama socijalnog rada smatra se preventivna delatnost (pružanje stručne pomoći u cilju sprečavanja nastajanja socijalnih i porodičnih problema), dijagnostika, tretman i savetodavno-terapijski rad. Ove usluge se pružaju pojedincima, porodicama i društvenim grupama da rešavaju svoje životne teškoće. Kada su u pitanju deca, žrtve trgovine, centar za socijalni rad je dužan da se sa posebnom pažnjom angažuje oko procene roditelja deteta i njihove kompetentnosti za vršenje roditeljskih prava i dužnosti, te u zavisnosti od toga donosi odluke o najadekvatnijim oblicima i merama zaštite, kako bi se na najbolji način zaštitili interesi toga deteta. Pravo na usluge socijalnog rada imaju svi građani besplatno.

Smeštaj u ustanove socijalne zaštite

U Republici Srbiji ima više vrsta ustanova za smeštaj dece (naravno postoje i ustanove za odrasla i stara lica, ali za potrebe ove teme nisu u sferi interesovanja):

- 1) domovi za decu i omladinu (pojedini domovi imaju posebna odeljenja za smeštaj dece, žrtava porodičnog nasilja),
- 2) Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine,
- 3) Centar za porodični smeštaj,
- 4) dom za decu i omladinu ometenu u razvoju,
- 5) zavodi za vaspitanje dece i omladine,
- 6) dom za telesno invalidnu decu i omladinu s očuvanim mentalnim sposobnostima,
- 7) prihvatna stanica,
- 8) prihvatilište.

1) U domove za decu i omladinu zbrinjavaju se deca bez roditeljskog staranja i deca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama do obezbeđivanja uslova za povratak u sopstvenu porodicu ili zbrinjavanja u drugoj porodici, do osposobljavanja za samostalan život ili do usvojenja. Domovi koji imaju formirana odeljenja za decu, žrtve porodičnog nasilja mogu da primaju na smeštaj i decu, žrtve trgovine ljudima. U okviru smeštaja deci se obezbeđuje nega i staranje o zdravlju, vaspitanje, pomoć u obrazovanju i osposobljavanju za rad.

2) Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine pored dece bez roditeljskog staranja od rođenja do navršene treće godine života, organizuje zbrinjavanje samohrane trudnice i majke sa detetom posle porođaja do godinu dana života deteta. U toku smeštaja Centar deci obezbeđuje preventivnu zdravstvenu zaštitu i negu, medicinsku dijagnostiku, lečenje, rehabilitaciju, vaspitanje.

3) Centar za porodični smeštaj organizuje i neposredno vrši smeštaj u druge porodice decu bez roditeljskog staranja, vrši uvid u rad i pruža stručnu pomoć porodici kojoj je dete povereno na zbrinjavanje i vaspitanje sve dok se ne obezbede uslovi za njegov povratak u sopstvenu porodicu, odnosno, do osposobljavanja za samostalan život i rad.

4) Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju obezbeđuje deci i omladini ometenoj u razvoju (stepen umerene, teže i teške mentalne ometenosti, višestruko ometenoj u razvoju i oboleloj od autizma) smeštaj i u toku smeštaja odgovarajuće oblike vaspitanja, obrazovanja i osposobljavanja za rad i radne aktivnosti u skladu sa njihovim psihičim i fizičkim sposobnostima i rad na ublažavanju ili otklanjanju posledica u njihovom razvoju, radno angažovanje pod posebnim uslovima u skladu sa njihovom osposobljenošću.

5) Zavod za vaspitanje dece i omladine obezbeđuje zbrinjavanje, vaspitavanje i obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i zdravstvenu zaštitu dece i omladine s poremećajima u ponašanju i preduzima odgovarajuće mere radi sprečavanja daljeg narušavanja opšte prihvaćenih društvenih normi ponašanja, vršenja prestupa i vršenja krivičnih dela.

6) Dom za telesno invalidnu decu i omladinu s očuvanim mentalnim sposobnostima obezbeđuje smeštaj, zdravstvenu zaštitu, vaspitanje, rekreativno-kulturno-zabavne aktivnosti u skladu sa njihovim sposobnostima i stepenom invalidnosti i pomoć u obrazovanju i osposobljavanje za rad.

7) Prihvatna stanica za decu i omladinu vrši prihvata i kratkotrajni smeštaj dece i omladine koja se nađu u skitnji, prosjačenju, ili drugim slučajevima kojima je hitno potreban kratkotrajni smeštaj, obezbeđuje smeštaj, ishranu, primenu zdravstveno-higijenskih mera, utvrđivanje njihovog identiteta i prebivališta, sačinjavanje nalaza o njihovom stanju i ponašanju, sa ciljem da se dete što brže vrati svojim roditeljima, ili domu u kome je bilo ili da se uputi u drugu ustanovu. Pri zavodu za decu i omladinu može se organizovati prihvatna stanica za decu i omladinu.

8) Prihvatilište za decu i omladinu s poremećajima u društvenom ponašanju obezbeđuje privremeno i celovito zbrinjavanje ove dece i omladine koju uputi nadležni centar ili prihvatna stanica, primenom zdravstveno-higijenskih mera,

vaspitanjem i obrazovanjem, kulturno-zabavne i druge potrebe, dok se za njih ne utvrdi odgovarajući oblik zbrinjavanja.

Zbrinjavanje dece u navedene ustanove vrše centri za socijalni rad prema mestu prebivališta ili boravišta deteta, čemu prethodi stručni rad na utvrđivanju njihovog statusa i procena konkretnih potreba svakog deteta za smeštajem u odgovarajuću hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite.

Starateljska zaštita

Deca žrtve trgovine ljudima koja su bez roditeljskog staranja, bilo da su napuštena od strane roditelja, bilo da se roditelji o njima neadekvatno staraju i brinu ili su im roditelji umrli, stavljaju se pod starateljstvo. Meru starateljske zaštite nad ovom decom primenjuje centar za socijalni rad, prema mestu prebivališta odnosno boravišta deteta. Kada je u pitanju dete strani državljanin, centar za socijalni rad ovom detetu postavlja privremenog staratelja. Odlukom o postavljanju privremenog staratelja, centar određuje pravni posao ili vrstu pravnog posla koju staratelj može preduzeti u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja i potreba svakog deteta, naročito vodeći računa o zaštiti najboljeg interesa deteta. Centar za socijalni rad na čijoj se teritoriji nađe dete strani državljanin, bez obzira da li je žrtva trgovine ljudima, nadležan je za primenu ove mere starateljske zaštite.

Starateljstvo podrazumeva određivanje konkretnog lica koje će u potpunosti zastupati dete i štiti njegova prava i interese. Pri postavljanju staratelja detetu, mora se uzeti u obzir mišljenje deteta. Ukoliko je dete navršilo desetu godinu života i koje je sposobno za rasuđivanje ima pravo da predloži lice koje će mu biti postavljeno za staratelja. U slučaju kada se detetu ne može postaviti za staratelja određeno lice (nema zainteresovanih, niti podobnih srodnika ili drugih lica podobnih za vršenje dužnosti staratelja) centar za socijalni rad dete stavlja pod neposredno starateljstvo, s tim da određuje radnika organa starateljstva koji će u ime tog organa, a u najboljem interesu deteta obavljati dužnost staratelja.

Postupak stavljanja deteta pod starateljstvo je hitan.

Postupak stavljanja deteta pod starateljstvo pokreće centar za socijalni rad po službenoj dužnosti, a inicijativu za pokretanje postupka mogu da podnesu zdravstvene i obrazovne ustanove ili ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani.

Centar za socijalni rad je dužan da u roku od 24 časa, od trenutka kada je obavešten o postojanju potrebe za stavljanje deteta pod starateljstvo, donese privremeni zaključak o obezbeđivanju smeštaja deteta.

Centar za socijalni rad je dužan da rešenje o stavljanju deteta pod starateljstvo donese odmah, a najkasnije u roku od 30 dana od dana kada je obavešten o postojanju potrebe za starateljstvom nad maloletnim detetom.

Staratelj je posebno dužan da se savesno stara o ličnosti, pravima i interesima šticećenika, da zastupa šticećenika, da brižljivo upravlja njegovom imovinom, da raspolože imovinom za potrebe oko izdržavanja deteta, a raspolagati imovinom

u cilju otuđenja može da preduzme samo uz prethodnu saglasnost centra za socijalni rad, da obaveštava centar za socijalni rad o obavljanju poslova staratelja, da preduzima sve potrebne mere kako bi pribavio sredstva za izdržavanje šticećenika.

Kada se radi o detetu, žrtvi trgovine ljudima staratelj je posebno dužan da:

- osigura da su sve donesene odluke u najboljem interesu deteta,
- dete, žrtva ima odgovarajuću negu, smeštaj, psiho-socijalnu podršku, obrazovnu i jezičku podršku,
- dete, žrtvu, u skladu sa njegovom psihofizičkom zrelošću obaveštava o njegovim pravima i da ga obaveštava o svim merama koje se preduzimaju u cilju njegove zaštite,
- pomaže detetu žrtvi da pronade svoje roditelje ili širu porodicu,
- obezbedi kontakt detetu žrtvi sa raznim organizacijama koje mu mogu pomoći,
- ako se izvrši repatrijacija ili ponovno spajanje s porodicom, osigura da to bude urađeno u najboljem interesu deteta,
- ukoliko policija, ili neki drugi organ, ili organizacija treba da obave razgovor sa detetom tome razgovoru prisustvuje i staratelj.

Dete ima pravo da dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna radi formiranja svog mišljenja, a mišljenju deteta mora se posvetiti dužna pažnja u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima u skladu sa godinama života i psihofizičkom zrelošću.

Dete koje je navršilo 10 godina života ima pravo da slobodno i neposredno izrazi svoje mišljenje pred bilo kojim organom ili organizacijom kod kojih se odlučuje o njegovim pravima.

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima

U sistemu socijalne zaštite značajnu ulogu ima i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima. Ova služba predstavlja centralno koordinacijsko telo u oblasti pružanja pomoći i zaštite žrtava trgovine. Iz samog naziva se vidi i delatnost ove Službe, a to je koordinacija svih subjekata (NVO, ambasade, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, međunarodne organizacije, ... kao i svi drugi koji mogu biti od značaja za pomoć i zaštitu žrtava trgovine). Osnovni cilj je zaštita interesa žrtava trgovine, s posebnim akcentom na zaštitu dece, kao posebno osetljivu kategoriju koja zahteva i posebne mere zaštite.

Služba je organizaciono deo Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, a deluje na celoj teritoriji Republike Srbije. Trenutno Službu čine dva zaposlena profesionalca (diplomirani pravnik i diplomirani socijalni radnik) koji su dodatno edukovani u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i zaštite žrtava trgovine. S obzirom da je Služba dostupna 24 sata 7 dana nedeljno, predstavlja veoma operativno telo koje je u mogućnosti da pravovremeno reaguje i pomogne u urgentnoj zaštiti svih otkrivenih žrtava trgovine ljudima.

Osnovni zadaci Službe su:

1. Procena potreba žrtava trgovine ljudima;
2. Upućivanje žrtava na odgovarajući vid pomoći (sklonište, odgovarajuće ustanove socijalne zaštite, lečenje, pomoć za koju su nadležni centri za socijalni rad, uvek kada su u pitanju deca ali i žrtve odrasla lica domaće državljanke koje se vraćaju u svoju sredinu, a potrebna im je pomoć u toku njihove rehabilitacije i reintegracije).
3. Organizovanje druge neophodne pomoći, vezane za koordinaciju, što se posebno odnosi na strane državljane, za vreme njihovog boravka na teritoriji Republike Srbije, ili prilikom povratka u zemlju porekla.
4. Po dobijanju obaveštenja o potencijalnoj žrtvi, Služba uspostavlja kontakt sa žrtvom (napominjemo da je Služba opremljena jednim automobilom i u svakom trenutku postoji mogućnost odlaska na mesto gde se žrtva nalazi), i daje joj neophodna obaveštenja o mogućim oblicima zaštite. Da bi ušla u program zaštite neophodna je saglasnost žrtve, a ukoliko se radi o detetu žrtvi trgovine Služba kontaktira nadležni centar za socijalni rad, koji dalje preduzima mere zaštite iz svoje nadležnosti, a u saradnji sa Službom. Po dobijenoj saglasnosti žrtva se upućuje u Sklonište, ustanovu socijalne zaštite ili na lečenje. Služba ne pruža direktnu pomoć (direktan kontakt sa žrtvom ostvaruje prilikom prvog susreta u cilju procene potreba žrtve, smeštaja u odgovarajuće Sklonište ili ustanovu, prilikom odvođenja žrtve na suđenja i prilikom povratka žrtve u zemlju porekla kada je Služba uključena u organizaciju njenog povratka), niti samostalno procenjuje da li je neko žrtva trgovine ljudima. Ovo obavlja u saradnji s organizacijama koje direktno pružaju pomoć žrtvama.

S obzirom da u najvećem broju slučajeva NVO pružaju direktnu pomoć žrtvama, Služba sa svakom od njih sklapa Sporazum o saradnji, koji sadrži oblike i način saradnje, kao i međusobne obaveze.

5. Služba vodi evidenciju i dokumentaciju na nivou Republike Srbije o svim žrtvama sa kojim je imala kontakt, što predstavlja odličnu bazu za buduća istraživanja i planiranja u ovoj oblasti.

Od 1. marta 2004. godine, tj. od početka rada do 25.5.2005. Služba je asistirala u 62 slučaja. Od ovog broja žrtava 54 je bilo smešteno u Sklonište. Od ukupnog broja žrtava:

1. SCG - 35 žrtava
2. Rumunija - 8 žrtava
3. Moldavija - 5 žrtava
4. Ukrajina - 11 žrtava
5. Bugarska - 1 žrtva
6. Irak - 1 žrtva
7. Hrvatska - 1 žrtva

Od ukupnog broja žrtava registrovanih u Službi 20 je bilo maloletnih i to:

Sergej ULJANOV

Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije

Nacionalni centralni biro INTERPOL-a Beograd

ULOGA INTERPOL-a U BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM

Još na početku prošlog veka kriminalne aktivnosti su po intenzitetu svoje društvene opasnosti i teritorijalnoj širini svoga dejstva prevazišle granice nacionalnih evropskih država i trajno stekle međunarodni prefiks. U periodu između dva svetska rata svest o potrebi za policijskom saradnjom na međunarodnom planu iznedrila je osnivanje Međunarodne organizacije kriminalističke policije (International Criminal Police Organization). U jednoj depeši tada je upotrebljena reč Interpol kao skraćeni naziv pomenute međunarodne organizacije i do danas ostala njeno zvanično ime.

Princip pripadanja organizaciji Interpola podrazumeva prethodno postojanje međunarodnopravnog subjektiviteta države koja želi da postane članica ove međunarodne policijske organizacije. Istorijski gledano Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca bila je, kao država potpisnica, jedan od osnivača Interpola. Nakon niza godina diskontinuiteta pripadanja Interpolu, posle raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, krajem 2000. godine Savezna Republika Jugoslavija postala je članica Organizacije ujedinjenih nacija i time postala međunarodno priznata država. Kao takva stekla je pravo da postane i članica Interpola, što se dogodilo 24.9.2001. godine na zasedanju Generalne skupštine Interpola u Budimpešti. Od ovoga datuma Savezna Republika Jugoslavija formirala je svoj Nacionalni centralni biro Interpola, koji je delovao kao kontakt tačka za međunarodnu policijsku saradnju i bio drugo ime za Upravu kriminalističke policije Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova tadašnje države. Donošenjem Ustavne povelje, te formiranjem državne zajednice Srbija i Crna Gora, februara 2003. godine prestalo je da postoji Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova pa je Nacionalni centralni biro Interpola Srbije i Crne Gore ili kraće Interpol Beograd, pod nazivom Odeljenje za međunarodnu policijsku saradnju, počeo da funkcioniše u okviru Uprave kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Od tada pa do danas Interpol Beograd čini most u međunarodnoj policijskoj saradnji koju Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije i Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore ostvaruju sa inostranim policijskim službama.

Dužnosti i zadaci kriminalističke policije podrazumevaju suzbijanje izvršenja krivičnih dela i odnose se na napore njenih kadrovskih i tehničkih resursa u cilju rasvetljavanja okolnosti pod kojima su izvršena krivična dela, otkrivanja i lišenja slobode učinilaca krivičnih dela, kao i obezbeđenja tragova i dokaza koji mogu doprineti nepristrasnom i zakonom predviđenom procesuiranju i osuđivanju delinkvenata na zaslužene kazne. U svome radu pripadnici kriminalističke policije

posebnu pažnju obraćaju na pravovremenu razmenu operativnih informacija, analitičko uvezivanje slučajeva i formiranje funkcionalnih baza podataka. Upravo u tome se ogleda i svrha postojanja Interpola, koji u svome sadašnjem sedištu u Lionu, u Francuskoj, ima sofisticiranu informatičku infrastrukturu koja omogućuje postojanje različitih baza podataka u koje se dnevno slivaju informacije iz 182 države članice Interpola sa svih kontinenata. Kriterijum formiranja Interpolovih baza podataka jeste konkretna vrsta kriminalne aktivnosti.

Tako, u sedištu Interpola postoje baze podataka koje se tiču terorizma, trgovine ljudima, iskorišćavanja dece u pornografske svrhe, ilegalne trgovine opojnim drogama, ilegalne trgovine oružjem, pomorskih delikata, ukradenih umetničkih dela i predmeta, falsifikovanih putnih isprava, ukradenih putničkih vozila, profila dezoksiribonukleinske kiseline (DNK) i dr. Zahvaljujući zaštićenom komunikacionom sistemu pod nazivom „I-24/7“ kriminalističke policije oko 80% država članica Interpola mogu da bezbedno i brzo, u okviru međunarodne policijske saradnje, razmenjuju poruke, fotografije, otiske prstiju i algebarske prikaze modela DNK. Naravno, navedene mogućnosti doprinose kvalitetnom uvezivanju kriminalističkih slučajeva kako na lokalnom planu, tako i u regionalnom i u međunarodnom dijapazonu. Time se, takođe, izbegava dupliranje nadležnosti kriminalističkih službi raznih nivoa u okviru jedne države, kao i kriminalističkih službi u međunarodnom opsegu. Sve to nužno uzrokuje ubrzavanje reagovanja kriminalističke službe na međunarodne i lokalne kriminalne aktivnosti, kao i uvećavanje efikasnosti pri rasvetljavanju krivičnih dela odnosno mogućnosti otkrivanja delinkvenata.

Interpol Beograd funkcionalno je zasnovan na istim principima kao i sama Interpolova organizacija, ali poštujući oranzacione standarde područnih Sekretarijata unutrašnjih poslova u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije. Drugim rečima, u okviru Interpola Beograd postoje iste linije rada kriminalističke službe koje su predviđene sistematizacijom dužnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, ali i baze podataka i metodologija u postupanju zasnovane na praksi i Statutu Interpolove organizacije.

Uz ostale radne referate, svoje mesto u okviru Interpola našao je i onaj koji se tiče trgovine decom. O tome najbolje svedoči činjenica da postojeća baza podataka u sedištu Interpolove organizacije, koja se tiče iskorišćavanja dece u pornografske svrhe, sadrži u sebi preko 400 000 fotografija mogućih žrtava trgovine decom. U klasifikatoru krivičnih dela, koji se vodi u Interpolu Beograd, problem trgovine decom posmatra se kroz postojanje krivičnih dela protiv dece i iskorišćavanja dece u pornografske svrhe. U periodu od 1.1.2001. do 30.4.2005. u Interpolu Beograd formiran je 31 predmet koji se odnosi na iskorišćavanje dece u pornografske svrhe i 51 predmet u vezi s krivičnim delima protiv dece. S obzirom na to da se predmeti obrazuju da bi formalno obuhvatili postojeće kriminalističke slučajeve, navedeni broj predmeta odgovora broju slučajeva u čije rešavanje je bio uključen Interpol Beograd, a preko njega i nadležne oranzacione jedinice kako Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije tako i Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Važno je napomenuti s analitičkog stanovišta da jedan predmet odnosno slučaj koji

se odnosi na trgovinu decom, sagleđanu kroz prizmu krivičnih dela protiv dece ili iskorišćavanja dece u pornografske svrhe, u sebi može da sadrži lične podatke, fotografije i audio zapise nekoliko maloletnih osoba ili više desetina dece. To bi značilo da je do sada preko hiljadu žrtava trgovine decom kroz postojeće slučajeve u poslednjih pet godina postalo poznato bazi podataka Interpola Beograd.

U skladu sa postojećom krivičnopравnom regulativom u Srbiji sledeća krivična dela zbirno se mogu podvesti pod termin „krivična dela protiv dece“:

- krivično delo silovanja,
- krivično delo prinude na obljudu ili protivprirodni blud,
- krivično delo obljudbe ili protivprirodnog bluda nad nemoćnim licem,
- krivično delo obljudbe ili protivprirodnog bluda sa licem koje nije navršilo 14 godina,
- krivično delo obljudbe ili protivprirodnog bluda zloupotrebom položaja,
- krivično delo bludnih radnji,
- krivično delo protivprirodnog bluda,
- krivično delo podvođenja ili omogućavanja vršenja bluda,
- krivično delo vanbračne zajednice sa maloletnim licem,

dok je krivično delo iskorišćavanja maloletnih lica za pornografiju samostalno u klasifikaciji INTERPOL-a Beograd.

Prema saznanjima Interpolove organizacije i Interpola Beograd, zasnovanim na dosadašnjoj regionalnoj i međunarodnoj policijskoj saradnji kriminalističkih službi u svetu, žrtve trgovine decom odnosno maloletnim licima vrbuju se na sledeće načine:

- preko lažnih turističkih agencija
- preko oglasa ili agencija koje nude posao u vezi sa čuvanjem beba i dece u inostranstvu
- preko oglasa ili agencija koje nude zaposlenje u ugostiteljskim objektima u inostranstvu
- preko oglasa ili agencija koje nude mogućnost školovanja u inostranstvu
- preko oglasa ili agencija koje nude mogućnost učenja stranih jezika u inostranstvu
- preko agencije za „male“ manekene i fotomodele
- preko lažnih škola ili akademija za negu i lepotu žena
- preko lažnih salona lepote
- preko oglasa i agencija koje nude mogućnost učestvovanja na inostranim takmičenjima za „miss“ ili „najlepše lice“ lažne modne kuće ili lažne agencije za manekene ili fotomodele
- preko lažnih veridbi
- preko fiktivnih svadbi
- preko fingiranog starateljstva
- preko lažnog davanja deteta na usvajanje
- preko „rodbinskih poseta“ u inostranstvu prilikom kojih se deca prodaju nakon prelaska državne granice i dolaska u državu destinacije.

U odnosu na predmetnu problematiku države mogu biti svrstane u tri kategorije:

- države porekla ili države izvora, to jest one države čiji maloletni državljani su žrtve trgovine decom
- države tranzita, to jest one države preko čijih teritorija se najčešće ilegalno prevode žrtve trgovine decom na sve načine predviđene savremenim mogućnostima i vidovima saobraćaja
- države destinacije, to jest one države na čijoj teritoriji ostaju žrtve trgovine decom da bi bile prevashodno seksualno, a u manjem broju slučajeva i radno, eksploatisane i zlostavljane.

Nažalost državna zajednica Srbija i Crna Gora spada u red država izvora trgovine decom, a posebno decom romske i albanske nacionalnosti, koja se krijumčare kanalima ilegalne migracije preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Slovenije, da bi bila prodana u Italiju, Austriju, Švajcarsku, Nemačku, Francusku, Belgiju, Španiju i druge države Zapadne Evrope. Generalno, svetski tokovi ilegalne migracije kojima se kreću žrtve trgovine decom vode iz Afrike i Azije, preko Bliskog Istoka i Jugoistočne Evrope ka Zapadnoj Evropi, Severnoj Americi i Australiji. Takođe, ove rute mogu iz Afrike biti usmerene i ka Južnoj Americi, a odatle preko Srednje Amerike ka Sjedinjenim Američkim Državama, kao i Australiji i Novom Zelandu.

O ozbiljnosti ovog problema i njegovoj rasprostranjenosti u svetu govore i podaci biltena posvećenom trgovini decom, koji priređuje UNICEF-ov centar „INNOCENTI“ u Italiji. Prema biltenu centra „INNOCENTI“ od maja 2005. godine:

- U Velikoj Britaniji stotine dečaka afričkog porekla nestalo je iz škola u Londonu, a britanski nadležni organi vode istragu o ubistvu deteta čiji torzo je pronađen u reci Temzi. Britanska policija dovodi prednje navode u vezu sa paganskim magijskim ritualima zajednica afričkih naroda čiji pripadnici žive na teritoriji Velike Britanije.
- Ujedinjeni Arapski Emirati podržali su akciju UNICEF-a u omogućavanju bezbednog povratka matičnim državama maloletnim jahačima kamila, koji su potencijalne žrtve trgovine decom.
- Zbog trgovine decom iz Jemena u susedne države, u Jemenu je osuđeno šest osoba na kaznu zatvora u trajanju od godinu dana.
- U Lagosu, glavnom gradu Nigerije, pronađeno je 64 dece u kontejneru od kojih je 40 iz afričke države Niger.
- U Gani su osam dečaka i tri devojčice vraćeni svojim porodicama, pošto su prethodno spašeni od trgovaca decom.
- Južne oblasti Indije po imenu Tamil Nadu, Theni i Madurai glavni su centri za trgovinu decom na indijskom potkontinentu.
- Nadležni organi Nepala, iz oblasti Zapadni Champaran, saopštili su da je Železnička policija u mestu Bettiah lišila slobode članove međunarodne kriminalne grupe koja se bavila trgovinom devojčicama radi seksualne eksploatacije. Tom prilikom spašeno je pet maloletnih državljanke Nepala na železničkoj stanici „Narkatiaganj“.
- Nadležni organi Sjedinjenih Američkih Država, u Njujorku, vode istragu protiv meksičkog državljanina zbog sumnje da je u 27 slučajeva prisiljavao maloletne meksičke državljanke na prostituciju u njujorškim bordelima.

- Nadležni organi Brazila lišili su slobode američkog državljanina iz Alabame, koji je lažno predstavljajući maloletnog brazilskog državljanina kao svoje dete nameravao da ga odvede sa sobom u Sjedinjene Američke Države.

Metodologija Interpola u identifikovanju žrtava trgovine decom podrazumeva upoređivanje fotografija tih žrtava sa fotografijama nestalih maloletnika, koje su države članice Interpola dostavile jedne drugima u okviru međunarodne policijske saradnje. Na zahtev države članice organizacija Interpola izdaje „žutu“ objavu (yellow notice) u kojoj se nalazi fotografija i lični podaci nestalog lica, maloletnog ili punoletnog, tako da se podaci o nestaloj deci nalaze i u centralnom sistemu Interpolovih objava.

Žrtve trgovine decom se fotografišu po pronalasku, ali njihove fotografije se mogu naći i u materijalima pornografske sadržine koji se distribuiraju Internetom. Ukoliko se dete nalazi prikazano na slici pornografskog tipa, njegovo lice se uveličava kako bi fotografija bila što jasnija i pogodnija za poređenje. Posebno je značajno, ukoliko je moguće, ustanoviti osobene znake deteta (npr. beleg ili ožiljak na licu, gornjim ili donjim ekstremitetima i sl.). Pored žrtve na pornografskoj slici se može naći i punoletno lice koje seksualno zlostavlja dete, te se pažnja kriminalističke službe usmerava i na njega radi moguće identifikacije izvršioca krivičnog dela, naročito ako ima specifičan tetovaž. Na ovakvoj fotografiji neophodno je uočiti detalje koji ukazuju na vreme i mesto gde je snimljena, a odnose se na sat, neki časopis ili prepoznatljiv deo grada (ako je fotografija načinjena u blizini prozora ili otvorenih vrata terase).

Osvrt na sledeće slučajeve trgovine decom, koji su deo kriminalističke prakse Interpola Beograd, približiće nam još više svu nehumanost i necivilizacijski karakter ove vrste kriminalne aktivnosti:

1) Majka je, iz okoline Beograda, prodala svoju maloletnu kćerku u Italiju tokom 2002. godine za 200 evra. Kćerka je uspela da pobjegne i zatraži pomoć od policije, s obzirom na to da je bila prisiljavana na prosjačenje i vršenje džepnih krađa. Posle povratka kući majka je iste godine prodaje u Francusku, po istoj ceni. Blagovremenim reagovanjem pripadnika Stanice pogranične policije na Graničnom prelazu „Aerodrom Beograd“ devojčica biva spašena, a izvršioци lišeni slobode. Putem Interpolovih provera utvrđeno je da je devojčica već bila prodavana u Italiju, a o svemu je bio obavešten i nadležni Centar za socijalni rad kako bi se devojčica zaštitila od svoje majke.

2) Devojčica iz jednog grada u Srbiji, tokom 2003. godine, prijavljuje se francuskoj policiji, jer ne želi da se bavi prosjačenjem, krađama i prostitucijom na šta je prisiljava porodica njenog maloletnog verenika. Preko Interpolove komunikacije saznaje se da je devojčicu prodala njena tetka radi lažne veridbe, što je bio samo paravan za trgovinu decom radi seksualne eksploatacije.

3) Majka u prisustvu notara, tokom 2004. godine u Bugarskoj, daje za 300 evra na starateljstvo svog hendikepiranog maloletnog sina grupi državljana Srbije, koji nameravaju da ga ilegalno prevedu u Italiju gde bi bio prinuđen na prosjačenje. U ovom slučaju dečak je bio najpre prodat, da bi kasnije bio preprodan. Ipak, do preprodaje nije

došlo jer je uspeo u Srbiji da pobjegne trgovcima decom i da pomoć nađe u policiji. Posredstvom Interpola Beograd i Interpola Sofija otkriven je lanac trgovine decom koji je iz Bugarske preko Srbije vodio u Italiju. Dečak je vraćen u Bugarsku.

4) Na redovnom sastanku Radne grupe za borbu protiv trgovine decom Poddirektorata za suzbijanje trgovine ljudima Generalnog sekretarijata Interpola, u Lionu, u razmeni operativnih informacija predstavnika kriminalističkih službi balkanskog regiona, u martu 2002. godine, došlo se do zaključka da trudne albanske državljanke odlaze organizovano na porođaj u Bugarsku. Odmah po porođaju, bebe im se oduzimaju i predaju kupcima, s obzirom na to da su već pre porođaja bile prodate.

5) Saradnjom Interpola Rim i Interpola Beograd, tokom 2005. godine, ustanovljeno je postojanje kampova u Italiji u kojima deca romske nacionalnosti bivaju prisilno obučavana da vrše džepne krađe, da prose i da krađu.

6) Saradnjom Interpola Pariz, Interpola Sofija i Interpola Beograd, tokom 2001. godine, došlo se do saznanja da je grupa beba iz Bugarske trebalo da bude prodana u Francuskoj.

7) Saradnjom Interpola Rim i Interpola Beograd, tokom 2005. godine, došlo se do saznanja da izvesna muška osoba iz Italije dolazi u Srbiju da bi od siromašnih roditelja romske nacionalnosti kupovala decu i prodavala ih u Italiji.

8) Savezni istražni biro Sjedinjenih Američkih Država (FBI), tokom 2002. godine, zaplenjuje pošiljku u pošti na Floridi u nameri da realizuje kontrolisanu isporuku lažnih putnih isprava. Igrom slučaja, u pošiljci su se umesto falsifikovanih pasoša nalazile liste sa adresama korisnika Internet stranica s pornografskim sadržajem u kojem je prikazano seksualno zlostavljanje dece. Američki nadležni organi preko Interpola Vašington o svemu obaveštavaju Generalni sekretarijat Interpola, koji koordinira akciju prekidanja pedofilskih lanaca preko Nacionalnih centralnih biroa nekoliko desetina država u Evropi, Severnoj Americi i na Dalekom Istoku. O ovoj akciji bio je obavešten i Interpol Beograd, iako se u konkretnom slučaju nijedna od adresa sa navedene liste nije nalazila na teritoriji Srbije i Crne Gore.

9) Tokom 2002. godine, Nemačka savezna policija (Bundeskriminalamt) preko Interpola Visbaden koordinira akciju velikih razmera na teritoriji svih država članica Evropske zajednice i nekih država Jugoistočne Evrope radi otkrivanja i uništavanja pedofilskih lanaca i distribucije Internetom pornografskih sadržaja u vezi sa seksualnim zlostavljanjem dece. Između ostalog, pronalaze se slike dve devojčice koje su još 1992. godine nestale u Litvaniji i o čemu je Interpol Vilnius obavestio organizaciju Interpola i druge države članice. Devojčice su nestale u parku u Vilnjusu kada su imale 3 i 5 godina starosti, a pronađene su u Španiji deset godina kasnije. Pitanja koja u ovom slučaju zaprepašćuju ljudsku savest svakako su sledeća:

- Gde su devojčice boravile deset godina?
- Kako su se hranile i održavale higijenu?
- Da li su se školovale?
- Ko je vodio brigu o njima?

- Kako je moguće da se na teritoriji država Zapadne Evrope, čiji standard života je među najvišima u svetu, deset godina ne sazna gde se nalaze nestala deca, s obzirom na to da su bila fotografisana na slikama pornografskog sadržaja, te da su morala negde boraviti?

10) Tokom 2001. godine, u koordiniranoj akciji Interpola London, Interpola Kijev, Interpola Budimpešta, Interpola Pretorija i Interpola Beograd, otkriveno je da stanovnici država Podsaharske Afrike iznajmljuju ili prodaju svoju decu, koja se odvođe na određeni ranč u Južnoafričkoj Republici gde se iskorišćavaju u pornografske svrhe. Taj pornografski materijal distribuira se sa kompjuterskog servera u Johaneshurgu, iz Južnoafričke Republike, na kompjuterski server koji se nalazi u Londonu, koji ovaj materijal prosleđuje na kompjuterske servere u Kijevu i Budimpešti. Sa kompjuterskog servera u Budimpešti posredstvom domaćih provajdera nekoliko lica iz Srbije koristilo je Internet stranice sa tim pornografskim sadržajem. Zajedničkom akcijom navedenih Nacionalnih centralnih biroa razbijen je lanac distribucije pornografskog sadržaja u kome su prikazana deca iz afričkih država. Zbog nepostojanja odgovarajuće regulative korisnici Internet stranica sa pomenutim pornografskim materijalom u Srbiji, tada, nisu mogli biti krivično gonjeni.

Navedeni primeri odraz su intenziteta društvene opasnosti trgovine decom i na slikovit način prikazuju u pravom svetlu ulogu organizacije Interpola u suzbijanju krivičnih dela protiv dece i iskorišćavanja dece u pornografske svrhe. Pitanje koje se nameće prožimajući prednje navedene okolnosti jeste:

- Čemu to čovek može da se nada, kada dozvoljava opredmećenost deteta koja je njegova budućnost?

Možda najnovija akcija organizacije Interpola ipak vraća nadu. Počev od oktobra 2004. godine, u trajanju od nekoliko meseci, Interpol London i Interpol Stokholm uspeli su da zajedničkim naporima sa Nacionalnim centralnim biroima Danske, Francuske, Holandije, Malte, Norveške i Poljske omoguće kriminalističkim službama navedenih država lišenje slobode preko stotinu lica. Neko će možda reći da je to samo još jedna u nizu policijskih akcija, ali niko ne može da ospori da je to još jedna šansa da se žrtve trgovine decom identifikuju, pronađu, spasu i vrate svojim porodicama.

Snežana Nikolić Garotić
Okružni sud Beograd

PRAVOSUĐE - ULOGA I MESTO PRAVOSUDNIH ORGANA U PREVENCIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE DECOM

Slučajevi pred domaćim sudovima u kojima su žrtve trgovine ljudima deca su malobrojni, ali efikasnost MUP-a na otkrivanju ovih krivičnih dela i podaci NVO o porastu broja prijavljenih slučajeva, zahtevaju hitnu pripremu domaćih pravosudnih organa za rad na ovim krivičnim delima,⁵² za prepoznavanje svih oblika i efikasno reagovanje. Takođe ovo podrazumeva i prihvatanje stava da je rad na ovim krivičnim delima pred pravosudnim organima deo sveukupne borbe protiv ovog vida kriminala, ali i najbolji mogući način za ostvarivanje pravde za žrtve i značajna karika u prevenciji. Samo ovo izlaganje jedno je razmišljanje o otvorenom problemu trgovine decom i činjenici da su deca sve češće žrtve nad kojima je ovo delo izvršeno, radu pravosudnih organa i mogućnostima u sadašnjem trenutku, praktičnim problemima i mogućim rešenjima.

Značaj i uloga pravosudnih organa na prevenciji trgovine decom

U borbi protiv trgovine decom sam postupak, kao i oštra politika progona i sankcionisanja, izricanje kazni trgovcima ljudima, što se tiče pravosuđa predstavljaju zapravo najznačajniji doprinos prevenciji ovog zločina. Pri tome, visina kazni i njihova proporcionalnost ozbiljnosti dela, kao i njihova brojnost, primena dodatnih kazni, a posebno kažnjavanje i državnih službenika koji su eventualno bili uključeni u izvršenje ili prikrivanje dela - kažnjavanje svakog oblika korupcije, najvažnije su mere.

Prilikom rada pravosudnih organa na ovim krivičnim delima osnovni pristup zapravo moraju biti ljudska prava i prava deteta utemeljena u relevantnim međunarodnim dokumentima - Konvenciji o pravima deteta UN iz 1989. godine i Evropskoj konvenciji o pravima deteta iz 1996. godine, Konvenciji o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala s Protokolom za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom iz 2000. godine, kao i drugi dokumenti usvojeni u obliku smernica, preporuka i sl. doneti od strane odgovarajućih međunarodnih organizacija. Posebno, s obzirom na to da se razmatra položaj oštećenog u postupku važni su i dokumenti: Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe vlasti; Savet Evrope: Preporuka br. R (2000) 11 o aktivnostima protiv trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije; Savet Evrope: Preporuka br. R (885), o poziciji žrtve u okviru

52) Pravosudni centar i Društvo sudija organizovali su do sada više seminara sa temom trgovine ljudima, pri čemu je najviše pažnje posvećeno trgovini ženama.

krivičnog zakona i postupka; UN – Visoki komesarijat za ljudska prava (2002): Preporuka principa i smernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima.

Najveći broj kritika koje javnost, a često i stručnjaci koji se bave ovom problematikom, upućuju pravosuđu jeste da je isuviše blago u kaznenoj politici. Međutim, kako je za trgovinu ljudima kao novo krivično delo u Krivičnom zakonu RS⁵³ predviđena stroga kazna i još stroža za slučajeve kada su žrtve krivičnih dela maloletna lica, to je već sam zakon obavezao na neki način pravosudne organe na izricanje strožih kazni.

U postupcima pred sudom gde se radi o trgovini ljudima, posebno u onima gde su deca žrtve važno je, kako za ostvarivanje pravde za žrtve, tako i posebno za prevenciju ovog vida kriminala, izricanje dodatnih kazni, kao i pitanje naknade štete žrtvama već u samom krivičnom postupku. Krivični zakon daje mogućnost oduzimanja koristi stečene krivičnim delom: članom 39a Osnovnog krivičnog zakona⁵⁴ predviđena je mogućnost konfiskacije imovine, a predviđena je i mogućnost izricanja mera bezbednosti: oduzimanje predmeta - član 69 OKZ, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom - član 84-87 OKZ, ali i mogućnost dosuđivanja imovinsko pravnih zahteva za povraćaj stvari i naknadu štete - član 201-211 Zakonika o krivičnom postupku.⁵⁵

Rešavanje imovinsko pravnog zahteva oštećenog u krivičnom postupku je neopravdano zanemareno i uglavnom se ne rešava čak i kada su imovinsko pravni zahtevi postavljeni.⁵⁶ Kasnije, u drugim postupcima (parničnim) žrtve najčešće i ne pokušavaju da ostvare ova prava.

Kada je dete žrtva krivičnog dela trgovine ljudima naknadom štete već u samom krivičnom postupku upravo bi se na najbolji način ostvarila njegova prava. Na ovaj način omogućio bi se brži i jednostavniji povratak normalnom životu, nastavljanje školovanja, itd. Pitanje naknade štete je potpuno zanemareno u našim postupcima i presudama.⁵⁷

U postupku je neophodno da se oštećeni pre svega upoznaju s pravom da zahtevaju naknadu i da se ozbiljno i kada je moguće ovo pitanje uvek reši u krivičnom postupku. U suprotnom postoji rizik da žrtva uopšte ne bude obeštećena materijalno, pa čak i u postupcima gde je, kao kod organizovanog kriminala došlo do konfiskacije imovine ili pak u redovnim postupcima, kada dođe do oduzimanja

53) Krivični zakon Republike Srbije, Sl. glasnik SRS, 26/77, 28/77, 43/87, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90; Sl. glasnik RS, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03, 67/03.

54) Osnovni krivični zakon, Sl. list SFRJ, 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90; Sl. list SRJ, 35/92, 16/93, 37/93, 24/94, 61/01; Sl. glasnik RS, 39/03.

55) Zakonik o krivičnom postupku, Sl. list SRJ, 70/01, 68/02; Sl. glasnik RS, 58/04.

56) U slučaju protiv jednog okrivljenog, za koga se smatra da je čuveni trgovac ženama pred beogradskim Okružnim sudom zbog više krivičnih dela, pa i zbog krivičnog dela posredovanje u vršenju prostitucije iz čl. 251 OKZ, punomoćnik oštećenih devojaka postavila je i opredelila imovinsko pravni zahtev, međutim sud je oštećene ipak uputio na parnicu.

57) Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima naročito ženama i decom čl 6, t. 6" Svaka država potpisnica će obezbediti da njen domaći pravni sistem sadrži mere koje žrtvama nelegalne trgovine ljudima pružaju mogućnost dobijanja nadoknade na ime pretrpljene štete".

imovinske koristi stečene krivičnim delom. Bez obzira što zakon ne obavezuje sud da o ovome rešava u krivičnom postupku treba uvek iskoristiti mogućnost da se i pitanje imovinsko pravnog zahteva kada je postavljeno reši, da se pre svega oštećeni upoznaju s ovim pravom, načinom njegovog opredeljivanja i mogućnostima da se ostvari, jer ovakvi zahtevi nisu, kako se to obično misli, u suprotnosti sa zahtevima da krivični postupak bude brz i ekonomičan.

U nekim pravnim sistemima postoji mogućnost da država naknadi imovinsko pravni zahtev, u slučaju kada ga nije moguće naplatiti od okrivljenog. Kod nas, za sada, nije ustanovljen čak ni poseban fond u korist koga bi se oduzimala korist pribavljena krivičnim delom od okrivljenog (kod krivičnog dela trgovine ljudima i sličnih, npr. do sada posredovanje u vršenju prostitucije) i iz koga bi se kasnije mogla obezbediti naknada oštećenima, uslovi za smeštaj žrtava i uslovi za oporavak i reintegraciju.

Relevantne materijalno pravne odredbe

Krivični zakon RS od izmena 11.4.2003 god. sankcioniše i krivično delo trgovine ljudima u članu 111b. Ovim izmenama u domaće zakonodavstvo uvrštena su, za ovu temu značajna, i krivična dela- Iskorišćavanje maloletnih lica za pornografiju u članu 111a i Nasilno uzimanje ljudskih organa ili delova tela u članu 54a KZRS.

Prema Krivičnom zakonu, članom 111b predviđeno je strože kažnjavanje (zatvor od najmanje pet godina) ukoliko je delo učinjeno prema maloletnom licu, dok ukoliko je delo učinjeno prema licu koje nije navršilo 14 godina učinilac će se kazniti kaznom predviđenom za krivično delo (od 1 do 10 godina) i kad nije upotrebio silu, pretnju ili neki od načina izvršenja ovog dela.

Međutim i druga krivična dela u kojima su maloletnici žrtve - oštećeni mogu prerasti u trgovinu decom. To su pre svega - Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz člana 118, Vanbračna zajednica sa maloletnim licem - član 115, Prinuda na zaključenje braka – član 113a (takođe unet u KZRS izmenama 2003. godine), Oduzimanje maloletnog lica – član 116, Promena porodičnog stanja – član 117, zatim krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala iz glave 12 KZRS, ali i druga krivična dela: otmica - član 64, protivpravno lišenje slobode član 63 KZRS, itd.

Pre izmena Krivičnog zakona iz 2003. godine pitanje trgovine ljudima, pa i decom rešavano je u praksi najčešće opisivanjem radnji kao krivično delo Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu – član 155 OKZ (ali su ovi slučajevi veoma retki) i kao krivično delo Posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 251 OKZ.

Tok krivičnog postupka i krivično procesne mogućnosti zaštite žrtve

Krivični postupak obuhvata više faza od podnošenja krivične prijave pa sve do donošenja pravnosnažne presude. U postupcima gde su deca žrtve trgovine ljudima, osim cilja da se prikupe dokazi, da presuda bude pravedna i zakonita, a postupak pravičan, dodatni zahtev jeste potreba da se detetu pruži neophodna sigurnost, da se zaštite njegove potrebe i prava.

Pre svega, neophodno je da se detetu prizna položaj žrtve i da bude oslobođeno svake odgovornosti, prekršajne ili krivične, za dela koja su proizašla iz njegovog položaja kod krivičnog dela trgovine ljudima, a sve to u slučaju da je dete u uzrastu da se prema njemu ovi postupci mogu sprovesti (npr. zbog bavljenja prostitucijom ili zbog posedovanja lažnih dokumenata i sl).⁵⁸

Zakonik o krivičnom postupku u nizu svojih odredbi predviđa poseban položaj oštećenog maloletnog lica u postupku. Ove odredbe odnose se na vršenje radnji u postupku i to preko zakonskog zastupnika; maloletna lica starija od 16 godina radnje i izjave mogu davati odnosno preduzimati sama (čl. 65); oslobađanje od dužnosti svedočenja (čl. 98); pozivanje maloletnika (čl. 101) koje se uvek vrši preko zakonskog zastupnika ili staratelja, nije moguće dovođenje maloletnika, niti on može da snosi druge posledice nedolaska; saslušanje maloletnog lica (čl. 102) koje se uvek obavlja u prisustvu zakonskog zastupnika, a po potrebi i stručnih lica; odredbe koje se odnose na isključenje javnosti radi zaštite interesa maloletnika (čl. 292 ZKP); kao i obaveza da se ukoliko maloletno lice prisustvuje glavnom pretresu kao svedok ili oštećeni ono udalji iz sudnice čim njegovo prisustvo više nije potrebno (čl. 328 ZKP).⁵⁹ Specifične odredbe u Zakoniku o krivičnom postupku, koje se odnose na maloletnike kada se u postupku pojavljuju kao oštećeni, odražavaju potrebu zaštite maloletnika u postupku, ali takođe se na maloletnike odnose i druge odredbe koje se odnose na oštećene (npr. mogućnost postavljanja imovinsko pravnog zahteva).

Postupke pred sudovima za krivična dela trgovine ljudima u kojima su deca žrtve, odnosno oštećeni krivičnim delom opterećuju bar dve stvari:

1. sama činjenica da su deca žrtve što zahteva dodatne mere opreza prilikom njihovog učešća u postupku;
2. činjenica da su deca bila izložena nekoj vrsti nasilja.⁶⁰

Briga za oštećene u postupku, posebno kada se radi o deci, nameće i pitanja sigurnosti deteta, što podrazumeva brigu za sigurnost od drugih učesnika u postupku posebno onih čiji su interesi suprotstavljeni i kojima svedočenje ne ide u prilog; u odnosu na javnost; kao i pitanja vezana za smeštaj deteta i eventualno njegovu reintegraciju. Izvestan stepen brige i pažnje o tome gde se dete nalazi i kontakt sa službama koje su dete zbrinule neophodan je i radi nesmetanog vođenja postupka.

Pitanja sigurnosti deteta i pitanje bezbednosti tokom čitavog postupka, posebno su značajna kada se odlučuje o ukidanju pritvora i otpuštanju osuđenog. Neka zakonodavstva predviđaju da se pre otpuštanja okrivljenog obavesti oštećeni; a ovakvo obaveštenje nije predviđeno u ZKP ni u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija.⁶¹

Radi bezbednosti oštećenog, pa i deteta koje je u krivičnom postupku oštećeni, Zakonik o krivičnom postupku predviđa da «na predlog istražnog sudije ili

58) Obezbediti da deca, kada su žrtve trgovine, ne budu subjekti krivičnih procedura ili sankcija za dela koja su rezultat položaja u kome su bili.

59) Ove odredbe pobrojane su prema redosledu u Zakoniku o krivičnom postupku.

60) Ne samo prilikom izvršenja krivičnog dela, već i ranije jer prema podacima ova deca su još u svojim porodicama bila izložena nasilju od strane roditelja ili drugih lica, potiču iz disfunkcionalnih porodica, a često njima bliski srodnici i vrše ovo krivično delo.

61) Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Sl. glasnik RS, 16/97, 34/01.

predsednika veća, predsednik suda ili državni tužilac može zahtevati da organi unutrašnjih poslova preduzmu posebne mere zaštite svedoka i okrivljenog» (član 109).

Ove mere nisu pobrojane ni primera radi, nije donet nikakav poseban akt o tome šta bi sve one mogle da sadrže, a u praksi se obično obezbeđivala posebna pratnja od strane organa MUP-a do mesta gde oštećeni daje iskaz. U svakom slučaju mere bi osim specifične zaštite deteta trebalo da obuhvate i zaštitu bliskih lica ili lica koja se staraju o detetu. Poseban zakon, koji još uvek nije donet, o zaštiti svedoka treba da popuni ovu prazninu.

Značajno kod postupka gde su maloletnici žrtve krivičnih dela je i pitanje isključenja javnosti, s obzirom da se na taj način štite interesi maloletnika. Zakonik o krivičnom postupku u članu 292 predviđa osnove isključenja javnosti i to radi: potrebe čuvanja tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala, zaštite interesa maloletnika ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog. Obim isključenja javnosti predviđen je u članu 293 ZKP i to tako što se ovo isključenje ne odnosi na stranke, oštećenog, njihove zastupnike i braniocce. Može se dozvoliti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena prisustvuju službena lica, naučni radnici itd, a prisutni se upozoravaju da su dužni kao tajnu da čuvaju ono što su saznali kao i da odavanje tajne predstavlja krivično delo. Slične odredbe postoje i za slučajeva razgledanja spisa, koje se prema članu 170 ZKP može dozvoliti svakom ko ima opravdan interes; dok u slučaju kada je javnost bila isključena sa glavnog pretresa ili bi se grubo kršilo pravo na privatnost, radnje razmatranja (prepisivanja, kopiranja i sl.) mogu se uskratiti ili usloviti zabranom javne upotrebe imena učesnika postupka. Ovo pravo se ne odnosi na okrivljenog.

Pitanje isključenja javnosti i pružanja podataka o samom detetu i postupku ima dva aspekta i to onaj koji se tiče zaštite u odnosu na okrivljenog i njemu bliskih lica i u odnosu na javnost uopšte.

U odnosu na okrivljenog i njegovog branioca nema mogućnosti da se uskrate podaci o samom detetu, njegovoj adresi, i slično. Međutim poznato je iz prakse da svedocima i oštećenima najčešće opasnost i prete od okrivljenog i njemu bliskih lica, da im srodnici okrivljenog ili njegovi saradnici prete i slično. Za sada u nekim postupcima kada su devojke žrtve krivičnih dela posredovanja u vršenju prostitucije (član 251 KZSCG) bile smeštene u sklonište adresa je ostajala nepoznata. Moguće rešenje, kada se ustanovi da postoji opasnost, jeste i navođenje adrese Centra za socijalni rad i upućivanje poziva preko centra ili preko MUP-a kako bi se izbeglo unošenje adrese deteta i njegove porodice u zapisnik. Ovo ne bi predstavljalo ni povredu postupka niti uskraćivanje prava okrivljenom jer se njemu ni braniocu ne uskraćuje da se upoznaju sa sadržinom svedočenja. U nekim zakonodavstvima postoje zakonske mogućnosti da se uskrate podaci o svedocima i oštećenima.

U odnosu na javnost i iznošenje podataka u javnosti o samom detetu koje je žrtva–oštećeni u krivičnom postupku relevantne su i odredbe Zakona o javnom informisanju⁶² koji u posebnom članu 41, koji nosi naziv „Zaštita maloletnika“ predviđa da se „maloletnik ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja je podesna da povredi njegovo pravo ili interes“.

62) Zakon o javnom informisanju, Sl. glasnik RS, 43/03 i 61/05.

U praksi kao problem prepoznajemo i mnogobrojne slučajeve kada se o raznim krivičnim postupcima piše senzacionalistički, a o deci žrtvama tako da se oni mogu prepoznati i da ih mogu prepoznati osobe iz njihovog okruženja. Takvi su slučajevi sa tekstovima o pornografskim snimcima na kojima su deca iz Kragujevca i Čačka i gde su građani mogli da prepoznaju o kojoj se deci radi. Često se u medijima – novinama najčešće, pojavljuju i delovi ili celi zapisnici o izvođenju dokaza u slučajevima kada je javnost bila isključena, pa i u slučajevima kada su deca oštećena.⁶³ Na ovaj način grubo se krše odredbe ZKP-a i povređuju prava deteta, kako od strane lica koja iznose u javnost ono što su saznala, a javnost je bila isključena, tako i od strane medija.

Sledeći aspekt zaštite deteta u samom postupku jeste uvažavanje i pažnja prema detetovoj potrebi da u postupku bude tretirano s poštovanjem i saosećanjem; uvažavanje potrebe za specifičnim tretmanom s obzirom na uzrast i nasilje kome je kao žrtva bilo izloženo.

Često, kada su žrtve bile izložene nasilju, patnjama, napadom na čast i dostojanstvo, u krivičnom postupku se izjašnjavaju da neće više da svedoče i ponavljaju jedno isto i sl. U mnogim slučajevima tretman u krivičnom postupku izlaže žrtvu sekundarnoj viktimizaciji.

Ovo je posebno značajno kada je u pitanju dete tako da je potrebno da se osim striktnog poštovanja zakonskih normi koje uvažavaju činjenicu da se radi o detetu i nalažu pažljivo postupanje, svako ispitivanje posebno pripremi, da se unapred pripreme pitanja koja će biti postavljena, da se obavi konsultacija sa stručnim licima (psiholog, pedagog) o pravom trenutku da se sa ispitivanjem započne, o sposobnosti da dete svedoči, i da ova lica i roditelji i lica od poverenja prisustvuju ispitivanju, što je uostalom i obavezno prema ZKP. Međutim, radi se ne samo o poštovanju zakonskih odredbi, već o specifičnom saosećanju prilikom ispitivanja deteta. U okviru vremena u kome je neophodno sprovesti postupak, pa i u slučajevima kada je sud obavezan hitnošću postupanja ukoliko se okrivljeni nalazi u pritvoru, trebalo bi se uvek, a u konsultaciji sa stručnim licima, ostaviti detetu dovoljno vremena da se pripremi za davanje iskaza, pre svega vremena da se ohrabri i oporavi od nasilja kome je bilo izloženo.

Ispitivanje deteta oštećenog u postupku i ocena ovakvog iskaza uvek zahteva i poznavanje specifičnog odnosa koji je dete uspostavilo sa nasilnikom koji je obično jedini na koji je dete bilo upućeno u zadovoljavanju svakodnevnih egzistencijalnih potreba za hranom i sl; odnosa zavisnosti, posebno kada se dete našlo u lancu trgovine.

Postoji odredba u važećem Zakoniku o krivičnom postupku koja se retko koristila u praksi, a radi se o mogućnosti da se obavi magnetofonsko snimanje istražne radnje. Zakonik o krivičnom postupku predviđa u članu 179 mogućnost da istražni sudija odredi da se izvođenje istražne radnje snimi pomoću uređaja za zvučno ili optičko snimanje, uz dužnost da o tome prethodno obavesti lice koje se saslušava. Ovakav snimak, dokaz je kao i svi ostali dokazi, izvodi se odnosno

63) Slučaj kada je navodno bila seksualno zlostavljana dvomesečna beba, i kada su za novine davali izjave osumnjičeni, koji su čak i fotografisani.

reprodukuje na glavnom pretresu. Ukoliko znamo da je za oštećene koji su pretrpeli nasilje, kojima je povređeno dostojanstvo, a za decu posebno, izuzetno teško da ponavljaju iskaz i pričaju o nasilju treba razmotriti mogućnost primene ove mere bez obzira što ona nije obavezna i bez obzira na teškoće za njeno izvođenje, a koje se u sadašnjem trenutku odnose, pre svega, na tehničku opremljenost i tehničke mogućnosti sudova pred kojim se vodi postupak.

Za slučaj kada je potrebno da se na glavnom pretresu dete ponovo ispita može se uvek primeniti odredba koja postoji u zakonu da se optuženi privremeno udalji iz sudnice za vreme ispitivanja svedoka ili saoptuženog (čl. 324 ZKP). Ova odredba se ne koristi uvek kada je to moguće i potrebno.

Takođe, detetu je potrebno omogućiti da učestvuje u postupku izražavanjem svog mišljenja, informisanjem o toku postupka i sl. uvek kada je to moguće, kada njegov uzrast i lične prilike to dozvoljavaju, a u svakom slučaju ovo se sve može obaviti preko osobe koja neposredno brine o detetu.

Pitanje pravnog položaja deteta je činjenica da dete, mora da bude pažljivo tretirano prilikom ispitivanja. Samo ispitivanje potrebno je voditi tako da se ne postavljaju pitanja koja bi mogla da budu shvaćena kao diskriminatorska prema detetu; ili koja bi mogla narušiti njegovo dostojanstvo ili privatnost; ili koja bi mogla da budu usmerena na donošenje zaključka o ličnosti deteta ili pak omalovažavanje njegove ličnosti. Izvođenje dokaza suočavanjem najčešće nije moguće ili je vrlo teško obaviti i veliko je pitanje da li bi se time uopšte nešto dobilo u činjeničnoj građi, dok je to u najvećem broju slučajeva traumatično iskustvo za dete.

Pitanje zaštite deteta nameće i pitanje postavljanja punomoćnika koji bi se starao o interesima deteta. Bez obzira na ulogu javnog tužioca koji ipak vrši javna ovlašćenja, kao i bez obzira na to što dete ima zakonskog zastupnika, u postupcima za ova krivična dela potrebno je uvek kada je to moguće postaviti punomoćnika i oštećenom tj. detetu. Zakon ovo omogućava u svojoj posebnoj odredbi u članu 66 ZKP. Kako se obično radi o socijalno ugroženim kategorijama stanovništva to roditelji tj. staraoci nisu u mogućnosti da angažuju punomoćnika advokata, a često ni organizacije gde je dete smešteno npr. skloništa za ovo nemaju sredstava i nisu u mogućnosti da finansiraju izabranog advokata. Zbog toga, a kako i zakon dopušta ovu mogućnost, moguće je postaviti punomoćnika koji bi se starao o pravima deteta i učestvovao u postupku.

Predlog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

Uskoro se očekuje da Narodna skupština Srbije usvoji Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji kako je označeno već u članu 1 predloga sadrži odredbe koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, odnose se na materijalno krivično pravo, organe koji ga primenjuju, krivični postupak i izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, dakle odredbe koje su do sada bile sadržane u ZKP, kao i odredbe koje se primenjuju na punoletna lica kada im se sudi za dela koja su učinili kao maloletnici.

Prvi put, prema ovom predlogu, u poseban zakon su izdvojene odredbe koje se odnose na maloletnike u krivičnom postupku i na taj način, izdvajanjem od postupka protiv punoletnih učinilaca krivičnih dela dat je značaj upravo činjenici da se postupak vodi protiv maloletnog lica.

Ono što je najznačajnije je zapravo to da su, poštujući dosledno zahtev da krivični postupak, kada se u njemu pojavljuju maloletnici, mora biti specifičan samo zbog te činjenice, u posebnu glavu Zakona izdvojene odredbe koje se odnose na zaštitu dece i maloletnika kao oštećenih u krivičnom postupku. Praksa je nametnula potrebu da se ovakve odredbe donesu; neke su iste ili slične onima koje su do sada bile sadržane u ZKP, dok su druge potpuno nove.

Deo treći ovog Zakona nosi naziv «Posebne odredbe o zaštiti dece, maloletnika i maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku». Zakon prvo nabroja krivična dela,⁶⁴ a zatim određuje da kada se sudi punoletnim učiniocima pobrojanih krivičnih dela, a kada je oštećeni u postupku maloletno lice, predsedava sudija koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivično pravne zaštite maloletnih lica. Zatim, javni tužilac koji je iz ovih istih oblasti stekao posebna znanja pokreće postupak za pobrojana krivična dela, kao i da istragu vodi istražni sudija koji poseduje ova posebna znanja, kao i specijalizovani službenici organa unutrašnjih poslova.⁶⁵

Posebnom odredbom uređeno je ispitivanje maloletnika i odnos organa koji vode postupak prema maloletniku. Pre svega, da se mora voditi računa o uzrastu oštećenog, svojstvima ličnosti, prilikama u kojima živi. Kada se maloletnik sasluša kao svedok broj ispitivanja je ograničen na dva puta, dok je dopušteno da to bude izuzetno i više puta ukoliko je neophodno. Samo ispitivanje se obavlja uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Predviđena je mogućnost da se maloletnik sasluša upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, pod uslovom da je to potrebno s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti; da se saslušanje sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku; da se pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Mlađi maloletnici kada se saslušavaju kao svedoci oštećeni mogu da se saslušaju i u svom stanu ili drugoj prostoriji, ovlašćenoj ustanovi ili organizaciji koja je za to osposobljena, a takođe se prilikom njihovog ispitivanja mogu narediti mere upotrebe sredstava za prenos slike i zvuka. Ukoliko je saslušavano lice putem ovih sredstava na glavnom pretresu se čita zapisnik o saslušanju, odnosno pušta ovaj snimak.

64) Teško ubistvo (čl. 114), navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 119), teška telesna povreda (čl. 112), otmica (čl. 134), silovanje (čl. 178), obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179), obljuba sa detetom (čl. 180), obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181), nedozvoljene polne radnje (čl. 182), podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (čl. 183), posredovanje u vršenju prostitucije (čl. 184), prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju (čl. 185), vanbračna zajednica sa maloletnikom (čl. 19), oduzimanje maloletnog lica (čl. 191), promena porodičnog stanja (čl. 192), zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (čl. 193), nasilje u porodici (čl. 194), nedavanje izdržavanja (čl. 15), rodoskrvnenje (čl. 197), razbojnička krađa (čl. 205), razbojništvo (čl. 2), iznuda (čl. 214), omogućavanje uživanja opojnih droga (čl. 247), ratni zločin protiv civilnog stanovništva (čl. 372), trgovina ljudima (čl. 388), trgovina decom radi usvojenja (čl. 389), zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (čl. 390).

65) Verovatno će to biti sudije (tužioc, policajci) koji su i do sada obrađivali predmete u kojima se pojavljuju maloletnici i deca, koji imaju dosta iskustva i prakse.

Novina je da od prvog saslušanja okrivljenog, maloletno lice koje je oštećeni mora imati punomoćnika advokata, a ako ga nema postavlja ga sud iz redova advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta, dakle traži se isti uslov i kao i za istražnog sudiju tužioca i predsednika veća. Predviđeno je da advokata – punomoćnika postavlja predsednik suda, a da troškovi zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda.⁶⁶

Od istražnih radnji posebno je naglašena radnja prepoznavanja i to da će se ono uvek obaviti posebno obazrivo i u svim fazama postupka na način koji u potpunosti onemogućava da okrivljeni vidi ovo lice.

Posebno je naglašena hitnost postupka, a shodna primena ostalih odredbi ZKP kada nisu u suprotnosti s ovim odredbama.

Neki od oblika trgovine decom

Osim u svrhe seksualne eksploatacije trgovina decom može da se obavlja i za svrhe prisilnog rada, učešća u oružanim sukobima,⁶⁷ učešća u kriminalnim operacijama, pornografske svrhe, oduzimanja organa, prosjačenje i slično.

Prosjačenje je u našim uslovima posebno interesantan oblik trgovine decom. Zvanično kod nas se trgovina decom za svrhe prosjačenja ne obavlja organizovano. Međutim organi stranih država posebno npr. Italije suočeni su sa prosjacima decom iz Srbije koja su organizovanim putem stigla u Italiju i tamo u rukama organizovanog kriminala prosjače. Tako je i u drugim većim gradovima Zapadne Evrope. Na našim ulicama mali prosjaci su organizovani, a najčešće u rukama organizatora našli su se upravo tako što su prodati. Međutim u stvarnosti ima i slučajeva da su otkriveni roditelji koji su prodali svoju decu upravo osobama koje se bave organizovanjem prosjačenja.⁶⁸

66) Potrebno je da se za ovo predvide posebna sredstva iz kojih će se punomoćnici plaćati, zbog ne retkih situacija da sudovi kasne s isplata postavljenim braniocima, a sve zbog nedostatka sredstava, kao i situacije u koju se došlo kada je u ZKP uneta odredba o postavljanju branioca okrivljenom već prilikom prvog ispitivanja za šta nije bilo predviđeno dovoljno sredstava, pa su mnogi advokati odbijali da budu angažovani u ovakvim slučajevima.

67) "London - Dečaci i devojčice često su na prvim borbenim linijama širom sveta, a kada se sukobi završe zapostavljeni su u mirovnom procesu, navodi se u izveštaju nevladine organizacije za borbu protiv korišćenja dece u sukobima. Od Avganistana do Zimbabvea, vlade i oružane opozicione grupacije regrutuju na hiljade dece i obučavaju ih da ubijaju ili ih pretvaraju u seksualne robove, navodi se u izveštaju nevladine organizacije "Stop Use of Child Soldiers", sa sedištem u Londonu." Dnevni list "Danas", 19.11.2004.

68) Roditelji petoro maloletnika i još četiri osobe, osuđeni su 20. januara u Aleksincu na ukupno 16,5 godina zatvora. Zbog sumnje da su prodali decu radi prosjačenja, sud u Aleksincu je osudio Zorana Jankovića, oca petoro prodate dece, na 2,5 godina zatvora. Njihova majka Milijarda Kostić kažnjena je sa dve i po godine zatvora, uslovno na dve godine. Kako se navodi u presudi, oni su petoro od devetoro svoje maloletne dece, stare između šest i deset godina, prodali za 1250 evra. Sud u Aleksincu kaznio je i četvoricu braće Stanković, Zorana, Dragišu, Milenka i Slobodana, na po tri i po godine zatvora, jer su decu kupili i prinudili na prosjačenje. Sud je utvrdio da su deca morala da prose po Nišu, Beogradu i drugim većim naseljima u Srbiji. Iako su roditelji negirali da su prodali decu, tokom suđenja su ipak, priznali taj prekršaj. Taj slučaj prodaje petoro dece, u javnosti se pojavio 1. decembra prošle godine, kada je policija uhapsila Zorana Jankovića iz naselja Prčilovica i četvoricu braće Stanković. Radio B 92, vesti za 22.01.2005.

Tek u budućnosti kada se budemo u bar nekoliko koordinisanih akcija posvetili suzbijanju prosjačenja možda ćemo otkriti zapravo organizovane lance trgovine decom za ovu svrhu. Poseban problem kod ovog vida trgovine decom je što upotreba dece za prosjačenje često podrazumeva sakaćenje dece. Ova deca se, nakon pronalaženja, najčešće ne mogu vratiti u sopstvene porodice jer su izložena riziku da ponovo budu prodana, dok su smeštajni kapaciteti u zemlji ograničeni i iz njih deca ponovo mogu da budu odvedena ili na drugi način opet budu upletena u mrežu prosjačenja.

Krivični zakon RS u članu 118 Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, sankcionisao je i ranije (pre definisanja trgovine ljudima) korišćenje dece za prosjačenje, prinudni ili preterani rad ili rad koji ne odgovara uzrastu deteta.

Upotreba dece u pornografske svrhe već je postala stvar sa kojom smo morali da se suočimo. Ovo je praćeno i upotrebom kompjutera za izvršenje krivičnog dela, kao u nekim slučajevima i internetom. Samo krivično delo predviđeno je kao posebno delo u Krivičnom zakonu RS član 111a i to od izmena 2003. godine.

Radnje izvršenja su ne samo sačinjavanje fotografskog, filmskog ili drugog snimka radi izrade predmeta pornografskog sadržaja već i prodaja, rasturanje, prikazivanje ovog materijala i navođenje maloletnog lica da učestvuje u pornografskoj predstavi. Teži oblik predviđen je u slučaju da je delo učinjeno prema licu koje nije navršilo 14 godina. Predviđeno je obavezno oduzimanje predmeta i sredstava.

U svetu su već česte akcije na otkrivanju velikih lanaca osoba različitih profila koje su upletene u korišćenje dece za svrhe pornografije. Bilo je logično da ni mi nismo pošteđeni, pa su i kod nas počeli da se otkrivaju prvi slučajevi.

Dosta je slučajeva kada su krivična dela učinjena preko interneta. Ova dela za sada otvaraju i pitanja kako identifikovati decu i lica koja su učinila snimak jer se najčešće otkriju distributeri snimaka i da li je dovoljno zaustaviti se na otkrivanju distributera, posebno kada je na snimcima prikazano i najgrublje zlostavljanje, ne samo seksualno. Dalje postavlja se pitanje brižljivog prikupljanja dokaza jer organi policije koji delo otkrivaju ne bi smeli da se sami bez stručnjaka veštaka upuštaju u proveru sadržaja kompjutera ili digitalnih fotoaparata ili kamera. Dalje, u toku suđenja nužno je i da sudije i tužioci poseduju znanja iz oblasti korišćenja kompjutera i interneta. Kako naravno izvršenje ovog dela ne poznaje granice otvara se pitanje i međunarodne saradnje organa otkrivanja i gonjenja ovog dela.

Slučajevi trgovine decom kod nas jesu i slučajevi prodaje dece radi braka pri čemu se uvek misli na romsku populaciju. Međutim, oni nisu jedini, u selima oko Požarevca i Negotina, naravno i u samim ovim gradovima poznato je da se rano stupa u brak. Kod nas je moguće dobiti dozvolu u posebnom postupku za zaključenje braka pre 18 godina. U ovaj postupak su uključeni i drugi organi osim suda, a na svakom od njih stoji odgovornost da posebno brižljivo ispita u svakom slučaju o čemu se radi, da li je možda u pitanju zaključenje braka zbog rada na imanju; da li je to sve praćeno novčanom ili nekom drugom naknadom; kakva je

starosna razlika osoba koje stupaju u brak i da li ima nekih elemenata koji bi ukazivali da se radi o trgovini decom, a ne o jednostavnom traženju dozvole za zaključenje braka.

Sličan je slučaj vanbračne zajednice sa maloletnim licem - delo koje je predviđeno u zakonu u posebnom članu 115 KZRS, a za koje u poslednjih 10 do 15 godina uopšte nije bilo slučajeva, bar pred sudovima u Beogradu. Čak su se čula mišljenja da bi ovo delo trebalo brisati i da ga je pregazilo vreme. Posmatrano u kontekstu trgovine decom postavlja se pitanje da li je i ovo delo zapravo maska za obavljanje prodaje i kupovine dece.

Osim trgovine ljudima brojna krivična dela iz glave 13 KZRS odnose se zapravo na različite oblike stavljanja deteta u položaj u kome se ugrožavaju njegova osnovna prava i krši dostojanstvo, a narušavaju se i porodični odnosi. Radi se o delima oduzimanja maloletnog lica - član 116, promena porodičnog stanja - član 117, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica - član 118 KZRS.

O tzv. krađi beba nezahvalno je govoriti s obzirom na to da su neki postupci u toku, neki su okončani, ali činjenica je da je kupovina odnosno prodaja beba u drugim zemljama iz našeg okruženja identifikovana kao problem, pa s obzirom na uslove u kojima se nalazimo, nije nemoguće da se uskoro bavimo i mi ovakvim slučajevima. Oni uvek podrazumevaju i učešće državnih službenika i stručnjaka - lekara i medicinskog osoblja u izvršenju i otvaraju uvek bolno pitanje korupcije.⁶⁹

Postoji još jedan slučaj koji za sudije i osobe koje se bave maloletnicima pre svega centre za socijalni rad zahteva poseban dodatan oprez i ispitivanje da li se radi o slučajevima trgovine decom i njihovog organizovanja za bavljenje kriminalom. Kada se govori o porastu maloletničke delinkvencije, spominje se uvek ne samo ova brojka već i veliki porast delinkvencije među decom, dakle onima ispod 14 godina prema kojima se ne primenjuju mere ni postupci od strane suda, već mere socijalnog staranja. Ovu činjenicu često koriste i kriminalci i mnoge svoje operacije krađe, prenošenje droge, oružja, falsifikovanog novca obavljaju preko dece, ili pak preko maloletnika. Zato ovi postupci zahtevaju dodatno ispitivanje, da li se možda radi o deci koja su organizovana i koriste se za ove svrhe.

69) Poznat je slučaj iz naše medicinske ustanove gde je okrivljena kupila bebu druge žene, a uz pomoć lekara koji je posredovao, i za kupljenu bebu dobila dokumenta kao da ju je ona, okrivljena i rodila. Pred sudom u Beogradu osuđeni su bili lekar i žena koja je bebu kupila. Kako tada nije postojalo krivično delo trgovine ljudima to su prvobitno pravnosnažnom presudom osuđeni lekar na kaznu zatvora za zloupotrebu položaja i žena koja je kupila bebu. Vrhovni sud je po vanrednom pravnom leku obe presude (prvostepenu i drugostepenu kojom je prvostepena presuda potvrđena) ukinuo i predmet vratio na ponovno suđenje.

Vesna Stanojević

Savetovalište protiv nasilja u porodici

SKLONIŠTE ZA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA TRGOVINU DECOM

Savetovalište protiv nasilja u porodici

Savetovalište je nevladina, neprofitna i humanitarna organizacija osnovana 1996. godine s ciljem da pomogne ženama i deci žrtvama porodičnog i ostalih oblika nasilja.

U početku se u Savetovalištu, pored telefonskih i neposrednih razgovora sa ženama, pružala i pravna, odnosno pomoć advokata kao i psihoterapeutska pomoć ženama koje su se obratile za podršku.

U 2000. g. Savetovalište je otvorilo prvo prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja, a u 2004.g. i drugo prihvatilište, takođe za žene i decu žrtve nasilja.

Za ovo vreme od kada prihvatilišta rade pružena je pomoć i zbrinuto je oko 700 žena i dece žrtava porodičnog nasilja.

U januaru 2002. godine u okviru Savetovališta počelo je da radi i sklonište za žrtve trgovine ljudima.

Od početka rada kroz ovo Sklonište je prošlo 176 osoba, a među njima je bilo i dece.

U 2002.	57
U 2003.	47
U 2004.	45
U 2005.(do sada)	26

Po zemljama porekla:

Moldavija	50
SCG	44
Rumunija	37
Ukrajina	35
Rusija	5
Gruzija	4
Albanija	1
Bugarska	1
Irak	1

Šta sklonište pruža i zašto je osnovano

Još 2001. godine u listu prioriteta za pomoć i zaštitu žrtava stavljena su osnivanja Skloništa kao vid neposredne zaštite neophodne za oporavak žrtve, kao i njenu reintegraciju ili resocijalizaciju. Utvrđeni su standardi za rad u skloništima i predviđeno je koje kriterijume skloništa treba da zadovoljavaju i koje uslove da ispunjavaju.

Upravo u skladu s tim, januara 2002. g. počinje da radi prvo sklonište u Beogradu za žene žrtve trgovine ljudima odnosno žrtve trgovine u cilju seksualne eksploatacije.

Devojkama i deci koji su identifikovani kao žrtve trgovine ljudima ili su potencijalne žrtve, sklonište pruža:

- psihološku pomoć,
- socijalnu pomoć,
- medicinsku pomoć ili zdravstvene usluge,
- advokatsku pomoć,
- prevođenje na maternji jezik,
- edukativne i kreativne radionice.

Sklonište je i osnovano da bi devojke i deca bili prvenstveno bezbedni i sigurni, da bi im se pomoglo da izađu iz fizičkih i psihičkih kriza koje su preživeli kao žrtve trgovine ljudima, da bi im se omogućila bolja budućnost i da bi se vraćanjem u zemlju porekla oni toliko osnažili da se ne desi da ponovo postanu žrtve trgovaca ljudima.

Takođe je cilj da se te devojke reintegrišu u društvo bilo školovanjem ili prekvalifikacijom, kako bi mogle da se zaposle i nađu sebi ekonomske mogućnosti za život bez bilo kog oblika nasilja.

Treba takođe istaći da je, na osnovu izjava dobijenih u Skloništu, svaka devojka koja je bila žrtva trgovine ljudima bila i žrtva i svedok teškog nasilja u svojoj primarnoj porodici. Naime, odrastanje u siromaštvu, nasilje koje je činio npr. otac nad majkom, nizak nivo obrazovanja i neinformisanost doprinose da vrlo mlade devojke budu uvučene u lanac trgovine ljudima, pritom ne proveravajući ni neke informacije koje bi mogle da budu dostupne. Kada je u pitanju trgovina decom ta slika nije istovetna.

Svih 24 časa u skloništu u smenama dežura 5 devojaka kao savetodavke žrtava i njihova podrška. Cilj je da im se pruži pomoć i zaštita kako trgovci ne bi do njih ponovo mogli da dođu niti da na njih vrše uticaj u bilo kom pogledu. Sklonište je zatvorenog tipa što znači da je zbog bezbednosti žrtava i njihovo kretanje ograničeno.

Kada su u pitanju žrtve strane državljanke, njima se odobravaju tzv. humanitarne vize odnosno boravak u našoj zemlji na 3 meseca sa mogućnošću produžetka do godine dana ako su devojke svedoci u sudskom postupku.

Objekti odnosno adrese na kojima se nalaze skloništa su nekoliko puta menjani upravo zbog bezbednosti devojaka i dece koji se u njemu nalaze. Kad god je postojala sumnja da je adresa skloništa otkrivena i da preti opasnost od otkrivanja, sklonište je preseljeno.

Trgovina decom

Od početka rada Skloništa u njemu je boravilo 29 dece i to:

Do 12. g. starosti	5
Do 16. g	15
Do 17. g	5
Do 3. g	4

Od ovog broja, žrtava radne eksploatacije bilo je petoro, žrtava seksualne eksploatacije 21 dete, a trima je trgovano zbog sklapanja braka.

Po zemljama porekla dece žrtava:

SCG	16
Rumunija	6
Moldavija	2
Gruzija	2
Bugarska	1
Irak	1

Po godinama:

U 2002.	5
U 2003.	3
U 2004.	14
U 2005.	5

Sledeći slučajevi iz prakse Skloništa predstavljaju neke od primera trgovine decom:

Devojčica iz Bagdada starosti 12 godina uhvaćena je na surčinskom aerodromu u pratnji čoveka za koga su oboje tvrdili da joj je otac (primećeno je da je u pasošu pomenutog devojčica dopisana kao kćer).

Isti je odveden u pritvor, a devojčica uz pratnju UNHCR u sklonište.

Oboje su bili u tranzitu ka Danskoj gde on živi i radi već 20 godina, otkako je, zbog režima Sadama Huseina, pobegao iz Iraka.

Čoveku je određen pritvor od 30 dana i on u međuvremenu priznaje da mu devojčica nije kćerka već bratanica.

Sa devojčicom je u početku ostvaren kontakt na engleskom jeziku koji je ona učila u školi, a osim toga, postojala je stalna asistencija prevodioca.

Nakon 30 dana stric je deportovan u Dansku.

Devojčica, koja potiče iz prosečne iračke porodice, gde je pored ostalog bilo obavezno nošenje hadžipa, brzo se adaptirala na našu sredinu jer je upravo taj motiv slobode (položaj žena, oblačenje, itd.), kao i rat koji traje već duže vreme uticao na to da ode iz svoje zemlje. U dogovoru sa stricem odlučila je da pobjegne od kuće jer joj je on obećao život o kakvom je maštala.

Stric nije oženjen i nema dece i na osnovu pisama koja je slao devojčici i slikanja male dece po Iraku posumnjali smo da nije imao iskrene namere.

Devojčica je boravila 7 meseci u skloništu i za to vreme je imala časove srpskog jezika.

S obzirom na to da je u Iraku rat, sa njenim roditeljima kontakt je uspostavljen tek nakon 3 meseca. U međuvremenu, nadležni Centar za socijalni rad odredio je devojčici staratelja uz saradnju sa Službom za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, UNHCR-om i policijom.

Šestog meseca njenog boravka u Srbiji došli su roditelji. Mesec dana pre dolaska roditelja stric je došao u Bosnu, a zatim pokušao preći ilegalno i u Srbiju (imao je zabranu ulaska), gde ga je policija uhapsila i opet zadržala 30 dana u zatvoru.

Roditelji devojčice su ostali mesec dana u Srbiji, a za to vreme su bila organizovana viđanja sa njom. Ona je, međutim, odbijala da se vrati kući.

Pošto nije bilo nikakvog osnova da devojčica ostane u Srbiji, Centar za socijalni rad i UNHCR su odlučili da se vrati u Irak zajedno s roditeljima.

Dečak romske nacionalnosti, star 11 godina došao je u sklonište u pratnji NVO ASTRA i Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.

Majka je dečaka ostavila sa nepunih godinu dana, a otac je otišao u drugu zemlju i malog M. ostavio kod bake. Baka ga je čuvala četiri godine, a posle toga ga je preuzela tetka. Tetkin sin ga je terao na prosjačenje i uzimao mu sav novac. Pored tog ga je fizički i seksualno zlostavljao, a i podvodio drugim ljudima. Za tim čovekom je u Makedoniji raspisana poternica, a u Srbiji je imao svoju grupu koja se bavila organizovanim kriminalom. Dečak je pokušao da pobegne nekoliko puta, ali bi ga ubrzo uhvatili.

Prilikom poslednjeg bega, u svojoj 10. godini prihvatio ga je čovek srednjih godina, romske nacionalnosti, oženjen i otac desetoro dece.

Posle izvesnog vremena čovek koji ga je zlostavljao saznao je gde se dečak krije i sa svojom grupom upao je u kuću zgrabivši M. i dve devojčice koje su se zatekle. Deca su, braneći se, vrištala, što je privuklo pažnju komšija koji su pozvali policiju. Policija je decu dovela u sklonište. Kontaktiran je Centar za socijalni rad i njihovom odlukom devojčice su nakon par dana otišle kući (devojčice su sa porodicom ošle u drugi grad radi bezbednosti), a dečak je ostao.

Nakon dva meseca boravka u skloništu dečak je smešten u hraniteljsku porodicu.

Dva dečaka rumunske nacionalnosti, N. - 14 godina i O. - 16 godina dovedeni su u sklonište kao žrtve radne eksploatacije.

Naime, O. je ušao u našu zemlju sa majkom koja je prodavala robu na buvljoj pijaci u Pančevu. Dečak je živeo u nehigijenskim uslovima, nije se mogao kretati i majka mu nije davala novac ni za osnovne potrebe kao što su hrana i garderoba, iako je radio po čitav dan.

Drugi dečak N. je ušao ilegalno u našu zemlju i takođe je na buvljoj pijaci radio teške fizičke poslove od jutra do mraka i to samo za hranu i smeštaj.

Njih dvojica su se tamo upoznala i odlučila da pobegnu u Italiju preko Hrvatske.

Nisu imali nikakve dokumente i uhvaćeni su prilikom ilegalnog prelaska granice iz Srbije u Hrvatsku.

Dečaci su iz skloništa pobjegli drugog dana boravka.

Dečak od 15 godina bugarske nacionalnosti bio je korisnik skloništa nekoliko dana.

Dečak je rođen ometen u fizičkom razvoju (bez prstiju na rukama). Kada je imao godinu dana otac je napustio njega i majku. Majka se ubrzo preudala i B. je ostavila kod bake koja se brinula o njemu. B. je završio specijalnu školu.

Poslednjih godinu dana B. je živeo sa majkom, očuhom i njihovih dvoje dece.

Zbog njegovog stanja predstavljao im je smetnju i majka ga je prodala nekom čoveku za 50 eura. Taj čovek je B. doveo u Srbiju i držao ga zaključanog u nekoj kući. B. je čuo da treba da dođe neko da ga kupi i da ga vodi u Italiju da prosi.

U prostoriji gde je bio zaključan našao je album sa fotografijama dece ometene u razvoju koja su takođe bila prodata negde u Evropi.

B. je uspeo da pobjegne i da dođe u Beograd i sve ispriča policiji.

Nakon boravka u skloništu dečak se vratio u Bugarsku kod bake.

Devojčica sa Kosova, romske nacionalnosti, 13 godina, uhvaćena je sa tetkom prilikom ilegalnog prelaska granice između Srbije i Hrvatske.

Tetka je rekla da su pošle na svadbu kod rođaka koji žive u Hrvatskoj. Policija je utvrdila da je tetka htela da proda devojčicu.

Tetka je zadržana u pritvoru, a devojčica je smeštena u sklonište.

Nakon dva dana boravka devojčice u skloništu, po nju je došao njen otac sa rodbinom.

Devojčica se vratila na Kosovo.

Dvanaestogodišnja S., romske nacionalnosti, živela je sa majkom, ocem i mlađom sestrom.

Otac je mnogo pio i kada bi se napio vršio je fizičko nasilje nad majkom, a ponekad i nad njom. Siromašni su. S. nije išla u školu i ne zna da čita i da piše. Zaljubivši se u čoveka od 32 godine, pobjegla je kod njega kako bi se sklonila od očevih batina. Otac je došao da traži novac od tog čoveka i kad mu ovaj nije dao vratio je S. kući da bi je nakon nekoliko dana prodao za 500 evra čoveku od 40 godina. Taj čovek ju je tukao i seksualno iskorišćavao.

Devojčica S. je uspela da pobjegne i potraži pomoć policije.

S. ima stariju sestru koju je otac prodao u Italiji.

Otac je uhapšen i devojčica se vratila kući kod majke i sestre.

Kao što se vidi iz primera, decom trguju odrasla poznata lica, a često su to roditelji ili neko od vrlo bliskih srodnika. Trgovina decom je kod nas još uvek nedovoljno istražena pojava. Štaviše, mnogo više dece ima u lancu trgovine, a naročito u cilju prosjačenja, nego što mi imamo o tome podataka. Decom se trguje i u određenim etničkim zajednicama po određenim pravilima običajnog prava. Neophodno je da podizanjem nivoa svesti, raznim edukacijama, preventivnim radom i obrazovanjem utičemo na odrasle da shvate da su prava deteta zakonom zagarantovana i da svaki oblik zlostavljanja dece mora biti sankcionisan. U borbu protiv trgovine decom uključena je cela društvena zajednica, i saradnja institucija, policije, centara za socijalni rad i pravosuđa može samo da doprinese da se broj

žrtava smanjuje. Naravno, to podrazumeva i određene socijalne programe koji bi se sprovodili na području cele Srbije.

Prosečna dužina ostajanja devojaka u Skloništu je:

2002.	29 dana
2003.	44 dana
2004.	27 dana

Na dužinu ostajanja u Skloništu utiče i činjenica da li je devojka svedok u sudskom postupku, pa zbog toga mora da ostane u Srbiji.

Devojke koje su do sada primane u Sklonište dolazile su preko policije, IOM-a (Međunarodne organizacije za migracije) i NVO ASTRE.

U 2002.

preko IOM	36
preko policije	21

U 2003.

preko IOM	23
preko policije	19
preko ASTRE	4

U 2004.

preko IOM	8
preko policije	6
preko ASTRE	1
preko Službe	29
preko UNHCR	1

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima osnovana je u martu 2004. godine kao deo Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike. Sklonište ima dobru saradnju sa pomenutom Službom.

Obezbeđivanje skloništa nije regulisano u potpunosti. Sklonište je u 2002. g. obezbeđivala policija tako što su objekat nekoliko puta dnevno obilazili policajci u civilu. Međutim od kada je ukinut savezni MUP, Sklonište je upućeno na opštinske OUP-ove u slučaju neke potrebe. To relativno dobro funkcioniše jer do sada nije imalo nekih ozbiljnih potreba za intervencijom.

Osobe koje borave u Skloništu imaju dve mogućnosti i to su programi repatrijacije kada su u pitanju strani državljani i program reintegracije kada su u pitanju naši državljani. Oba programa se sprovode uspešno u granicama koje same devojke žele. Kada su u pitanju deca, tu se uključuju centri za socijalni rad čija pomoć je u takvim situacijama neophodna.

Dorđe Alempijević i Slobodan Savić
Institut za sudsku medicinu
Medicinski fakultet u Beogradu

KLINIČKA SUDSKA MEDICINA – PRIMENA U SLUČAJEVIMA TRGOVINE LJUDSKIM BIĆIMA

Na početku izlaganja neophodno je u nekoliko reči pojasniti ulogu sudske medicine u zaštiti žrtava trgovine ljudskim bićima. Naime, kada se pomene termin “sudska medicina”, obično se, čak i među profesionalcima pomisli na forenzičku patologiju, odnosno na rad sa mrtvim telima – posmrtnim ostacima. Ono što je našoj javnosti, laičkoj, ali na žalost i stručnoj, manje poznato je da sudska medicina u svom širem kontekstu podrazumeva i rad sa živim ljudima - žrtvama različitih štetnih događaja. Ovaj, za naše prostore, relativno noviji pristup na Zapadu je poznat kao “klinička sudska medicina”. Dakle, klinička sudska medicina (eng. *Clinical forensic medicine*) predstavlja zapravo primenu pravila sudskomedicinske struke u radu s pacijentima – žrtvama različitih štetnih događaja, odnosno žrtvama krivičnih dela kako bi se na adekvatan način dokumentovale njihove telesne povrede i objasnio mehanizam njihovog nastanka, te kako bi se obezbedili odgovarajući uzorci biološkog porekla, kao npr. krv, brisevi polnih organa kod žrtava seksualnog kriminaliteta, dlake, i dr. U daljem izlaganju fokusiraćemo se na kliničko-sudskomedicinskom pristupu žrtvama trgovine ljudskim bićima.

Žrtve trgovine ljudskim bićima prolaze kroz više etapa u ovoj trgovini i na svakoj etapi mogu biti izložene određenim štetnim uticajima po zdravlje koji se ne moraju ograničavati samo na nanošenje telesnih povreda i psihičku traumu. Tako na primer, žrtva trgovine ljudskim bićima na destinaciji može biti prisiljena na težak i iscrpljujući fizički rad koji, ukoliko potraje dovoljno dugo, može proizvesti negativne posledice po zdravlje žrtve. S obzirom na specifičnosti trgovine ljudskim bićima na prostorima Balkana, dakle imajući u vidu slučajeve sa kojima se možemo sresti na našem terenu, moramo napomenuti da su žrtve trgovinom ljudskim bićima često uključene u tzv. “seks industriju”, odnosno da su primorane na prostituciju. Na taj način, prostitušući se, žrtva je izložena brojnim seksualnim kontaktima, odnosno dolazi u polni i telesni kontakt sa velikim brojem osoba što nosi rizik za prenos polno prenosivih infekcija (engl. *Sexually Transmitted Diseases* – STD). Takođe, zbog brojnih seksualnih kontakata, žrtva može biti izložena neželjenim trudnoćama, a zatim i problemima koji mogu nastati u vezi s prekidom trudnoće – abortusom, najčešće u vidu infekcija i zapaljenja unutrašnjih polnih organa, povreda prilikom izvođenja interevencije i dr. Na posletku, bez obzira na to da li je žrtva trgovine ljudskim bićima primoravana na fizički rad ili prisiljena na prostituciju, ili ponekad oboje, često se dešava da žrtva bude direktno fizički zlostavljana (povređivana) od ljudi koji njome trguju. Pored toga, životni uslovi

žrtve trgovine ljudskim bićima na njenoj destinaciji najčešće su nedaekvatni, što se pored ostalog ogleda u neadekvatnom smeštaju i često lošoj i nekavlitetnoj ishrani, što takođe, pogotovo kada duže traje, može prouzrokovati negativne posledice po zdravlje. Ne treba izgubiti iz vida ni činjenicu da žrtve trgovine ljudskim bićima, sve dok se nalaze pod kontrolom trgovaca, najčešće ilegalno borave u zemlji što im praktično onemogućava korišćenje postojećeg sistema zdravstvene zaštite. S druge strane, sami trgovci, plašeći se da bi mogli biti otkriveni ukoliko žrtva bude prepoznata kao takva pri kontaktu sa zdravstvenom službom, veoma često uskraćuju žrtvama trgovine ljudskim bićima bilo kakvu mogućnost da budu pregledane i da im se ukaže medicinska pomoć. Prolongirana deprivacija u zdravstvenoj zaštiti, pogotovu ako se imaju na umu prethodno objašnjeni rizici po zdravlje kojima je žrtva trgovine ljudskim bićima izložena, samo može dodatno negativno uticati na njeno zdravlje povećavajući morbiditet. Žrtve trgovine ljudskim bićima su posredstvom trgovaca i ljudi koji su uključeni u ove aktivnosti često povezane s organizovanim kriminalnim grupama na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ove grupe, pored trgovine ljudskim bićima i drugih kriminalnih aktivnosti, često su vezane za proizvodnju i/ili promet opojnih droga. Stoga, žrtve trgovine ljudskim bićima često dolaze u kontakt s opojnim drogama i ne retko postaju zavisne od ovih supstanci. Usled zloupotrebe supstanci, bilo da se radi o narkoticima ili alkoholu (ili kombinovanom uzimanju) zdravlje žrtava može biti dodatno narušeno.

Ukoliko analiziramo stručnu medicinsku literaturu uočićemo da se u poslednjih nekoliko godina sve češće pojavljuju radovi i saopštenja u vezi sa zdravstvenim problemima vezanim za trgovinu ljudskim bićima. Ohrabruje činjenica da se sve češće i sve glasnije problem trgovine ljudskim bićima smatra i problemom javnog zdravlja kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. Međutim, ukoliko pogledamo stručnu medicinsku literaturu na lokalnim jezicima u našoj zemlji, državama na prostoru bivše SFRJ, pa i u regionalnom okruženju, nećemo naići na zadovoljavajući broj članaka posvećen ovoj temi. Slična je situacija i u pogledu edukacije (na osnovnoj i postiplomskoj nastavi) na medicinskim fakultetima. Dakle, utisak je da se o zdravstvenim problemima žrtava trgovine ljudskim bićima još uvek nedovoljno govori u stručnim medicinskim krugovima.

Cilj ovog pregleda nije da pruži pouku lekarima kliničarima o tome na koji način treba da leče i tretiraju pojedina stanja, već da ukaže na to koja se stanja ili specifične povrede ili uopšte pojedini medicinski nalazi mogu, sagledavajući se i tumačeći na odgovarajući način, dovesti u vezu sa trgovinom ljudskim bićima. Dakle, ukoliko se zapitamo šta bi se sve to moglo "otkriti" pregledom pacijenta/pacijentkinje u relativno skromnim ambulatnim uslovima, a što bi pregledanu osobu moglo označiti potencijalnom žrtvom trgovine ljudskim bićima naići će se na mnoštvo odgovora. Kao što je već navedeno, žrtve trgovine ljudskim bićima često su izložene fizičkom zlostavljanju koje ne retko uključuje i brutalno prebijanje, nanošenje teških povreda i rečju može podsećati na torturu kakva se doživljava u oružanim sukobima, pri boravku u logorima, zatvorima i sl. Pregledom pacijenta u ovim slučajevima mogu se otkriti brojne telesne povrede na različitim

delovima tela, najčešće različite starosti (npr. Različito prebojeni krvni podlivi) za koje žrtva po pravilu ne može da da adekvatno objašnjenje o nastanku. Pored toga, povrede mogu biti lokalizovane na takvim delovima tela da npr. ukazuju na odbrambeni karakter povređivanja. Takođe, moguće je utvrditi znake davnašnjeg povređivanja – npr. Koštane ožiljke (kaluse) na rebrima pri rendgenskom pregledu grudnog koša ili organizovani subkapsularni hematomi slezine pri ultrazvučnom pregledu trbuha itd. S obzirom na to da su žrtve trgovine ljudskim bićima, kao što je već bilo reči, često primoravane na prostituciju kod njih se mogu naći brojne posledice koje uključuju, ali se ne ograničavaju na prisustvo polno prenosivih infekcija, prisustvo infekcija koje se mogu preneti i polnim putem (HIV/AIDS, hepatitis B i C), neželjenu trudnoću ili pak posledice brojnih i učestalih prekida neželjenih trudnoća (abortusa). U svakom slučaju, datoj listi potencijalnih zdravstvenih posledica kod žrtvi trgovine ljudskim bićima moraju se pridodati i posledice po mentalno zdravlje koje mogu biti veoma različite. Međutim, autori ovog teksta nisu stručni za oblast mentalnog zdravlja, te se na ovom problemu neće zadržavati. Na dalje, žrtve trgovine ljudskim bićima, zbog specifičnosti životnih uslova sredine u kojoj su često primorane da borave mogu ispoljavati različite poremećaje koji uključuju pothranjenost, hipovitaminoze, avitaminoze, poremećaje rasta i razvoja (kada su žrtve deca u fazi rasta) i dr. Na posletku, sve navedene negativne posledice mogu se javiti udružene s posledicama po zdravlje uzrokovanim zloupotrebom supstanci – alkoholizmom i narkomanijom.

Profesionalci zdravstvene službe – lekari, medicinske sestre/tehničari i drugo zdravstveno osoblje mogu dati svoj doprinos u borbi protiv trgovine ljudskim bićima na taj način što će aktivno raditi na prepoznavanju potencijalnih slučajeva trgovine ljudskim bićima i što će svaki takav slučaj, uz odgovarajuće obrazloženje prijaviti nadležnim državnim organima, pre svega policiji. Naravno, primarna uloga zdravstvene službe je u zbrinjavanju pacijenata i njihovom lečenju i o toj dužnosti ovde nećemo govoriti. Međutim, ukoliko se pri pregledu, na osnovu nalaza, okolnosti ili drugih elemenata posumnja da se radi o žrtvi trgovine ljudskim bićima tu osobu treba detaljno i celokupno pregledati i o tome sačiniti odgovarajuću dokumentaciju. Moramo imati na umu da medicinska dokumentacija nekada može predstavljati ključno dokazno sredstvo u eventualnom sudskom postupku. Naposletku, imajući u vidu da trgovina ljudskim bićima, pored ostalog predstavlja i javno zdravstveni problem, treba da se zapitamo i o tome da li je neophodno da zdravstvena služba evidentira i prati ovu pojavu.

No sada ćemo se vratiti na obavezu prijavljivanja sumnje na to da je naš pacijent/pacijentkinja zapravo žrtva trgovine ljudskim bićima. Moramo se podsetiti na činjenicu da naše zakonodavstvo predviđa obavezu prijavljivanja izvršilaca ili sumnje na izvršenje teških krivičnih dela, dakle onih krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina na više. U ova krivična dela spada i krivično delo trgovine ljudskim bićima, ali i sva krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (silovanje, protivprirodni blud i dr.), kao i neka druga krivična dela. Šta više za lica koja su vršeci svoju profesionalnu dužnost saznala za izvršenje ili izvršioca krivičnog dela (a to su i zdravstveni radnici), a svesno su propustila da prijave krivično delo i

sama se izlažu opasnosti krivičnog progona za krivično delo neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca. Međutim, nije obaveza zdravstvenih radnika da prijave sumnju na trgovinu ljudskim bićima samo zakonske, već je i etičke prirode. Ne retko se dešava da se zdravstveni radnici neosnovano zaklanjaju za profesionalnu (lekarsku) etiku i obavezu čuvanja profesionalne (lekarske) tajne. Tako se navodi da su npr. saznali pregledajući i/ili razgovarajući sa pacijentkinjom/pacijentom da su žrtve trgovine ljudskim bićima, te da nisu prijavili tu činjenicu policiji da ne bi prekršili profesionalnu (lekarsku) tajnu. Međutim, moramo imati u vidu da zdravstvena služba i lekari mogu terapijski delovati i npr. izlečiti ili zalečiti neku infekciju ili posledice povrede kod žrtve trgovine ljudskim bićima. Međutim, niti zdravstvena služba u celini, niti lekar kao njen sastavni deo, mogu tu žrtvu trgovine ljudskim bićima izbaviti od trgovaca, dakle ukloniti je iz sredine u kojoj je nastalo narušavanje njenog zdravlja i/ili je žrtva zadobila povrede. Samim tim, zaštita koju zdravstvena služba može da pruži žrtvi trgovine ljudskim bićima je ograničenog dometa sve dok se u zaštitu žrtve ne uključe i druge službe koje su za to odgovorne u društvu – policija, pravosuđe, služba za socijalni rad i dr. Da bi se ove službe mogle aktivirati i doprineti rešavanju konkretnog problema neko im slučaj mora i prijaviti. Iz navedenog proizilazi da je, pored kako smo već prethodno rekli, zakonske obaveze u radu sa žrtvama trgovine ljudskim bićima prisutna i etička obaveza zdravstvenih radnika (lekara) da svaki sumnjivi slučaj prijave jer je interes prijavljivanja ovde pretežniji od interesa čuvanja profesionalne (lekarske) tajne.

Ako se osvrnemo na zdravstvenu službu uočićemo postojanje brojnih problema koji umanjuju njenu efikasnost u borbi protiv trgovine ljudskim bićima. Ovi problemi mogu biti organizacione prirode – npr. nedovoljna senzibilisanost zdravstvenih radnika i saradnika u vezi s problemima trgovine ljudskim bićima ili nepoznavanja razmera problema, ali problemi mogu postojati i u neposrednom radu sa žrtvama – npr. zbog otežanog kontakta sa žrtvama koje često ne znaju lokalni jezik, ili usled nestrpljivosti policije i/ili istražnih organa da se pregled žrtve što pre okolnača kako bi se sa njom dalje postupalo. Na posletku, zdravstvena služba veoma često nije u mogućnosti da dugoročno prati žrtve trgovine ljudskim bićima i da analizira u kom obimu će posledice po zdravlje ostati prisutne nakon izdvajanja žrtve iz lanca trgovine i primene potrebnih terapijskih intervencija. Ovo stoga što se žrtve trgovine ljudskim bićima često nakon izdvajanja iz lanca trgovine vraćaju u zemlju porekla ili odlaze u treću zemlju, a direktni kontakti i razmena podataka između zdravstvenih službi u ovoj oblasti nije na zadovoljavajućem nivou.

S obzirom na specifičnost tzv. kliničko-sudskomedicinskog pristupa dalje izlaganje će uglavnom biti usredsređeno na ovu oblast. Zadatak kliničkog sudskomedicinskog pregleda je da se kod žrtve utvrde i dokumentuju telesne povrede (i njihove eventualne posledice) po zdravlje žrtve, da se obezbede biološki i drugi materijali za različite analize (npr. traseološke, forenzičko-genetičke, toksikološke i dr.). Međutim, u kliničko-sudskomedicinskom pristupu često se insistira i na pregledu osumnjičenog/osumnjičenih lica, npr. onih koja su nanela neku povredu ili počinila seksualno nasilje nad žrtvom. Ovo stoga što se usled bliskog kontakta žrtve i izvršioca, na telu izvršioca mogu zaostati izvesni tragovi čije

prisustvo se, ukoliko su blagovremeno i adekvatno izuzeti i obezbedeni, može dokazati naučnim metodama. Šta više, u izvesnim slučajevima braneci se, žrtva može naneti telesne povrede napadaču. Dokumentovanjem određenih povreda na telu osumnjičene osobe, nju je katkad moguće nedvosmisleno povezati sa žrtvom i/ili licem mesta izvršenja krivičnog dela.

Prilikom kliničkog sudskomedicinskog pregleda neophodno je izvršiti detaljan i sveobuhvatan telesni pregled. Sve promene, a naročito povrede koje se ustanove potrebno je opisati u skladu s određenim principima i standardima (lokalizacija, oblik, veličina i karakteristike promene/povrede). Ustanovljeni nalaz poželjno je prikazati shematski na skici tela, odnosno dela tela. Skiciranje povreda u pojedinim slučajevima može da dá izvestan uvid u distribuciju povreda na telu jedne osobe što je od krucijalne važnosti za analizu mehanizma povređivanja. Iako detaljno opisane, povrede najbolje ostaju zabeležene fotografisanjem. Moramo imati u vidu da se najveći broj različitih vidova mehaničke i fizičke traume koji se viđa kod većine žrtava trgovine ljudskim bićima usled svog karaktera gubi u relativno kratkom vremenu nakon nastanka, a da pri tome za ovim povredama ne zaostaju nedvosmisleni znaci njihovog nekadašnjeg postojanja kao što je to npr. slučaj zaostajanja ožiljaka nakon sekotina. Stoga je, slobodno se može reći, od ključnog značaja da se ustanovljene povrede dokumentuju fotografisanjem. Potrebno je da se naglasi da fotografije povreda ne predstavljaju supstituent za njihov pisani opis, već su po pravilu komplementarne sačinjenim izveštajima o pregledu. Sastavni deo kliničkog sudskomedicinskog pregleda predstavlja izuzimanje i obezbeđivanje tragova, npr. briseva telesnih otvora, podnokatnog sadržaja, dlaka, krvi i dr. Na osnovu adekvatno obavljenog i dokumentovanog kliničko-sudsromedicinskog pregleda, odnosno na osnovu nalaza moguće je, pre svega, dokazati postojanje telesnih povreda. Ovde se, pored ostalog misli i na povrede koje su relativno beznačajne u kliničkom i terapijskom smislu (npr. male polumesečaste, crtaste oguljotine kože koje su mogle nastati dejstvom noktiju napadača na telu žrtve). Međutim, bez obzira na mali klinički značaj ovih povreda, njihov forenzički značaj katkad može biti ogroman – npr. oguljotine za koje se utvrdi da su nastale dejstvom noktiju omogućavaju izvođenje zaključka o tome da je napadač držao žrtvu i sl. Takođe, kvalitetno dokumentovanje i utvrđivanje postojanja telesnih povreda uopšte olakšavaju izvođenje o zaključku težine telesnih povreda (kvalifikacija povreda). Na osnovu distribucije, vrste, rasprostranjenosti i drugih karakteristika povreda koje su ustanovljene pregledom neke osobe moguće je izvoditi zaključke o mehanizmu povređivanja, odnosno načina na koji se neki događaj (u toku koga je došlo do povređivanja) odigrao.

Ako se osvrnemo na dosadašnju, odnosno aktuelnu praksu u radu lekara kliničara sa žrtvama nasilja, uključujući i žrtve trgovine ljudskim bićima uočićemo da su lekarski izveštaji najčešće nezadovoljavajući jer sadrže nepotpune i nekonkluzivne opise povreda. Po pravilu ova dokumentacija ne sadrži shematski prikaz povreda niti fotografije. Takođe, potrebno je naglasiti da u oblasti dokumentovanja telesnih povreda ne postoje odgovarajući protokoli niti vodiči dobre prakse za lekare. Slična situacija se može naći i u drugim državama i moglo

bi se reći da je univerzalni problem to što medicinska dokumentacija o telesnim povredama koju sačinjavaju lekari kliničari, odnosno lekari bez odgovarajućeg sudskomedicinskog znanja i obuke, ne zadovoljava.

Klinički sudskomedicinski rad u slučajevima sumnje na trgovinu ljudskim bićima možemo radi operacionalizacije podeliti u sledeće faze:

- Klinički pregledi žena žrtava
- Obezbeđivanje materijala za traseološku analizu
- Obezbeđivanje materijala za toksikološku analizu
- Utvrđivanje – procenjivanje životnog doba
- Obezbeđivanje materijala za skrining krvnih i polno prenosivih infekcija
- Klinički pregledi osumnjičenih

Ciljevi kliničkog pregleda žena žrtava trgovine ljudskim bićima su da se utvrde i dokumentuju telesne povrede, odnosno njihove posledice, zatim da se utvrde i dokumentuju znaci eventualnog skorašnjeg prekida trudnoće (pobačaja), kao i da se utvrde i dokumentuju znaci eventualnih analinih penetracija, posebno ukoliko se radi o slučajevima ponovljenih penetracija. Pored toga, pri pregledu osobe za koju se sumnja da je žrtva trgovine ljudskim bićima potrebno je uzeti i obezbediti odgovarajuće uzorke biološkog porekla što uključuje briseve telesnih otvora, uzorke dlaka, krvi i sl. Laboratorijskom analizom ovih materijala moguće je, pored ostalog, utvrditi da li je npr. pregledana osoba imala seksualni kontakt s određenom osobom. Ukoliko se pri kliničkom pregledu obezbede odgovarajući biološki materijali, najčešće uzorak venske krvi i mokraće moguće je, kada to potrebe nalažu, izvršiti hemijsko-toksikološku analizu kako bi se utvrdilo da li je žrtva bila pod dejstvom neke hemijske supstance, npr. narkotika ili alkohola.

U jednom broju slučajeva žrtve trgovine ljudskim bićima bivaju otkrivene bez bilo kakvih ličnih, odnosno identifikacionih dokumenata. U toj situaciji istražni organi se mogu suočiti sa činjenicom da ne mogu da utvrde životno doba (starost) osobe ili pak mogu izražavati određeno nepoverenje prema podatku o životnom dobu koji dobiju od žrtve. Ovo stoga što se dešava da žrtve smatrajući da je to povoljnije po njih teže da prikažu da su mlađe ili starije kako bi se na njih npr. primenjivale zakonske odredbe za maloletna lica i sl. Kliničkim sudskomedicinskim pregledom u ovim slučajevima moguće je na osnovu određenih elemenata kliničkog nalaza (prisustva i stepena razvoja sekundarnih seksualnih karakteristika), stomatološkog pregleda (ritma nicanja zuba) i rendgenskog snimanja (analiza stepena okoštavanja, odnosno završetka faze rasta kostiju) izvršiti procenu životnog doba. Ove procene daju zadovoljavajuću preciznost naročito u odnosu na određivanje da li je pregledana osoba životnog doba oko 14, 18 ili većeg od 22 godine.

Naposletku, klinički pregled žrtve trgovine ljudskim bićima predstavlja adekvatnu priliku da se izvrši testiranje (skrining) na polno prenosive infekcije (sifilis, gonoreja, hlamidija), kao i na druge infekcije koje mogu biti prenete posredstvom polnog kontakta (HIV/AIDS, hepatitis B i C). Rezultati ovih analiza mogu poslužiti kao osnova za ponovno testiranje (nakon protoka maksimalnog inkubacionog perioda) kako bi proverilo da li je kod npr. žrtve trgovine ljudskim

bićima koja je bila primorana na prostituciju, dakle koja je u određenom vremenskom periodu bila izložena rizičnim polnim kontaktima, došlo do infekcije. Važnost ovakvog podatka je višeslojna – pre svega za samu žrtvu kojoj je potrebna adekvatna pomoć u slučaju da je inficirana, zatim, s aspekta javnog zdravlja i epidemiologije moguće je potpunije sagledati podatke o kretanju ovih infekcija u populaciji. Naposljetku, u izvesnim slučajevima činjenica da je neka osoba inficirala drugu osobu kakvim teškim oboljenjem (npr. HIV/AIDS infekcija) može predstavljati krivično-pravno posmatrano podatak od značaja za vođenje postupka.

Potrebno je napomenuti da je u izvesnim slučajevima veoma korisno da se izvrši i pregled lica osumnjičenih za izvršenje krivičnih dela, npr. silovanja, protivprirodnog bluda i dr. U suštini, sudskomedicinski posmatrano, u svim slučajevima u kome su žrtva i izvršilac ostvarili neposredni kontakt (npr. pri polnom odnosu, nanošenju povreda, odbrani od povređivanja i dr.) realno je za očekivati da i na telu izvršioca mogu odgovarajućim metodama biti utvrđene telesne povrede koje žrtva može naneti braneći se, kao i odgovarajući tragovi biološkog porekla koji će izvršioca povezati sa žrtvom i/ili licem mesta. Dakle, imajući prethodno navedeno u vidu, veoma je preporučljivo da se izvrši odgovarajući kliničko-sudskomedicinski pregled osoba osumnjičenih da su izvršile krivično delo.

U zaključku ovog pregleda napomenućemo da se primenom kliničko-sudskomedicinskog pristupa u radu sa žrtvama trgovine ljudskim bićima postiže standardizacija pristupa pregledu uz korišćenje jedinstvenog protokola. Kada se pregled sveobuhvatno obavi, a nalaz adekvatno dokumentuje po pravilu nije potrebno njegovo ponavljanje čime se u značajnoj meri smanjuje sekundarna viktimizacija žrtve. S obzirom na to da su nalazi kliničko-sudskomedicinskog pregleda dobro dokumentovani, oni mogu predstavljati kvalitetno dokazno sredstvo u sudskom postupku. Na posletku, medicinske činjenice ustanovljene na ovaj način mogu se koristiti i za procenu stepena nematerijalne štete koju je žrtva trgovine ljudskim bićima pretrpela.

Miša Stojiljković
Radio B 92

TRGOVINA DECOM I MEDIJI

Trgovina decom je gotovo marginalna tema u domaćim medijima. Novinski tekstovi i prilogi u elektronskim medijima veoma su retki, a i kada ih ima, obično su negde u dnu strana ili pred sam kraj informativnih emisija. Uostalom, trgovina decom podjednako je (ne)zastupljena u domaćim medijima kao i bilo koja druga tema koja se tiče dece i dečjih prava. U programima za odrasle deca se gotovo i ne pominju, osim kada se desi neka nesreća ili težak slučaj nasilja, dok u dečjim programima na TV stanicama dominiraju crtani filmovi (često prepuni nasilja), dečje serije i razni kvizovi i igre. Obrazovni program Televizije Beograd, koji je nekada bio zaista vrhunski, sada je samo sopstvena bleđa senka. Slično je i s novinama koje imaju dečje strane (obično je to samo jednom nedeljno, i to u retkim dnevnim listovima).

Među brojnim razlozima slabe zastupljenosti dece u medijima, jedan je nedovoljna svest o tome da su deca ravnopravni i punopravni članovi društva, a drugi je i veoma mali broj novinara specijalizovanih za ovu oblast. Doduše, stanje u našem novinarstvu je takvo da, zbog veoma loših ekonomskih uslova, redakcije često nemaju dovoljno ljudstva da pokriju ni glavne političke događaje, a kamoli »tamo neka dečja prava«. Takođe, pored gorućih društvenih pitanja kao što su približavanje Evropskoj uniji, tranzicija, odnosi Srbije i Crne Gore, budući status Kosova i odnos prema zločinima iz prošlosti, za mnoge druge važne teme, pa tako i dečja prava, gotovo da i nema mesta.

Slično je i kada je u pitanju trgovina decom. O njoj se govori sporadično, samo u slučajevima kada se otkrije neka žrtva »trefikinga« ili kada neka međunarodna ili nevladina organizacija održi skup o trgovini ljudima. Prethodnu tvrdnju najbolje ilustruju primeri iz dnevnih novina. U Medijskoj dokumentaciji »Ebart« može se videti da su, na primer, u martu 2004. godine, dnevne novine o trgovini decom pisale početkom i krajem meseca. Trećeg marta svi listovi su pisali o okruglom stolu koji je prethodnog dana organizovala nevladina organizacija »Save the children«. Potom o ovoj temi nije pisano ništa do 25. marta iste godine, kada su sve novine izvestile o konferenciji o trgovini ljudima koju je u Beogradu organizovao Pakt za stabilnost u jugoistočnoj Evropi. Onda ponovo ništa sve do kraja juna 2004., kada o trgovini decom opet pišu sve novine, i to povodom izveštaja koji je objavilo Viktimološko društvo Srbije, pa onda opet ništa do 4. avgusta kada su svi pisali o početku kampanje »Čuvaj se« koju su tada pokrenuli Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i nevladina organizacija »Beosupport«. Tokom prva tri meseca 2005. godine pisani su tekstovi o protestu roditelja koji traže svoju decu za koju sumnjaju da su im ukradena odmah po rođenju, o internet sajtu za ponalaženje nestalih beba i o predlogu da se u Skupštini Srbije formira anketni odbor koji će ispitati ove navode.

Već iz ovih primera jasan je obrazac po kome se u medijima tretira trgovina decom. Novine i elektronski mediji samo »reaguju« na događaje, a retko istražuju ovu

temu. Možda je to i dobar pokazatelj za sve organizacije koje su uključene u borbu protiv trgovine decom, da malo češće organizuju skupove, okrugle stolove i konferencije za novinare, kako bi doprineli većoj propraćenosti ove teme u medijima.

Dobro, nije baš sve tako crno. U svim dnevnim listovima i nedeljnicima tokom poslednjih nekoliko godina bilo je i ozbiljnih i sveobuhvatnih tekstova o trgovini ljudima uopšte, pa u okviru te teme i o trgovini decom, što je doprinelo podizanju nivoa svesti u javnosti o ovom problemu. Takođe, u proteklih 5 godina organizovani su i brojni seminari i edukacije novinara o ovom fenomenu, tako da oni sa više kompetencije prate tu oblast, ali i dalje im se potkradaju greške u izveštavanju.

Najčešći slučaj je da se ne štiti identitet žrtve i da se o njoj piše s punim imenom i prezimenom, pa čak i sa slikom, što samoj žrtvi može samo da šteti. Naravno, daleko od toga da iskustva žrtava ne treba prenositi. Itekako treba, da bi se javnost što bolje upoznala sa svim aspektima trgovine ljudima, ali uz poštovanje nekih pravila i maksimalnu zaštitu žrtve. Za početak, nikako ne treba navoditi njeno ime i prezime, niti objavljevati sliku. U elektronskim medijima, preporučuje se da se izmeni i boja glasa žrtve i da se njeno lice zamrači kako niko ne bi mogao da je prepozna. Ako je žrtva iz nekog malog mesta možda ne bi trebalo navoditi ni o kom mestu je reč, jer je jedan od problema s kojim se žrtve trefikinga suočavaju odbacivanje od okoline, izolacija i stigmatizacija. Takođe, uvek treba imati na umu da medije prate i kriminalci koji se bave trgovinom decom i ljudima, pa bi i oni mogli da prepoznaju svoju bivšu žrtvu i možda probaju da joj se osvete zato što je svojom pričom ugrozila i njih.

Veliki deo javnosti smatra da je najveći problem u vezi s medijskom prezentacijom trgovine ženama – senzacionalizam. To su istakli gotovo svi učesnici nedavno održanih seminara u organizaciji Centra za prava deteta – predstavnici policije, centara za socijalni rad, pravnici, sudije, zdravstveni i prosvetni radnici. Doduše, svi oni se slažu da mediji treba da govore o trgovini decom, ali da njihova uloga treba da bude prvenstveno edukativna, jer javnost u Srbiji i dalje malo zna o ovom fenomenu. A morala bi da zna više jer podaci pokazuju da su deca sve češći »klijenti« Skloništa za žrtve trgovine ljudima. Tokom 2004. i u prvih šest meseci 2005. godine bilo ih je ukupno 29. Od tog broja najviše je devojčica i devojaka koje su bile prisiljavane na prostituciju – njih 21. Alarmantan je i podatak da je sve više žrtava iz Srbije.

Najčešći primer senzacionalizma u štampanim medijima jeste objavljivanje fotografija nagih devojaka uz tekstove o trgovini ženama (u vreme pisanja ovog teksta, poslednji primer je bio iz nedeljnika NIN, od 14. jula 2005). Urednici verovatno smatraju da će takve fotografije privući pažnju čitalaca, ali zaboravljaju da na taj način njihove asocijacije usmeravaju u potpuno pogrešnom smeru. Tako se, naime, trgovina decom i ženama izjednačava s prostitucijom, a jedna od stvari na kojoj insistiraju svi koje se bave prevencijom trefikinga jeste upravo ta, da nikako ne treba izjednačavati te dve pojave. Žrtve trgovine se na različite, ponekad veoma surove, načine primoravaju da se bave prostitucijom.

Oni koji se bave prevencijom trgovine ljudima, posebno pripadnici nevladinih organizacija, žale se da novinari stalno insistiraju na razgovoru sa žrtvama. Najčešći argument novinara je da su upravo ti razgovori najprivlačniji za čitaoce, slušaocce ili gledaoce koji će se kroz konkretan primer najlakše identifikovati sa žrtvom i

njenom pričom. Kontraargument glasi da se žrtva na taj način traumatizuje jer se primorava da kroz priču o svojim iskustvima ponovo proživljava sve neprijatnosti i traumatične događaje koje je doživela dok je bila zarobljena. Istina je, doduše, i to da samo kroz priču o tome (pre svega u radu s psiholozima), ona može da se suoči s »demonima iz prošlosti« i manje ili više uspešno prevaziđe svoje probleme, ali novinar nikad ne može znati kako će njegova sagovornica (gotovo sve žrtve trgovine su ženskog pola) reagovati na neko konkretno pitanje.

Ovaj problem može se rešiti jedino odgovornim novinarstvom i poštovanjem ljudskih prava žrtve. Ako je neko rešio da priča o svemu kroz šta je prošao i o nasilju koje je doživeo, onda se on/ona mora maksimalno zaštititi. To iskustvo je dragoceno za sve koji će pročitati članak u novinama ili videti i čuti prilog na televiziji ili radiju. Potencijalne žrtve saznaće nešto novo i biće više na oprezu, a roditelji će moći bolje da zaštite svoju decu. Upravo zato i novinar mora maksimalno da zaštiti svoju sagovornicu, tako što neće otkriti njen identitet, ali i tako što će joj prepustiti kontrolu nad razgovorom i mogućnost da prekine onda kad ona to želi. (Meni se jednom desilo da sam prekinuo razgovor sa žrtvom trgovine ženama pre kraja jer mi je moja sagovornica pokazala kako joj se još uvek tresu ruke svaki put kada je u društvu muškarca, iako je tada bilo prošlo skoro dve godine od kako je pobjegla iz bordela u kom je bila zarobljena.) Ukoliko je moguće, to jest, ukoliko je žrtva dovoljno psihički spremna, najbolje je razgovor obaviti iz više susreta ili uz kraće pauze, jer ipak je od našeg teksta ili priloga važnije psihičko stanje sagovornice.

Naravno, važna je i poruka koju svojim tekstom ili prilogom šaljemo, a pitanje je kakvu ćemo poruku poslati ako ne naglasimo razliku između trgovine ženama i prostitucije ili ako uz tekst objavimo sliku gole žene kako se uvija oko šipke, samo da bismo privukli pažnju čitalaca.

Budući da su retke žrtve koje žele javno da pričaju o svojim iskustvima, moraju se naći i drugi uglovi iz kojih se tema trgovine decom može obrađivati, a oni su brojni. Samo neki od njih su: oblici trgovine ljudima, načini vrbovanja žrtava, finansijski aspekti trefikinga, sudski procesi i postupci, korupcija (u policiji i pravosuđu) i trgovina ljudima, međunarodna policijska saradnja, reintegracija žrtava u društvo, prevencija itd. Budući da ovde govorimo o trgovini decom, posebno treba obratiti pažnju na to da su u pitanju maloletne osobe, zbog čega je način medijske prezentacije ove teme još važniji.

Uostalom, kao što sam već pomenuli, čini mi se da u našoj zemlji deca uopšte nisu prepoznata kao posebna društvena grupa i kao punopravni subjekti ovog društva i da su zato tako slabo zastupljena u medijima. Šta više, deci je, zbog nemogućnosti da »sama sebe zastupaju«, čak i više potrebna zaštita i briga odraslih, pa tako i mnogo veća zastupljenost u medijima. Zato smatram da bi sve organizacije koje se bave decom i dečjim pravima trebalo da pojačaju svoje aktivnosti na edukaciji javnosti i podizanju svesti o ulozi dece u društvu. Doduše, na tome bi trebalo da porade i sami novinari i mnogo više se zainteresuju za decu kao temu svojih istraživanja. A koliko je to interesovanje, najbolje govori podatak da na veoma važnoj dvodnevnoj konferenciji o potrebi uvođenja dečjeg ombudsmana koja je pre dva meseca održana u Beogradu, gotovo da i nije bilo novinara.

Tanja Zogović
Centar za prava deteta, Beograd

INTERNET – OPASNOSTI I POTENCIJALNE KORISTI

Kratka istorija Interneta

Kasnih 1960-ih godina vlada SAD ohrabrila je razvoj kompjuterske mreže koja bi bila operativna i nakon eventualnog nuklearnog napada, takozvane DARPA-net (Defense Advanced Research Projects Network) – Odbrambene mreže naprednih istraživačkih projekata. Ta mreža je međusobno povezivala različite akademske institucije i istraživačke kapacitete u privatnom sektoru.

U godinama koje slede, Internet, kako su mrežu počeli da nazivaju, korišćen je za razmenu podataka između međusobno udaljenih kompjuterskih sistema.

Radeći u Evropskom centru za nuklearna istraživanja u Ženevi (CERN), Tim Berners Lee je 1989. godine postavio radni model međusobnog povezivanja dokumenata upotrebom hiperteksta. Taj model postaje poznat pod nazivom World Wide Web i vrlo brzo zamenjuje ranije pokušaje da se dokumenti razmenjuju i naširoko dele.

Do tada, upotreba svih tih sredstava bila je ograničena na svet strogo tehnički obrazovanih pojedinaca. Krajem 80-ih prepoznate su komercijalne vrednosti kompjutera i ubrzo dolazi do stvaranja računara prihvatljivih i za rad netehničkim licima.

Često se pojmovi sajberkosmosa, infosfere i interneta mogu čuti, a mnogi ih mešaju. Činjenica je da je Internet sastavni deo ova prethodna dva. Sajberkosmos uključuje i sve ostale kompjuterske i telekomunikacione sisteme koji koriste drugačije standarde prenosa podataka: telefonske mreže, TV, radio, mreže privatnih baza podataka i sve ostale vojne, obaveštajne, policijske, bankovne i finansijske mreže.

Infosfera je više filozofski pojam, postavljen tako da predstavlja jedan od delova biosfere.

U svrhu razjašnjenja pojmova, treba spomenuti i dva bliska rođaka Interneta: intranet i ekstranet.

Intraneti predstavljaju mreže koje koriste iste tehnologije kao i Internet, ali su sa ograničenim pristupom za isključivo autorizovane korisnike. Takve mreže se koriste samo unutar kompanija i organizacija. Ekstraneti su mreže sa ograničenim pristupom za autorizovane korisnike iz drugih kompanija i organizacija, koji dele informacije.

Pojam Internet

Postoje mnoga gledišta o tome šta je zaista Internet i svako od njih zavisi od toga ko posmatra.

Sa tačke gledišta netehničkog lica Internet se može slikovito predstaviti kao veliki grad, samo bez fizičkih manifestacija, tzv. Virtuelni grad. U njemu se nalaze mnoge jedinice i tela koja možemo naći i u pravom gradu: biblioteke, banke i druge finansijske institucije, kiosci sa štampom, izdavačke kuće, prodavnice, radio stanice i televizijski kanali, hobi klubovi, reklamne kuće itd.

To je snažno demokratsko okruženje u kome dominira sloboda govora.

To takođe znači da svako može postati izdavač na primer, premošćavajući tradicionalne procedure uređivanja, kao i to da informacije koje se mogu naći na Internetu variraju od autoritativnih i validnih, pa do bizarnih ili apsurdnih, koje uključuju mnogo toga uvredljivog i/ili nezakonitog, kao što su pornografija i piratizovani materijal.

Posmatrajući Internet kao grad, primećujemo da je jedinstven i po tome što nema ni vladu, ni policiju, a vrlo malo i zakona. Kriminal je tu visoko profitabilna delatnost i ima mnogo oblika, npr. krađa i zloupotreba platnih kartica i ličnih podataka, krađa intelektualne svojine, druge prevare u vezi s novcem, kao i ostala kriminalna dela.

Sa tačke gledišta tehničkog lica Internet je mreža međusobno povezanih mreža i koristi TCP/IP (Transport Control Protocol/Internet Protocol), http (HyperText Transfer Protocol) protokole i ostale slične standarde.

Ostala gledišta su ekonomsko (Internet kao ekonomsko, trgovačko telo za sebe, sa razvijenim B2C – business-to-consumer i B2B – business-to-business tipovima trgovine), pravno (u smislu pronalaženja novih načina da se zakonski regulišu kršenja mnogih prava, itd.), političko (u smislu distribuiranja političke moći na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, ubrzanog razvoja pojedinih delova sveta, itd.), globalističko (po kome se Internet posmatra kao ostrvo u Moru znanja).

Definicije dečje pornografije

Postoji izvestan broj definicija dečje pronografije, a najčešće se spominju, pored opšte rečničke, i definicije koje daju Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, Specijalistička grupa Interpola, pokret ECPAT (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes), Konvencija o Sajber kriminalu Saveta Evrope.

Sličnosti u definicijama

Očigledne su. Svaka govori o vizuelnim slikama ili opisima ili prikazima seksualne aktivnosti koja uključuje dete ili maloletnika. Svaka definicija pretpostavlja da se dečja pornografija može naći na različitim medijima. Svaka definicija naglašava seksualnu prirodu prikaza i, kao takva, nastoji da odvoji dečju pornografiju od, npr. potpuno bezazlene slike dece na plaži, u porodičnom okruženju, gde dete može biti delimično ili potpuno razodeveno. Naglašavajući seksualnu prirodu prikaza, ove definicije nam, takođe, pomažu da razdvojimo pornografiju od obične nagosti, klasične ikonografije (dece kao Kupidona, i sl.) ili drugih umetničkih formi.

Otežavajuća okolnost pri ujednačavanju definicija je različitosti među kulturama – šta se u jednoj kulturi smatra pornografskim, u nekoj drugoj je u potpunosti prihvatljivo.

Razlike u definicijama

Dok jedne definicije teže da obuhvate svaki vid vizuelnog prikaza i/ili audio materijala, druge isključuju umetničke slike i crteže, a neke isključuju i tekstove (na primer, tekstovi koji opisuju ili raspravljaju o temama u vezi sa dečjom pornografijom nisu nezakoniti u Ujedinjenom Kraljevstvu, postoji i pretpostavka da i crteži ili slike za koje se utvrdi da imaju umetničku vrednost mogu biti izuzeti). Neki pravni sistemi isključuju stripove, crtane filmove i «generisane» slike jer stvarno dete nije bilo subjekt seksualnog zlostavljanja.

Definicija koju daje Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, čini se da može biti najprihvaćenija, iako ne spominje pseudo pornografiju i generisane prikaze u kojima nije učestvovalo stvarno dete.

Pravna regulativa

Na međunarodnom planu se sledećim dokumentima na posredan ili neposredan način reguliše oblast zloupotrebe dece u komercijalne svrhe:

- Konvencija o pravima deteta - članovi 34 i 19 - Ujedinjene nacije, 1989., Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji Agenda za Akciju - usvojena na Prvom svetskom kongresu protiv komercijalne seksualne zloupotrebe dece, 1996.
- Konvencija 182, Međunarodna organizacija rada, 1999.
- Konvencija o Sajber kriminalu - član 9, Savet Evrope, 2001;

a na nacionalnom nivou relevantan je član 111a Krivičnog zakona RS.

Štetnosti dečje pornografije

Zločin i prikaz zločina

Uopšteno govoreći, dečja pornografija je sama po sebi zločin, a ona je takođe i prikaz zločina. Ona je u isto vreme i vid zloupotrebe dece, a takođe i prikaz zloupotrebe, čije su posledice vrlo dobro poznate i shvaćene. Prema nekim studijama,⁷⁰ oko 50% dece koja su seksualno zlostavljana prolazi kroz depresiju, posttraumatske poremećaje, poremećaje u ponašanju ili kroz kombinaciju tih poremećaja.

Veliki značaj se pridaje identifikovanju i izbavljanju dece žrtava dečje pornografije. U pokušaju da identifikuju decu žrtve, različite snage zakona eksperimentišu s različitim pristupima, ali jasno je da su svi ti pokušaji skopčani sa teškoćama. Neki slike te dece distribuiraju centrima za socijalni rad ili školama, u

70) Child Sexual Abuse, Informing Practice from Research, Jones and Ramchandani, UK Department of Health, 1999.

nadi da će neko možda prepoznati to dete. Ovo se ne smatra najprikladnijom metodom jer može dovesti do daljnjeg traumatizovanja deteta zbog širenja broja posmatrača slike, ali u nekim zemljama je ova metoda korišćena, npr. u Nemačkoj.

Centralizovane automatizovane baze podataka s tehnologijom prepoznavanja digitalnog uzorka su ustanovljene kako bi pomogle kako u identifikaciji žrtava, tako i u monitoringu novog materijala koji se pojavljuje na tržištu.

Vrlo je jaka veza između posedovanja dečje pornografije i zloupotrebe/zlostavljanja deteta. Razna istraživanja u SAD (Čikaška policija 1984, Carina SAD, Služba poštanske inspekcije SAD) pokazuju da osoba koja poseduje dečju pornografiju je vrlo verovatno već aktivni zlostavljač, ili je na putu da to postane.

Obim dečje pornografije i njena komercijalna dimenzija

Odeljenje za obscene publikacije policije grada Mančestera je u 1995. godini zaplenilo ukupno 12 pornografskih prikaza sa decom i svi su bili ili u formi fotografija ili video snimaka. U 1999. g. pak, isto odeljenje je zaplenilo 41 000 pornografskih prikaza sa decom, i svi, osim 3, bili su na kompjuterima, većina «skinuta» sa Interneta. Policije i drugih zemalja imaju slične podatke.

Ne može se sa sigurnošću govoriti o obimu dečje pornografije. Zbog svoje nezakonitosti, niko od uhapšenih ili privedenih neće priznati tačan broj zapisa. Štaviše, procenjuje se da je dužina «optičaja» jedne slike između 20 i 30 godina.

Nekada su dečju pornografiju u najvećoj meri proizvodili amateri, kao nus-produkt zlostavljanja. Danas je to jedna od delatnosti organizovanog kriminala.

Industrija dečje pornografije je međunarodna i visoko komercijalna. Procenjuje se da je samo u SAD tržište «vredno» 2-3 milijarde dolara godišnje.

Uobičajeni oblici dečje pornografije

Sa naletom novih tehnologija u oblasti digitalne fotografije i elektronskog prenosa podataka, tradicionalni i uobičajeni vidovi proizvodnje dečje pornografije su u opadanju, mada Carina SAD i Služba poštanske inspekcije i dalje izveštavaju o tome da zaplenjeni materijal sadrži ili je povezan sa video snimcima kućne izrade i da se mnogi pornografi u razmeni materijala još uvek oslanjaju na poštanske službe, naročito u delovima sveta gde Internet nije široko rasprostranjen i dostupan.

Davno ustanovljeno tržište dečje erotike i pornografije nastavlja da cveta u mnogim državama, pomerajući granice toga šta je pornografski a šta ne, pa tako igračke, igre i igrice, katalozi, erotska literatura i stripovi bivaju dostupni širom sveta.

Poslednjih godina Rusija je postala drugo najveće izвориšte dečje pornografije, odmah posle SAD, a pretpostavlja se da mnogo materijala koji se vodi kao da je iz Rusije, u stvari potiče iz zemalja u tom regionu.

Uticaj novih tehnologija

Video kamere, video rekorderi, kompjuteri, mobilni telefoni, skeneri, digitalne kamere i slične tehnologije postaju sve jeftinije i dostupnije. To je dovelo do

masovnije produkcije i distribucije, a i do većih mogućnosti za skladištenje materijala.

«Morphing» lii pseudo pornografija

U nekim zemljama definicija dečje pornografije se bazira na tome da je stvarno dete uključeno u to. Međutim, danas, kada kompjuterska tehnologija omogućava manipulacije slikama, stvaranje pseudo pornografije (morphing) je vrlo lako, i trebalo bi to uzeti u obzir, jer je teško razlikovati realne od generisanih prikaza.

Civilizovano društvo jasno je saglasno u tome da je prikaz dece kao seksualnih objekata neprihvatljiv i to ne samo zbog opšte direktne štete koje to nanosi deci žrtvama, već i zbog toga što dečja pornografija može dovesti do smanjenja osetljivosti odraslih i motivacije za dalje nasilno ponašanje prema deci. I zbog toga je svejedno da li su prikazi kompjuterski generisani ili realni.

Uticao Interneta

Internet nije više medijum akademskog tipa, samo za odrasle. Sada je to proizvod koji je u skoro svakom domu, koji koristi skoro svaki član porodice.

Nijedna nova tehnologija do sada nije doživela takav brzi razvoj i popularizaciju kao što je Internet. Po ceni lokalnog poziva može se primiti poruka manje-više istovremeno kada je i poslata, može se primati i emitovati zvuk i slika, skladištiti nebrojene količine informacija i, ukoliko se koriste već naširoko dostupne kamere i skeneri, može se u bilo kojoj kući ili kancelariji stvoriti u potpunosti opremljen prostor za multimedijalne delatnosti.

Za samo osam godina Internet je od čudne mreže koju su koristili samo pojedinci postao najšire sredstvo masovne komunikacije, koje na mnoge načine restrukturira mnoge oblasti socijalnog, kulturnog i ekonomskog života u industrijalizovanim zemljama.

Podaci iz marta 2005.⁷¹ kažu da u svetu nešto više od 888 miliona ljudi koristi Internet, što predstavlja 13,9% ukupne svetske populacije. Prvih pet zemalja po broju korisnika Interneta su SAD, Kina, Japan, Nemačka, Indija. U Evropi, Nemačka, Velika Britanija i Italija drže primat po broju korisnika, tačnije, 83,1% ukupnih evropskih korisnika živi u Evropskoj zajednici. U Srbiji se beleži broj od 847 000 korisnika, što je 7,9% od ukupnog broja stanovništva Srbije i Crne Gore, a 0,3% od ukupnog broja korisnika u Evropi, a porast broja korisnika u poslednjih 5 godina je 111,8%.

U mnogim zemljama Internet je integrisan u obrazovne sisteme, a zna se da su deca najadaptibilnija na nove tehnologije, pa zato oni i predstavljaju grupu korisnika Interneta koja najbrže raste. I baš zbog toga Internet predstavlja magnet za sve one koji imaju nameru da deci prikažu pornografiju ili da ih namame i u stvarnom svetu zloupotrebe, ili oboje.

Policije širom sveta primećuju veliki premeštaj sa «štampane» dečje pornografije na Internet. Ranije je bilo jako teško i rizično doći do dečje pornografije jer se

71) www.internetworldstats.com

moralo ići u seks šopove ili video klubove, gde je postojala mogućnost da se bude viđen, ili ukoliko je poštanska isporuka u pitanju, postoji rizik da se dođe do počinioaca preko adrese, itd. Internet uklanja te barijere, pa je više ljudi u iskušenju da se uključi u to.

Dečjom pornografijom se trgovalo uz pomoć skoro svih tehnologija dostupnih na Internetu, ali postoje tri osnovne tačke pristupa: veb, njuzgrupe i čet rumovi.

World Wide Web

Veb je izvor dečje pornografije, ali ne glavni. U studiji koju je sproveo Univerzitet u Korku u Irskoj, od juna do novembra 1997. g., seksualizovane slike maloletnika na vebu uglavnom su poticale iz Japana, zatim iz SAD, pa iz UK. Sa promenama u japanskom zakonodavstvu, ove brojke su drastično opale.

Newsgroups

Njuzgrupe su i dalje osnovni izvor javno dostupne dečje pornografije na Internetu. Njuzgrupe su slične oglasnim tablama na koje ljudi s istim interesovanjima mogu razmenjivati informacije i podatke tako što ih objave u specifične grupe čije ime obično ima veze s dotičnom temom.

Četrumovi – «pričaonice»

Četrumovi su mesta na kojima zlostavljači traže decu ili gde dolaze da razmenjuju materijal, trguju njime ili ga na drugi način pribavljaju.

Zlostavljač će ući u četrum u kome će, pretpostavlja, pronaći dete. On možda neće odmah stupiti u razgovor koji se vodi, već će posmatrati njegov tok sve dok ne uoči nekoga ko bi mogao biti dete, ili posebno ranjivo dete, što zaključuje na osnovu razgovora. Zatim, on pokušava da se sprijatelji s detetom, možda se pretvarajući da je i sam dete koje ima iste brige i interesovanja. Sledeći korak je taj da zlostavljač navodi dete da pređu u «privatni» četrum, gde će samo njih dvoje obavljati razgovor. U jednom trenutku će razmeniti email adrese, a možda i brojeve mobilnih telefona za razmenu SMS poruka ili direktan razgovor. Zlostavljač tako uvlači dete u svoju mrežu i može se desiti da ohrabri dete da napravi pornografske fotografije sebe samog/same ili sa svojim prijateljima. Jednom kada «grabljivica» dođe u posed takve fotografije, on počinje da ucenjuje dete, koje zbog straha od roditelja/staratelja pristaje na sve. Konačno, sastanak u stvarnom svetu može biti upriličen ako zlostavljač odluči da i dalje zloupotrebljava dete.

“Umrežavanje”

Tehnologija koju je koristio vebsajt Napster omogućavala je ljudima da razmenjuju muzičke zapise po celom Internetu. Ta tehnologija dopušta svakome ko ima vezu sa Internetom da bude i server i klijent istovremeno, tako da se direktno mogu vezati za računare drugih ljudi, zaobilazeći usluge neke treće strane. Pretpostavlja se da dečji pornografi uveliko koriste ovo kako bi direktno međusobno komunicirali, tako smanjujući mogućnost detekcije.

Blogovi

Blogovi predstavljaju ličnu hroniku individue (ponekad i više lica) u formi analiza, kritika, stavova, iskustava, emocija i pogleda koje pojedinac želi da podeli

s drugima. Još jedna vrlo bitna karakteristika blogova je mogućnost komentarisanja dnevnčkih zapisa od strane posetilaca/čitalaca blogova, što vodi dvosmernoj komunikaciji, suprotstavljanju mišljenja i pogleda, te mogućem razvoju diskusije i opštoj interaktivnosti blogova.⁷²

Operacije snaga reda i zakona

Sve je više organizovanih akcija policije i drugih snaga zakona u mnogim zemljama – poznate su operacije «Katedrala» i «Zemlja čuda» (Cathedral i Wonderland), «Lavina» (Avalanche), «Landmark», «Ledolomac» u kojima su raskrinkavani čitavi međunarodni lanci pedofila i trgovaca dečjom pornografijom.

U Sjedinjenim Američkim Državama ključna u borbi protiv dečje pornografije na Internetu su tri savezna tela - Federalni istražni biro, Pošta Sjedinjenih Država i Carina.

U drugim državama, takođe, razne vrste snaga bave se ovim problemom – negde su to odeljenja za visokotehnološki kriminal pri policiji, negde odeljenja pri pojedinim ministarstvima, negde posebna vladina/državna tela.

Najnapredniju snagu, za sada, predstavlja *Virtual Global Taskforce*⁷³ – mreža sačinjena 2003. godine, od policija ili specijalnih odeljenja pri policijama Australije, Engleske i Velsa, Kanade, SAD i Interpola. *Virtual Global Taskforce* unosi mnoge novine u inicijative za prevenciju i smanjenja kriminala - Operacija PIN, 24/7 Online prisustvo, «Traži se» inicijativa, a takođe insistira na saradnji s komercijalnim sektorom.

Što se tiče Srbije i Crne Gore, otkriveno je nekoliko osoba koje su distribuirale dečju pornografiju preko Interneta – u Šapcu i Loznici. Protiv otkrivenog u Šapcu povučena je optužba zbog nedostatka dokaza za proizvodnju i distribuciju, a protiv otkrivenog u Loznici vodi se istraga.

Ostali odgovori na dečju pornografiju

Lokalna zajednica

SOS telefoni

Ovih službi je sve više u zemljama sa visokim brojem korisnika Interneta. SOS telefoni omogućavaju ljudima da prijave slučajeve nezakonitog ili neprikladnog prikazivanja dece na Internetu, kao i da dobiju savete o tome kako da pomognu svojoj deci da ne pristupe neprikladnim veb-sajtovima.

Velika je potreba za saradnjom SOS telefona sa policijom, a u Velikoj Britaniji i SAD ona je jako bliska.

Upravo zahvaljujući dobroj saradnji SOS telefona i policije u SAD koja je u mreži s Interpolom, otkriven je slučaj u Šapcu.

72) <http://www.ogledalo.co.yu/index.php3?broj=57&tekst=blog.html>

73) www.virtualglobaltaskforce.com

O saradnji između samih organizacija koje pružaju telefonsku pomoć, najbolje govori INHOPE – Internet Hotlines for Europe – mreža SOS telefona u zemljama Evrope i SAD.

podizanje svesnosti o postojanju problema i kampanje

Internet se uglavnom svugde predstavlja kao pametan i moderan, u svetlu svojih najširih mogućnosti – što i jeste tačno. Međutim, njegova tamnija strana se manje spominje, verovatno zbog toga da ljudi ne bi smanjili korišćenje a time i ugrozili ogromne profite koje Internet industrija donosi. Zbog toga je sve više inicijativa u lokalnoj zajednici – pri organizacijama i telima za zaštitu dece, nevladinim organizacijama za zaštitu dece, školskim odborima i savetima roditelja, volonterskim i drugim udruženjima – koje, svaka na svoj način, obaveštavaju o postojanju problema.

Internet industrija

Mnogi Internet provajderi u Velikoj Britaniji i SAD su, pored kontrole sadržaja hostovanih sajtova, pričaonica i njuzgrupa, uveli i programe za edukaciju i podizanje svesnosti o problemu, često uz pomoć svojih vlada. Nažalost, često su smernice koje pruža provajder dostupne samo u on-line varijanti – za vreme trajanja konekcije, dok bi mnogi, kod nas verovatno i većina roditelja, više voleli da je materijal dostupan u štampanoj verziji. Mnogi provajderi omogućavaju korišćenje besplatnih softvera za filtriranje sadržaja na veb-sajtovima koje deca posećuju, ali i ti softveri imaju svojih nedostataka.

Država/vlade i njihova tela

Ono što državni organi mogu da učine, najbolje se vidi u preporukama donetim na kongresima i konferencijama posvećenim borbi protiv seksualnog iskorišćavanja dece u komercijalne svrhe.

Preporuke Kongresa (Stokholm, 1996. i Jokohama, 2001) i Konferencija (Beč, 1999. i Wilton Park 2004) posvećenih borbi protiv seksualnog iskorišćavanja dece u komercijalne svrhe i dečjoj pornografiji na Internetu:

- Usklađenost nacionalnih i međunarodnih zakona i definicija dečje pornografije.
- U državama u kojima pornografija nije nezakonita, uzrast u kome osoba može u potpunosti da pristane na učešće u izradi pornografskog materijala, trebalo bi izjednačiti sa dobom punoletstva, a ne izjednačavati ga sa nižom starosnom granicom određenom za pristanak na seksualnu aktivnost.
- Od vitalnog je značaja razviti ekspertize i izvore u okviru snaga zakona kako bi se osiguralo to da imaju adekvatno obučeni personal i tehnologije koje bi im omogućile akcije protiv dečje pornografije u svojim zemljama, a i u međunarodnim operacijama.
- Potrebni su odlučni naponi da se standardizuju procedure i protokoli koje sprovede snaga zakona u vezi sa dečjom pornografijom.
- Neophodno je da članovi pravosudnog sistema dobiju i redovno obnavljaju znanje o novim tehnologijama i krivičnim delima u vezi s tim, kao i da

politika određivanja kazni bude u skladu sa gnušanjem koje civilizovano društvo ima prema dečjoj pornografiji.

- Posebnu pažnju treba posvetiti pomoći državama u kojima su dečja prostitucija i dečji seks turizam izraženi visokom stopom, jer te zemlje postaju glavni izvor pornografskog materijala na svetskom tržištu.
- Kako dečji zlostavljači/pornografi sve više koriste tehnologije za enkripciju/kodiranje da bi sakrili dokaze svojih aktivnosti, potrebno je da snage zakona pronađu više i bolje proaktivne metode za njihovo otkrivanje.
- Industrija visoke tehnologije treba da uloži napore da pomogne snagama sistema u borbi protiv zloupotreba novih tehnologija.
- Osposobljavanje sos telefona za prijavljivanje i savetovanje.
- Inkriminacija dečje pornografije na svetskom nivou.
- Nulta tolerancija dečje pornografije na Internetu.
- Potreba za globalnim partnerstvom u borbi.
- Osnaživanje snaga zakona na nacionalnom nivou i poboljšanje međunarodne saradnje među njima.
- Bliža saradnja i partnerstvo između vlada i Internet industrije.
- Treninzi i edukacija.
- Podizanje nivoa svesti o problemu i osnaživanje korisnika Interneta.

Tekst je priređen na osnovu sledećih izvora:

Baldi, S., Gelbstein, E., Kurbalija, J. (2003). Internet Basics - From FAQs to Facts and FFPs, Geneve, Msida, DiploFoundation.

Carr, J. (2001). Theme Paper on Child Pornography for the 2nd World Congress on Commercial Sexual Exploitation of Children, London, Children and Technology Unit NCH.

Combating Child Abuse on the Internet: An International Response, Report on Wilton Park Conference WPS04/6, (2004). Wilton Park, Wilton Park

Livingston, C. ed. (2002). Protecting Children Online: An ECPAT Guide, second edition. Bangkok, ECPAT International

www.virtualglobaltaskforce.com

www.projuris.org